

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Findra, Program výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii ■ E. Tvrdoň, Reklamná aktualizácia frazémy v slogane

DISKUSIE A ROZHĽADY

K. Lifanov, K 110. Výročiu vyjdenia II. zväzku prednášok zo slovanskej jazykovedy T. D. Florinského ■ M. Sokolová, K rozšíreniu možností úpravy ženských priezvisk v slovenčine ■ M. Timková – C. A. H. Alfageme, Syntetická alternatíva tradičnému priestorovému vysvetleniu používania predložiek na a v s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore

SPRÁVY A RECENZIE

Desaťročnica prešovského vydavateľstva Náuka. M. Ološtiak ■ BLANÁR, Vincent: Jazyky v kontaktoch. Ľ. Králik ■ Staronový zborník vojvodinských Slovákov. A. Uhrinová

KRONIKA

Jubilujúci univerzitný profesor Peter Király. P. Žigo ■ Životné jubileum PhDr. Rudolfa Kuchara, DrSc. I. Valentová ■ Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 2001 – 2006 ■ Pred 100 rokmi sa narodil Ján Garaj. S. Ondrejovič ■ Súpis prác Jána Garaja za roky 1934 – 1970

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Katarína Kálmánová,
Lubomír Kralčík, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

J. Findra, Program výskumu rečovej praxe v ústnej
verbálnej komunikácii257
E. Tvrdoň, Reklamná aktualizácia frazémy v slogane.....270

DISKUSIE A ROZHLEDY

K. Liřanov, K 110. Výročiu vyjdenia II. zväzku prednášok
zo slovanskej jazykovedy T. D. Florinského.....276
M. Sokolová, K rozšíreniu možností úpravy ženských
priezvisk v slovenčine283
M. Timková – C. A. H. Alfageme, Syntetická alternatíva
tradičnému priestorovému vysvetleniu používania
predložiek na a v s lokálom na vyjadrenie umiestnenia
v priestore288

SPRÁVY A RECENZIE

Desaťročnica prešovského vydavateľstva Náuka. M. Ološtiak.299
BLANÁR, Vincent: Jazyky v kontaktoch. I. Králik303
Staronový zborník vojvodinských Slovákov. A. Uhrinová....304

KRONIKA

Jubilujúci univerzitný profesor Peter Király. P. Žigo309
Životné jubileum PhDr. Rudolfa Kuchara, DrSc. I. Valentová .312
Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 2001 – 2006314
Pred 100 rokmi sa narodil Ján Garaj. S. Ondrejovič.....316
Súpis prác Jána Garaja za roky 1934 – 1970.317

ROZLIČNOSTI

Čo znamená slovo *odparkovať*? S. Ondrejovič.....319

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergetický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu *katarina.kalmanova@juls.savba.sk*. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honoráru: rodné číslo, adresu trvalého bydliska, resp. aj číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 72, 2007. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2007

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
72 – 2007

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 72 – 2007
ČÍSLO 5

Ján Findra

PROGRAM VÝSKUMU REČOVEJ PRAXE V ÚSTNEJ VERBÁLNEJ KOMUNIKÁCII

FINDRA, J.: Programme of Verbal Communication Research. Slovenská reč, 72, 2007, No. 5, pp. 257 – 269. (Bratislava)

A study outlines a programme of research of spoken Slovak as an anticipated standard variety of national language. This variety is characterised by elements of all linguistic levels, it is common for the whole Slovakia and dominantly used in official, semi-official and presumably also in non-official communication. While preparing and realising the research programme it is necessary to take into consideration all contexts lying inside and outside the province of linguistics determining producing actual verbal expressions in particular communication situations. At the same time it is important to observe and analyse tension between variant and invariant as well as a move on the axis individual – social.

V polovici 60. rokov minulého storočia sa na Slovensku uskutočnil prvý programovo organizovaný sociologický výskum súčasného spisovného jazyka a jeho uplatňovania v bežnej rečovej praxi. Organizačne ho zabezpečovalo Združenie slovenských jazykovedcov, personálnym garantom, ktorý vypracoval aj teoreticko-metodologické a obsahovo-koncepčné zameranie projektu, bol prof. Eugen Pauliny. Aktuálnou realizáciou projektu, ktorý sa v nebývalom rozsahu vykonal v priebehu necelých dvoch rokov na území celého Slovenska, boli poverené katedry slovenského jazyka a literatúry na bývalých pedagogických inštitútoch (neskoršie pedagogické fakulty). V tejto súvislosti nemožno nezdôrazniť nezanedbateľný fakt, že na túto úlohu sa veľmi ochotne podujala predovšetkým mladá nastupujúca generácia jazykovedcov, ktorá iba nedávno nastúpila na uvedené učiteľské fakulty. Do realizácie projektu sa aktívne zapojila aj preto, lebo vnímala, že tu ide o nový prístup k jazyku, a to nielen pokiaľ ide o teóriu spisovného jazyka a v tej súvislosti o nové riešenie vzťahu ústnosť – písomnosť, nespisovnosť – spisovnosť. Osobitne podnetné bolo najmä to, že sa programovo začalo skúmať uplatňovanie jazyka v rečovej praxi na priesečníku všetkých relevantných spoločenských, kultúrnych, ekonomických a so-

ciálnych faktorov, ako aj na úrovni vzťahu jazyk a jeho nositelia. Preto možno povedať, že aj v aktívnej účasti na tomto výskume bude oprávnené hľadať napríklad zárodoky banskobystrickej sociolingvistickej školy, ktorá sa konštituovala neskôr, na rozhraní 70. – 80. rokov minulého storočia, ako ju reprezentujú viaceré diplomové práce študentov, ale najmä kandidátske dizertácie nových členov Katedry slovenského jazyka a literatúry (niektorí z nich ako docenti a profesori patria dnes k strednej generácii sociolingvisticky orientovaných jazykovedcov), ako aj medzinárodné sociolingvistické konferencie, ktoré sa v Banskej Bystrici pravidelne organizujú od roku 1991. V širších spoločenských súvislostiach treba pripomenúť aj to, čo sa konštatovalo aj na konferencii o výsledkoch výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v októbri 1965, že explorátori, pracovníci učiteľských fakúlt, sa s plným nasadením venovali tejto výskumnej úlohe bez nároku na odmenu.

Výskum hovorenej slovenčiny, ako konštatovali aj neskôr viacerí sociolingvisticky orientovaní jazykovedci, bol obsahovo-koncepčne dobre premyslený a organizačne výborne pripravený (Ondrejovič, 1996). A to aj napriek tomu, že bol zacielený „iba“ na výskum jazyka mesta, pričom sa mal zisťovať jednak stav normy (ovládania) spisovného jazyka v jednotlivých skúmaných bodoch (mestách) a jednak vymedziť inventár jazykových javov mesta, ktoré mali byť akýmsi ukazovateľom (indexom) najdôležitejších znakov reči mesta. Aj z perspektívneho hľadiska bolo dôležité, že tento stav sa mal skúmať a inventár jazykových javov sa mal zhromažďovať s cieľom, aby sa zistila podoba spisovnej slovenčiny v rozmanitých vrstvách spoločnosti, a to v prostredí, v ktorom sa spisovná reč používa ako normálna forma spoločenského styku. Za takéto prostredie sa považovalo mesto, lebo sa vychádzalo z predpokladu, že v mestách sa spisovná reč používa v spoločenskom styku sústredenejšie ako na dedinách. Zároveň sa predpokladalo, že aj perspektívne práve mestá ako hospodárske, administratívne a kultúrne centrá regiónu budú aj z jazykovej stránky určovať vývin svojej oblasti (Paulíny, 1965). Z hľadiska dnešnej lingvistickej (sociolingvistickej) poznatkov sa toto teoretické východisko zdá byť v synchrónnom i diachrónnom rozmere zúžené. Tento výskum mal totiž, pravdaže, okrem iných údajov, podať predovšetkým základné informácie o tom, v akom rozsahu, v ktorých spoločenských vrstvách a v akých funkciách sa v istej oblasti (meste) používa spisovný jazyk (Paulíny, 1964).

V tejto súvislosti je zaujímavé, že vlastný výskum, ako to potvrdzujú viaceré referáty na októbrovej konferencii v Smoleniciach, naznačil jeho širšie, všeobecnejšie zameranie, a to aj pokiaľ ide o problematiku stratifikácie národného jazyka. Explicitne to vyjadril E. Jóna: „Mne sa vidí, že tu ide vlastne o dvojaký výskum. Zistiť inventár jazykových javov mesta je vlastne jeden výskum. Druhý výskum je výskum hovorenej podoby spisovného jazyka, čiže hovorového štýlu spisovného jazyka“ (Jóna, 1965). Pravda, E. Jóna tu nenáležite stotožnil hovorenú podobu spisovného

jazyka s hovorovým štýlom. Dôležitejšia je jeho myšlienka, že tento výskum môže mať aj ten cieľ, že „sa vyskúmajú, zistia vývinové tendencie spisovného jazyka“, i keď z naznačeného perspektívneho hľadiska bolo zrejme vhodnejšie hovoriť o (re)štrukturácii a hierarchizácii variet národného jazyka. Aj Pauliny pripúšťa, že zisťovanie stavu vedomostí o spisovnom jazyku v jednotlivých vrstvách bolo vlastne výskumom hovorenej podoby spisovného jazyka. Preto možno súhlasiť so Š. Peciarom, „že tu ide vlastne o prvý pokus o sociologický prístup k výskumu používania spisovného jazyka“ (Peciar, 1965).

Výsledky výskumu mestskej reči, ako ich vo svojich referátoch prezentovali jednotliví autori, naozaj predstavovali skvelú bázu na prípadný celoplošný výskum živej podoby slovenčiny v ďalšom období (Ondrejovič, 1996). Zámer pokračovať v započatom výskume sa priamo alebo nepriamo objavil vo viacerých referátoch. Jednoznačne to formuloval J. Mistrík: „Predpokladá sa, že sa na doterajšie výsledky nadviaže a že v istej, teraz ešte nie známej podobe sa bude v niektorých bodoch výskum prehĺbovať alebo rozširovať.“ V skutočnosti však sa prognózy o pokračovaní v započatom výskume a o jeho prehĺbovaní a rozširovaní nenaplnili. Iba na východnom Slovensku vzniklo síce viacero čiastkových sond, ich výsledky sú však roztrúsené v regionálnych odborných periodikách a fakultných zborníkoch (pozri v zozname literatúry; v niektorých prípadoch ide o čiastočnú modifikáciu referátov, ktoré odzneli na konferencii o mestskej reči). Významné sú výskumné aktivity J. Muránskeho, ktorý vlastne jediný vytrvalo pokračoval vo výskume mestskej reči a ktorý takto zmapoval jazykovú situáciu vo viacerých východoslovenských mestách. Hoci sa nedopracoval k syntéze a k teoretickému zovšeobecneniu, jeho zistenia sú užitočné z dvoch hľadísk. Bohato doložená materiállová báza jeho štúdií predstavuje cenné porovnávacie pozadie na sledovanie dynamických premien v bežnej ústnej komunikácii na východnom Slovensku. Toto porovnanie ukáže – a v tom možno vidieť hlavný význam Muránskeho výskumných sond –, ktoré jazykové prvky majú ako stabilné ambície prekročiť (prekročili) hranice regiónu (istého mesta), a teda ako systémovo viazané (normované) budú charakterizovať východoslovenský variant hovorovej slovenčiny. Úvahy o konštituovaní osobitnej variety na východnom Slovensku, ktorá v oficiálnej a polooficiálnej komunikácii má bližšie k spisovnému vyjadrovaniu, nachádzame až v prácach D. Slančovej a M. Sokolovej. Nový pohľad na výskum bežnej ústnej komunikácie prináša kandidátska dizertácia V. Patráša obhájená v r. 1990, ktorá, žiaľ, nebola publikovaná a je k dispozícii iba v rukopisnej podobe.

Ukazuje sa teda, že je najvyšší čas celoplošne, komplexne a systémovo preskúmať a analyzovať situáciu v bežnej ústnej komunikácii, lebo je oprávnený predpoklad – čo signalizujú aj niektoré čiastkové analýzy vo vymedzených oblastiach a sociálnych spoločenstvách –, že situácia v bežnej (oficiálnej a polooficiálnej) komunikácii bude podstatne odlišná ako pred polstoročím. To sa síce – ako sme videli – po

skončení výskumu mestskej reči viackrát proklamovalo, no doteraz sa nepristúpilo k programovému naplneniu zámerov. Najvyšší čas je preto, že v období, ktoré uplynulo od výskumu mestskej reči, došlo k významným pohybom v spoločenskom systéme, ktoré sa síce odrazili predovšetkým v lexikálnom subsysteme, no dynamické premeny zaznamenávame aj vo fónickom a morfológickom subsysteme, i keď ten je aj v tomto čase relatívne stabilný; pokiaľ ide o syntaktický subsystem, možno predpokladať, že tam pôjde skôr o parolové javy, ktoré súvisia so všeobecnými zákonitosťami výstavby textu a napätím na osi písomnosť – ústnosť. Iná je aj situácia v teoreticko-metodologickom myslení v slovenskej lingvistiky, a to tak pokiaľ ide o chápanie jazyka ako dynamického systému, odlišné pohľady na teóriu jazykovej kultúry, stratifikáciu národného jazyka, ako i pokiaľ ide o vymedzovanie a hodnotenie funkcií (spisovného) jazyka v spoločnosti a v medziľudskej komunikácii. Významným prínosom v tomto smere sú najmä výsledky sociolingvistických výskumov (pozri v zozname literatúry). A teda ak na konferencii o výsledkoch výskumu mestskej reči E. Pauliny konštatoval, že „našou výhodou je, že metodicky nie sme bezbranní“, pretože „teória spisovného jazyka je v Československu znamenite prepracovaná“ (Pauliny, 1965), toto tvrdenie platí aj teraz o pripravenosti slovenskej lingvistiky. A tak možno konštatovať, že na takýto komplexný výskum sú v tomto čase vytvorené dobré teoretické, metodologické, metodické i kultúrno-spoločenské predpoklady, ako aj materiálne podmienky v rámci grantových projektov.

Význam výskumu mestskej reči je aj v tomto čase v jeho bohatej materiálnej báze, uloženej v magnetofónových nahrávkach a v dotazníkoch, ktoré podávajú informácie o synchronnom stave v skúmaných bodoch. A keďže obidva zdroje pokrývajú celé Slovensko, k dispozícii je rozsiahly porovnávací jazykový a textový materiál. Tento výskum je však inšpiratívny aj pokiaľ ide o teoreticko-metodologické východiská i metodické postupy pri realizácii nového výskumu rečovej praxe v bežnej ústnej komunikácii. Pravdaže, vzhľadom na novú jazykovú a spoločenskú situáciu i nové pohľady na teóriu jazyka a jazykovej kultúry budú tu aj výrazné rozdiely tak vo východiskách, ako aj v celi výskumu.

Výskum mestskej reči metodologicky vychádzal z napätia medzi základnými útvarmi národného jazyka, spisovným jazykom a nárečiami. V podstate šlo o používanie spisovného jazyka v historicky nárečovom prostredí mesta, v skutočnosti sa sledovala interferencia prvkov týchto dvoch systémov národného jazyka. Pritom sa vychádzalo z idey, že najmä lexikálna, fónická a morfológická jazykovo-rečová vyjadrovacia kostra mesta je bližšie k spisovnému jazyku, zatiaľ čo na dedine je vyjadrovacou bázou regionálne nárečie. O desať rokov neskôr sa však už konštatovalo, že hlavne vo verejnom oficiálnom styku sa aj v dedinskom prostredí v ústnej komunikácii dominantne využíva spisovný jazyk (Buffa, 1974, Pauliny, 1976). Neskôr E. Pauliny už jednoznačne tvrdí, že dnes sa „spisovný jazyk stáva nielen pasívne prijí-

maný a známy, ale aj aktívne používaný u prevažujúceho počtu Slovákov“ (Pauliny, 1979). Tento trend jazykového a vyjadrovacieho „zblížovania“ medzi mestským a vidieckym prostredím sa v nasledujúcich troch desaťročiach ešte zrýchlil. Dnes už najmä mladá a stredná generácia na vidieku ani v neoficiálnom, súkromnom styku v domácnostiach nepreferuje nárečie, ale prednostne uplatňuje spisovné vyjadrovanie s možným prienikom prvkov geografických a sociálnych dialektov podmieneným individuálne i sociálne. Ak v súvislosti s výskumom mestskej reči E. Pauliny vyslovil názor, že „musíme rátať aj s istou bežnou *spisovnou* výslovnosťou, ktorá je v bežnom styku“ a ktorá je podľa neho „ináč *celoslovenská*“ (Pauliny, 1965; kurzíva J. F.), súčasná jazyková situácia opodstatňuje úvahu o hovorovej slovenčine ako spisovnej variete národného jazyka, ktorú charakterizujú prvky všetkých rovín jazykového systému, má celoslovenskú platnosť a dominantne sa používa v oficiálnom a polooficiálnom a prípadne aj v neoficiálnom ústnom jazykovom styku.

Pri výskume hovorovej slovenčiny ako spisovnej variety národného jazyka však nepôjde o zisťovanie, ako sa v ústnom jazykovom styku využívajú prostriedky spisovnej formy národného jazyka, ale o analýzu komunikačných útvarov, konkrétnych prehovorov, na základe čoho sa vymedzí „útvarový“ charakter konštituujucej sa formy v rámci stratifikácie národného jazyka. Pri formulácii cieľov výskumu hovorovej slovenčiny je východiskovo závažná konštatácia J. Bosáka, že za základné kritérium vnútornej štrukturácie národného jazyka treba brať vzťah hovorenosti a písanosti (Bosák, 1997). Pritom bude treba overovať platnosť tvrdenia, že bežne hovorený jazyk (= hovorová slovenčina) je neštruktúrna varieta, v ktorej ide o „prienik množín jazykových prostriedkov patriacich k jednotlivým komunikačným varietam“ (Bosák, 1995). Isteže, pri charakteristike hovorovej slovenčiny ako osobitnej variety národného jazyka bude treba riešiť aj problém interferencie. Najmä v čase jej formovania a konštituovania treba pripustiť, že diapazón jej prostriedkov bude pestrejší, ako sa predpokladalo pri výskume mestskej reči (interferencia spisovný jazyk – nárečie). Zrejme je oprávnený predpoklad, že to bude funkčný konglomerát, v ktorom pôjde o interferenciu prvkov odlišnej proveniencie. I jej útvarovou bázou bude však spisovné vyjadrovanie s odchýlkami z prostredia variet a semivariet (Slančová – Sokolová, 1995, 1997), ktoré majú ambície dostať sa do priestoru hovorovej slovenčiny ako uprednostňované, všeobecne používané a celospoločensky akceptované.

Podľa J. Bosáka „bežne hovorený jazyk je maximálne variabilný – v závislosti od komunikačnej situácie sa v ňom v rôznom stupni aktuálne využívajú všetky výrazové prostriedky národného jazyka; netvorí samostatnú varietu, ani sa nespája s vyhranenou skupinou nositeľov“. To je podľa neho aj dôvod, prečo sa „bežne hovorený jazyk vymyká aj normovanosti, pretože pri komunikácii v bežnej dorozumievacej sfére je na prvom mieste prestížnosť, nie spisovnosť“ (Bosák, 1995). Ak však predpokladáme, že v ústnej komunikácii sa konštituuje hovorová slovenčina ako sa-

mostatná varieta s celoslovenskou platnosťou, zároveň treba predpokladať, že v oficiálnej a polooficiálnej ústnej monologickej a dialogickej komunikácii bude mať aj svojich „obligátnych“ nositeľov. Množina týchto nositeľov bude v istej (značnej) miere identická s komunikantmi, ktorí v písomnom jazykovom styku využívajú (uprednostňujú) spisovný jazyk. Potom je oprávnený predpoklad, že hovorová slovenčina ako osobitná varieta národného jazyka bude systémovo štruktúrovaný útvar, systémovo vymedzený aj svojou normou, ktorá bude do istej (značnej) miery identická a zároveň v istých bodoch odlišná od kodifikovanej normy spisovného jazyka. Pri výskume hovorovej slovenčiny pôjde teda aj o zisťovanie jej normy. Isteže, aj v tomto prípade bude platiť všeobecná idea, že pri interpersonálnej komunikácii sa vystačí s nižším stupňom normovanosti, pri masovej komunikácii sa vyžaduje najvyšší stupeň normovanosti (Horecký, 1979). Tu však už ide o odstupňovanie na osi oficiálnosť – polooficiálnosť – neoficiálnosť, čo, pravdaže, súvisí aj so štylistikou aktuálneho textu podmienenou relevantnými faktormi konkrétnej komunikačnej situácie. Preto aj v prípade hovorovej slovenčiny bude dôležité sledovať a analyzovať napätie variant – invariant a pri tej príležitosti aj permanentný pohyb na osi individuálne – sociálne, čo je aj všeobecný problém kodifikácie normy vo vzťahu k individuálnemu a sociálnemu úzu.

Pri formulovaní cieľov výskumu hovorovej slovenčiny bude vhodné vychádzať aj zo všeobecnej teoretickej a metodologickej idey, že synchronna dynamika jazyka je založená na variantnosti jazykových prvkov (Barnet, 1973), pričom je táto dynamika podmienená vonkajšou, mimojazykovou dynamikou spoločnosti ako dynamickeho systému (Horecký, 1988). Aj v hovorovej slovenčine bude zrejme prirodzená existencia variantných foriem, ktoré si budú vzájomne konkurovať. V tejto súvislosti bude nevyhnutné zisťovať, ktoré z variantných foriem majú celonárodnú povahu, ktoré sú obmedzené regionálne a ktoré sú podmienené sociálne a prípadne aj individuálne (porovnaj aj Horecký, 1988). Toto zisťovanie by malo potvrdiť, ktorý z konkurujúcich si variantov je perspektívny, lebo sa „rozprestiera“ na širšom území a používa ho väčšina hovoriacich, a teda má ambície (predpoklady) rozšíriť sa v celoslovenskom rozmere. Variantné (konkurujúce si) prvky bude vhodné diferencovať podľa ich štruktúrnej viazanosti na hovorovú varietu. Na základe toho možno hovoriť o dvoch skupinách prvkov. Prvky, ktoré prekračujú hranice regiónov a ako typické prenikajú naprieč jazykom všetkých vrstiev, bude treba považovať za charakteristické znaky (konštanty) utvárajúcej sa hovorovej slovenčiny (Findra, 1965). Vzhľadom na ich predpokladaný celoslovenský charakter budú ako synchronne konštantné definovať (reprezentovať) jej normu. Oproti nim bude treba citlivo identifikovať osobitné diferenciačné prvky (premenlivé), ktoré majú iba regionálny alebo aj individuálny charakter a ako súčasť idiolektu hovoriaceho z perspektívneho hľadiska majú periférne postavenie (Findra, 1965).

Ukazuje sa teda, že pri stanovovaní výskumného programu rečovej praxe v ústnej komunikácii a pri jeho praktickej realizácii bude treba mať na zreteli všetky vnútrojazykové a mimojazykové kontexty, ktoré determinujú vznik aktuálnych komunikátov v konkrétnych komunikačných situáciách. Inými slovami, nevyhnutné bude citlivo sledovať dynamický vzťah medzi jazykovým systémom a spoločnosťou ako zložito štruktúrovaným systémom. Z tohto hľadiska viaceré podnetov poskytuje aj diskusia (polemika ? – Horecký, 2001) o teórii jazyka a teórii jazykovej kultúry a v tej súvislosti o teoretických a praktických otázkach vzťahu jazyka a spoločnosti, jazyka a nositeľov jazyka, ako aj vzťahu kodifikácia – normatívna činnosť jazykovedcov, v ktorej výrazne odlišné postoje zastávali najmä J. Dolník a J. Kačala (najdôležitejšie texty z tejto diskusie sú v zozname literatúry).

Všeobecné závery: Je nesporné, že je najvyšší čas, aby sa v priestore naznačených vnútrojazykových a mimojazykových kontextov programovo začal uskutočňovať výskum rečovej praxe v ústnej komunikácii. Na základe výskumu a analýzy reálneho stavu ústnej komunikácie v presne definovaných podmienkach by v ňom malo ísť o vymedzenie, overovanie a dokázanie predpokladu o funkčnej existencii/neexistencii osobitnej prienikovej variety v rámci národného jazyka – hovorenej/hovorovej slovenčiny. Všeobecným (východiskovým) rámcom v prvej etape by sa mali analyzovať spoločensko-politické, kultúrne a ekonomické podmienky a ich vplyv na pohyb – (re)štruktúraciu a hierarchizáciu – útvarov (variet) národného jazyka. Porovnávacou systémovo-štruktúrnou analýzou dvoch dynamických systémov, spoločnosti a jazyka, sa takto bude sledovať (možné) konštituovanie osobitnej formy národného jazyka v priestore oficiálnej, polooficiálnej i neoficiálnej ústnej medzilidskej komunikácie.

Ako sa už naznačilo, porovnávacie pozadie na diachronickej osi predstavujú zistenia výskumu tzv. mestskej reči v 60. rokoch 20. storočia. Zároveň bude potrebné využiť aj sporadické výskumné sondy (čiastkové výskumy) jednotlivcov, ktorí viac-menej nadväzovali na zistenia v 60. rokoch. Na synchronickej úrovni by mal výskum smerovať k opisu aktuálneho stavu v ústnej komunikácii z hľadiska preferovania prvkov jednotlivých kódových sústav. V tejto súvislosti je mimoriadne závažná „paradigmatická zmena“, ktorá súvisí so sociolingvistickými výskumami zameranými na „tlak“ relevantných konštituentov komunikačnej situácie, pričom sa osobitný dôraz kladie na rolu nositeľov jazyka a v tej súvislosti aj na napätie norma – úzus – kodifikácia. Materiálovým zdrojom analýz a interpretácií, na základe ktorých sa bude smerovať k zovšeobecňujúcim záverom, sa stane korpus živých audio- a čiastočne aj videonahrávok získaných prostredníctvom terénneho zberu vo vertikálne a horizontálne štruktúrovaných mikrospoločenstvách.

Takto široko a komplexne zameraný výskum oficiálnej, polooficiálnej i neoficiálnej ústnej komunikácie by mal (ne)potvrdiť predpoklad, či na báze interferencie

a preferencie prvkov odlišných kódov (konštánt a premenlivých, geograficky a individuálne podmienených) vzniká osobitný útvar národného jazyka, ktorý sa prednostne (celoslovensky) uplatňuje v ústnej komunikácii. V prípade pozitívnych zistení sa na ich základe vymedzia a budú charakterizovať jeho identifikačné znaky na úrovni jednotlivých subsystémov jazyka a bude sa sledovať jeho priestorové (geografické), systémové a funkčné rozloženie, a to v kontexte celoslovenskej jazykovej situácie.

Z naznačených východísk vyplýva, že na priesečníku diachronickej a synchronickej osi konečným cieľom výskumu by mala byť odpoveď na otázku, či a ako sa utvára a konštituuje „prieniková“ varieta národného jazyka, ktorá predstavuje funkčný teoretický i praktický pôdorys na definovanie a charakteristiku hovorovej podoby slovenčiny. Hypoteticky možno predpokladať, že jej miesto v dynamickom priestore národného jazyka medzi pólmi spisovný jazyk – nárečie bude v blízkosti prvého pólu. To by znamenalo, že táto (predpokladaná) varieta národného jazyka sa bude dominantne uplatňovať vo verejnej polooficiálnej a perspektívne aj v oficiálnej ústnej komunikácii a že jej (normované) prostriedky potvrdené sociálnym úzom nebudú v rozpore so spoločenskou vhodnosťou vyjadrovania.

Isteže, v rámci takto vymedzenej teoretickej, metodologickej i metodologickej bázy bude nevyhnutné riešiť aj terminologické otázky (útvar – forma – varieta národného jazyka; hovorená/ústna podoba jazyka – hovorová podoba slovenčiny – hovorová slovenčina atď.). Hoci terminologické otázky nemožno podceňovať, terminologické „špekulácie“ (ekvilibratika) by nemali odvádzať pozornosť od toho, čo je v prvej fáze výskumu základné a na čo upriamuje pozornosť aj tento text. V ostatnom čase totiž pozorujeme v časti slovenskej jazykovedy snahu aj dobre vymedzený, systematicky presne štruktúrovaný a charakterizovaný i terminologicky dobre pokrytý pojmový obsah označovať „novými“ termínmi, ktoré sa občas formálne preberajú aj z iného jazykovo-spoločenského prostredia. Horšie je to vtedy, ak sa autor tvári, že s prezentovaním nového termínu predstavuje aj nový, doteraz neznámy a neprebádaný obsah. Aj preto nie je náhoda, že v tomto texte sa na označenie predpokladanej osobitnej formy národného jazyka uprednostňuje „klasický“ termín hovorová slovenčina.

Celkom na záver už len dodajme, že v priestore uvedených vnútrojazykových a mimojazykových kontextov sa na Katedre slovenského jazyka a literárnej vedy Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici teoreticky, metodologicky a metodicky rozpracoval interdisciplinárny vedecký projekt *Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny*, ktorý je zameraný na región bývalého Stredoslovenského kraja. Bude dôležité, aby sa tento výskum v čo najkratšom čase stal celoslovenskou záležitosťou, a teda aby pokrýval celé Slovensko. Iba tak sa naplnia najvlastnejšie ciele výskumu rečovej praxe v ústnej oficiálnej, polooficiálnej i neoficiálnej komunikácii, ako ich naznačuje predkladaný text.

LITERATÚRA

- BARNET, Vladimír: Diferenciace národního jazyka a sociální komunikace. In: *Govornite formi i slovenskíte literaturni jezici*. Skopje 1973, 21 – 27.
- BLANÁR, Vincent: O dnešnej jazykovej kultúre a vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1965, roč. 30, č. 1, s. 32 – 41.
- BOSÁK, Ján: Hovorovosť ako dynamický faktor. In: *Slovenská reč*, 1984, roč. 49, č. 2 s. 65 – 73.
- BOSÁK, Ján: K prehodnocovaniu hovorovosti z hľadiska dynamiky súčasnej slovenčiny. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe*. Bratislava: Jazykovedný ústav SAV 1984, s. 141 – 144.
- BOSÁK, Ján: Poznámky o funkčných štýloch, komunikačných sférach a niektorých štylistických problémoch. In: *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*. 1 diel Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Banská Bystrica 1991, s. 69 – 77.
- BOSÁK, Ján: Hľadanie nových ciest v teórii spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. Bratislava: Stimul 1995, s. 23 – 30.
- BOSÁK, Ján: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Sociolinguistica Slovaca. 1. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1995. s. 17 – 42.
- BOSÁK, Ján: Nárečia sa menia, postoje zostávajú? In: *Sociolingvistika a areálová lingvistika*. Sociolinguistica Slovaca. 2. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1996, s. 25 – 33.
- BOSÁK, Ján: Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca. 3. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1997, s. 45 – 53.
- BOSÁK, Ján: Poznámky recenzenta. In: *Slovenská reč*, 2006, roč. 71, č. 2, s. 90 – 91.
- DOLNÍK, Juraj: Kritika jazykovej kritiky. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca. 3. Bratislava: Veda 1997, s. 28 – 34.
- DOLNÍK, Juraj: Spontánne jazykové zmeny a kultivovanie jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, 1997, roč. 48, s. 30 – 42.
- DOLNÍK, Juraj: Jazykový systém a kodifikácia. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 2, s. 106 – 113.
- DOLNÍK, Juraj: O prístupoch k spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 2000, roč. 65, č. 3, s. 149 – 155.
- DOLNÍK, Juraj: Ku kritike reflexivnologickeho prístupu k spisovnému jazyku. In: *Slovenská reč*, 2000, roč. 65, č. 4, s. 214 – 220.
- DOLNÍK, Juraj: K teoreticko-metodologickej diskusii o spisovnom jazyku. In: *Slovenská reč*, 2002, roč. 67, č. 1, s. 30 – 35.
- DOLNÍK, Juraj: Jazykové sebedomnie. In: *Slovenská reč*, 2003, roč. 68, č. 5, s. 257 – 270.
- DOLNÍK, Juraj: Otázky teórie súčasnej spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 2004, roč. 69, č. 2, s. 96 – 101.
- DVONČ, Ladislav: Rytmičné krátenie v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 5, s. 291 – 299.
- DVONČ, Ladislav: Znova o pravidle o rytmičkom krátení v spisovnej slovenčine (1). In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 5, s. 279 – 291.
- DVONČ, Ladislav: Prípady dodržiavania a nedodržiavania pravidla o rytmičkom krátení v spisovnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 2000, roč. 65, č. 4, s. 221 – 226.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: K histórii kodifikácie rytmičkého zákona v spisovnej slovenčine. In: *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Bratislava: Veda 2005, s. 77 – 94.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: K diskusiiám o vlastnostiach „rytmičkého zákona“. In: *Slovenská reč*, 2006, roč. 71, č. 4, s. 224 – 239.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: O „zápase o spoločenský vplyv“, smolenickej konferencii a iných smutných veciach. In: *Slovenská reč*, 2006, roč. 71, č. 2, s. 95 – 98.
- FINDRA, Ján: Poznámky o jazyku Kremnice. In: *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I.*, s. 185 – 198.

- FINDRA, Ján: Recenzentove poznámky k článku Jána Kačalu. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 2, s. 92 – 94.
- FINDRA, Ján: Profesionalizmy ako vrstva slovnej zásoby. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 30. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 69 – 76.
- FINDRA, Ján: Norma, úzus, jazyková prax. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 236 – 244.
- FINDRA, Ján: Dynamika štylistiky lexém. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 43 – 53.
- FINDRA, Ján: Individuálne a sociálne determinanty komunikátu: In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1991, s. 53 – 61.
- FINDRA, Ján: Premeny sémantiky a štylistiky lexém. Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 3. s. 129 – 136.
- FURDÍK, Ján: O východoslovenskom variante hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. In: Nové obzory. 10. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre múzeum Slovenskej Republiky rád v Prešove 1968, s. 339 – 344.
- HORECKÝ, Ján: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979, s. 13 – 22.
- HORECKÝ, Ján: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: Slovenská reč, 1977, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.
- HORECKÝ, Ján: Dynamickosť a dynamika v jazyku. In: Studia Academica Slovaca, 17, Bratislava: ALFA 1988, s. 189 – 199.
- HORECKÝ, Ján – BOSÁK, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1988.
- HORECKÝ, Ján: Systém a systémový prístup ako predpoklad kodifikácie. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 2, s. 156 – 159.
- HORECKÝ, Ján: Diskusia či polemika. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 6, s. 337 – 339.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I, II. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6. – 9. októbra 1965. Cyklostyl pre členov Združenia slovenských jazykovedcov.
- IVANOVÁ-ŠLINGOVÁ, Mária: Štýlové rozvrstvenie súčasnej spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie. 7. Spisovný jazyk. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963, s. 117 – 133.
- JACKO, Jozef: Zo syntaxe hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Bardejovskom okrese. In: Nové obzory. 10. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej Republiky rád v Prešove 1968, s. 327 – 332.
- JÓNA, Eugen: Diskusia. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I., s. 71 – 73.
- KAČALA, Ján: Východiská teórie a praxe jazykovej kultúry. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 2, s. 159 – 166.
- KAČALA, Ján: Smerovanie rytmického zákona. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 230 – 237.
- KAČALA, Ján: Smerovanie rytmického zákona (2). In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 3, s. 150 – 157.
- KAČALA, Ján: Kodifikačný postoj a jazyková kultúra. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 1, s. 11 – 21.
- KAČALA, Ján: O niektorých teoreticko-metodologických a osobnostných predpokladoch diskusie o spisovnom jazyku. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 5, s. 292 – 298.
- KAČALA, Ján: Poznámky po diskusii o spisovnom jazyku. In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 5, s. 296 – 298.
- KAČALA, Ján: K podstate rytmického zákona v slovenčine. In: Slavica Slovaca. 2003, roč. 38, s. 123 – 133.
- KAČALA, Ján: Eugen Pauliny a smolenická konferencia r. 1965 alebo o strate jazykovednej pamäti. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 2, s. 83 – 89.
- KLINCKOVÁ, Jana – ODALOŠ, Pavol – PATRÁŠ, Vladimír: Jazyk – komunikácia – spoločnosť. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1997, 114 s.

- KRÁL, Ābel: Odkiaľ vzali Slováci spisovnú slovenčinu. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 2, s. 71 – 85.
- MIHÁL, Jozef: Fonéma Ľ v slovenskom spisovnom jazyku. In: Jazykovedné štúdie. XI. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 241 – 244.
- MISTRÍK, Jozef: Organizácia výskumu. In: Hovorená podoba slovenčiny I, s. 26 – 30.
- MISTRÍK, Jozef: Modernizácia slovenčiny. Studia Academica Slovaca. 8. Bratislava: ALFA 1979, s. 227 – 237.
- MURÁNSKY, Jozef: Z výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny na východnom Slovensku. In: Nové obzory. 10. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove 1968, s. 315 – 326.
- MURÁNSKY, Jozef: K metodologickým otázkam výskumu hovorenej podoby slovenčiny. In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 111 – 116.
- MURÁNSKY, Jozef: Výslovnosť Ľ – l v hovorenej podobe spisovnej slovenčiny vo východoslovenských mestách. In: Jazykovedné štúdie. XI. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 232 – 244.
- MURÁNSKY, Jozef: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Bardejove. In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 20. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 37 – 55.
- MURÁNSKY, Jozef: O hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979, s. 106 – 108.
- MURÁNSKY, Jozef: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Michalovciach. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 14. Zv. 3. Slavistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 111 – 129.
- MURÁNSKY, Jozef: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Košiciach. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Slavistika. 17. zv. 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 83 – 105.
- MURÁNSKY, Jozef: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Levoči. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 19. Zv. 3. Slavistika. Bratislava: SPN 1984, s. 131 – 160.
- MURÁNSKY, Jozef: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Lipanoch. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Slavistika. 22. zv. 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 157 – 182.
- MURÁNSKY, Jozef: Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Stropkove. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Slavistika. 24. zv. 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990, s. 117 – 144.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: K sociolingvistiky na Slovensku. In: Studia Academica Slovaca. 29. Bratislava: ALFA 1991, s. 177 – 191.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Sociolingvistické aspekty jazykovedného výskumu na Slovensku. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1995, s. 9 – 13.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Metamorfózy sociolingvistického výskumu na Slovensku. In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca. 2. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1996, s. 11 – 17.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Sociolingvistický vs. „normativistický“ pohľad na jazyk. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Bratislava: Veda 1997, s. 54 – 60.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Eugen Pauliny ako sociolingvista. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 2, s. 65 – 83.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Poznámky k pokusu o vedecký a osobnostný profil Jozefa Ružičku. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 223 – 227.

- ONDREJOVIČ, Slavomír: Sociolingvistické poznámky k rytmickému kráteniu. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Bratislava: Veda 2005, s. 107 – 115.
- PATRÁŠ, Vladimír: Hovorená podoba slovenčiny v Banskej Bystrici. (Rukopis kandidátskej dizertácie.) Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1990, 274 s.
- PATRÁŠ, Vladimír: Exponovanie komunikačných noriem v hovorenej podobe slovenčiny v meste. In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. 2. diel. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta 1991, s. 198 – 2005.
- PATRÁŠ, Vladimír: Anketové sondy do bežnej komunikácie v meste. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 10 – 19.
- PATRÁŠ, Vladimír: Sociálne vektory a dynamika variet v komunikácii obyvateľov miest. In: Wielkie miasto. Czynniki integrujące. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1995, s. 283 – 289.
- PATRÁŠ, Vladimír: Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici (90. roky). In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1995, s. 119 – 131.
- PAULINY, Eugen: Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti. In: Jazykovedné štúdie, 6. 1961, s. 5 – 39.
- PAULINY, Eugen: Vývin a dnešný stav slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedný časopis, 1963, roč. 6, s. 94 – 100.
- PAULINY, Eugen: Zpráva o výskume hovorenej podobe spisovnej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 6, s. 351 – 357.
- PAULINY, Eugen: Úvodné slovo. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I, s. 1 – 9.
- PAULINY, Eugen: Diskusia. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I., s. 164 – 166.
- PAULINY, Eugen: Znalosť normy spisovnej slovenčiny v jednotlivých vrstvách obyvateľstva. In: Govorite formi i slovenskite literarni jazici. Skopje, Makedonska akademija nauki i umetnostite 1973, s. 81 – 82.
- PAULINY, Eugen: Rozvoj spisovnej slovenčiny od Slovenského národného povstania po súčasnosť. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského k 30. výročiu SNP. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 215 – 218.
- PAULINY, Eugen: Ako socialistická výstavba Slovenska ovplyvňuje podobu spisovného jazyka. In: Studia Academica Slovaca. 8. Bratislava: ALFA 1979, s. 289 – 301.
- PECIAR, Štefan: Zisťovanie a kodifikácia normy. In: Slovenská reč, 1955, roč. 20, č. 4, s. 240 – 250.
- PECIAR, Štefan: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie. 8. Spisovný jazyk – štylistika. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965, s. 42 – 70.
- PECIAR, Štefan: Diskusia. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I., s. 147 – 150.
- PECIAR, Štefan: O stylistickej diferenciacii jazyka. In: Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931 – 1946. Martin: Matica slovenská 1970, s. 93 – 94.
- PECIAR, Štefan: K vymedzeniu pojmu súčasnej spisovnej slovenčiny. Jazykovedné štúdie, XI. Jónov zborník. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971, s. 116 – 121.
- REŠETÁR, Jozef: Hláskoslovná a tvaroslovná stránka hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v severných okresoch stredoslovenskej nárečovej oblasti. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Série spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 163 – 195.
- RIPKA, Ivor: Miesto dialektov v súbore útvarov NJ. In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Bratislava: Veda 1980, s. 120 – 127.
- RUŠČÁK, František: Dimenzie vnímania lingvistických polemík. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 235 – 237.
- RUŽIČKA, Jozef: Problémy jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 9 – 21.
- RUŽIČKA, Jozef: O potrebe novej teórie spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava: Veda 1979, s. 7 – 9.

- SABOL, Ján: Fonetické a morfológické osobitosti hovorenej podoby slovenčiny v okrese Košice. In: Nové obzory. 10. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej Republiky rád v Prešove 1968, s. 345 – 352.
- SABRŠŮL, Ján: K hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v okrese Čadca. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Sériá spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 197 – 232.
- SLANČOVÁ, Daniela: Anketový prieskum postojov k jazyku. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 1, s. 3 – 19.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 23. Bratislava: STIMUL 1994, s. 225 – 240.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku. In: Sociolingvisticke aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1995, s. 132 – 143.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Výsledky a perspektívy sociolingvistickej výskumov prešovských vysokoškolákov. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1997, s. 213 – 224.
- SMATANA, Miloslav: Jazyková situácia rajeckého regiónu. In: Sociolingvisticke aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1995, s. 144 – 160.
- ŠTOLC, Jozef: Niekoľko myšlienok o národnom jazyku a nárečiach. In: Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení. 4. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950, s. 50 – 53.
- ŠTOLC, Jozef: O vzťahu spisovného jazyka a nárečí. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 29 – 33.

Emil Tvrdoň

REKLAMNÁ AKTUALIZÁCIA FRAZÉMY V SLOGANE

Tvrdoň, E.: Advertisement updating of slogan. Slovenská reč, 72, 2007. No. 5, pp. 270 – 275. (Bratislava)

The phraseological expressions in a slogan lose their common meaning because they are being concretized objectively and their symbolic character is being moved into another meaning level. Comparing to phraseological updating, it concerns so called advertisement updating with specific lexical and grammatical methods. These methods are the objects of author's analysis.

Jedným z osobitých a veľmi pôsobivých prostriedkov, ktoré sa pravidelne využívajú v reklamnom slogane, je *frazéma*. V reklamnom slogane sa uplatňujú frazémy rozmanitých skupín, najčastejšie *príslovia*, *porekadlá*, *úslovia*, *ustálené prirovnania*, *okridlené výrazy*, niekedy aj výrazy, ktoré sa približujú k frazeologickej platnosti, ale zatiaľ sa za skutočné frazémy ešte nepovažujú, ako napríklad *pranostiky*, *ľudové hádanky*, *ustálené želania*, *pozdravy*, *zdvorilostné výrazy* a pod.: *Bez práce nie sú koláče*. – *Od roboty kone dohnú*. – *Vo dne v noci; na staré kolená; modrý pondelok; jasné ako slnko (obloha); prekročiť Rubikon; V jednom súdku dvojaké víno, čo je to? Vajičko*. – *Pán boh s nami a zlé preč! – Dobré šťastie vinšujem*. – *Ruky bozkávam*. – *To nestojí ani za reč!* V reklamných sloganoch sa niektoré z týchto frazeologických jednotiek a frazémy blízkych výrazov uplatňujú nezmenene, doslovne, napríklad v pekárstve (*Bez práce nie sú koláče*), alebo sa istými postupmi, o ktorých bude ešte reč, modifikujú, upravujú: *Vaše kone od roboty veru nezhynú* (o automobilovom motore). – *Vo dne v noci sme vám na pomoci* (Večierka). – *Myslite na staré kolená* (poistenie). – *My nemáme modré pondelky* (stavebná firma). – *Jasné ako facka* (denník Trhák). – *Prekročte svoj Rubikon!* (Globtour). – *Ani ryba, ani rak. Ani sliepka, ani vták. Čo je to? Zlatý bažant* (pivo). – *Do videnia s nami a smola bude preč* (ekonomické poradenstvo). – *Dobré zdravie vinšujeme* (k obr. s geriatrickými prípravkami). – *Ruky, nohy bozkávam* (k obr. dámskych pančúch). – *To stojí za reč* (Orange).

frazéma v slogane funguje v doslovnej alebo modifikovanej podobe ako jediný text, alebo ako text doplnený ďalším textom, ktorým môže byť slovo, slovné spojenie alebo aj celá veta. Modifikácia frazém sa uskutočňuje pomocou viacerých vyjadrovacích postupov, napríklad *substitúciou* (nahradzovaním), *doplnením* a *expresívnymi syntaktickými konštrukciami* (apozio péza, proziopéza, apozio péza s proziopézou, prerývaná výpoveď). Najmä modifikácia substitúciou je veľmi rozšírená a, ako ukážeme, dôležitú úlohu tu zohráva gramatická kategória čísla a rodu. Každou modifikáciou frazémy zapojenej do sloganu sa uskutočňuje jej aktualizácia, ktorou sa

pôvodný význam frazémy *konkretizuje*, často platí doslovne podľa lexikálnych zložiek spojenia. Všetky takéto zmeny vo frazéme sa zahŕňajú pod všeobecný pojem *aktualizácia* alebo *parafráza* frazeologickej jednotky (porov. Mlacek, 1977, s. 89). V našom prípade ide o *reklamnú aktualizáciu* alebo *reklamnú parafrázu frazémy* v slogane. Treba pripomenúť aj osobitosť doslovného znenia frazémy v slogane, lebo uvedením značky výrobku, názvu výrobnej alebo obchodnej či inej organizácie priamo v texte alebo tesne za ním stáva sa aktualizovanou výpoveďou v zmysle reklamného zámeru. Ešte poznamenáme, že hotovým útvarom pre tvorbu sloganu nie je iba frazéma, ale aj iný slogan (ak sa stal po istom čase vlastne sentenciou), ktorý sa opäť parafrázuje. Napríklad na známy Baťov slogan *Náš zákazník – náš pán* vznikla parafráza *U nás je klient kráľom* (Ludová banka). V slogane sa aktualizujú aj hovorové frázy: *Ruky bozkávam! – To nestojí za reč*.

Frazémy ako ustálené slovné spojenia sa vyznačujú obraznosťou a nerozlučiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou (Mlacek, 1977, s. 89). Reklamné využitie frazémy v slogane sa uskutočňuje na pozadí týchto typických znakov, ktoré sú viac-menej identifikovateľné v takmer každom sloganovom texte tvorenom z frazémy. Prienik frazémy do sloganu uľahčuje aj ich spoločná vlastnosť – *stručnosť, heslovitosť*. Pri tvorbe sloganu je frazéma vhodným výstavbovým materiálom i preto, že býva všeobecne známa, čím sa zvyšuje miera zapamätateľnosti sloganu. Popri iných prostriedkoch aj frazémy umožňujú veľmi často vtipne vyjadriť reklamný obsah sloganov.

Do reklamného sloganu sa frazeologické jednotky začleňujú viacerými spôsobmi:

1. Presné znenie frazémy sa využije na základe veľmi konkrétnej významovej súvislosti medzi kľúčovým slovom frazeologickej jednotky a propagovaným výrobkom alebo službou: *Šaty robia človeka* (šitie odevov, predaj odevov).

V mnohých prípadoch jedna a tá istá frazéma umožňuje uplatniť viaceré reklamné zámery. Napríklad frazéma *Dobrá rada nad zlato* sa využila v sloganoch propagujúcich rozmanité praktické príručky (recepty, bývanie, záhrada, pestovanie plodín, sebaobrana, komentované zákony), poradenské služby (ekonómia, právo, manželské a predmanželské poradne), ponuky cestovných kancelárií, reklamných agentúr a pod. Na plánovaný reklamný cieľ postačí niekedy iba apozio péza, napríklad: *Babka k babce... – Komu sa nelení... – Kto šetrí... – Čo môžeš urobiť dnes... – Všade dobre... – Kto neskoro chodí... – Kde sa dobre varí... – Kto chce dlho žiť... – V núdzi poznáš...*

2. Celá frazéma sa použije doslovne ako citát, ktorý potom v dvojvetnom slogane funguje ako východisko druhej, reklamnej výpovede: *Kto vysoko letí, nízko padá. Kto však letí s nami, nespadne* (ČSA). – *Príležitosť robí zlodeja. Bezpečnostné dvere ADLO – a je po príležitosti. – Kto hľadá nájde. Našli ste nás a odteraz budeme*

hľadať my (zoznamovacia kancelária). – *Hovoríť striebro, mlčať zlato. Nová káva Tchibo Zlatý štandard hovorí sama za seba.*

3. Frazeologická jednotka so všeobecným významom sa vníma v doslovnom význame: *Ruku na srdce!* (= povedz pravdu, úprimne povedz) > *Ruku na srdce! Cítite ako vám búcha? Ako vždy, keď ide o hru, v ktorej o niečo ide* (Bingo). – *Ruka ruku umýva* (= spoločníci sa navzájom chránia; obyčajne kryjú aj svoje chyby, previnenia a pod.) > *Ruka ruku umýva – mydlom značky LUX. – Bližšia košeľa ako kabát* (= uprednostnenie vlastných záujmov pred inými). > *Bližšia košeľa ako kabát* (obchod s bielizňou).

4. Frazéma sa istými postupmi parafrázuje: *Šaty robia človeka* > *Účes robí človeka* (kaderníctvo). – *Hovoríť striebro – mlčať zlato.* > *Hovoríť striebro – počúvať PHILIPS.* – *Dvakrát meraj a raz strihaj.* > *Dvakrát meraj, kým kúpiš nové auto* (značková predajňa). – *Ako mu zahrajú (pískajú), tak tancuje.* > *Vy pískate, my budeme tancovať* (kopírovacie stroje). – *Papier znesie všetko.* > *Náš papier znesie všetko* (Europapier).

Jednotlivé druhy frazeologických jednotiek a ich variantov i osobitné skupiny frazém, ktoré sa pomenúvajú a vysvetľujú v *Slovenskej frazeológii* (Mlacek, s. 52 – 104), sú pre konštrukciu reklamného sloganu irelevantné. V reklame je dôležité iba to, aby bol frazéma dostatočne známa a aby v danom reklamnom kontexte (napr. pri komplementárnych sloganoch, ktorými sa dopĺňa iný text, príp. aj obraz) optimálne zodpovedala reklamnému zámeru autora sloganu v akejkoľvek výslednej podobe. Stanovený cieľ sa dá dosiahnuť rozličnými spôsobmi zapojenia frazeologickej jednotky do textu sloganu. Tieto spôsoby, resp. postupy predstavíme teraz podrobnejšie.

Doslovné prevzatie frazémy do sloganu sa uskutoční tak, že frazéma tvorí celý text sloganu. Jej všeobecný význam sa reklamne aktualizuje konkretizáciou obsahu za pomoci názvov výrobných, obchodných, finančných alebo iných organizácií a firiem, názvov alebo značiek výrobkov a služieb, ktoré sa uvádzajú hneď za reklamným sloganom či priamo v ňom, napríklad: *Čas sú peniaze* (< angl. *Time is money*; rýchločistiareň). – *Koľko rečí vieš, toľkokrát si človekom* (jazyková škola). – *Vtáka poznáš po perí, človeka po reči* (cudzojazyčné slovníky, kurzy, zahraničné zájazdy). – *Čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra* (ponuka inzercie v Spravodaji). – *Komu sa nelení, tomu sa zelení* (ponuky práce, rekvalifikačné kurzy). – *Kto neskoro chodí, sám sebe škodí* (hodinky zn. Swatch). – *Kam nechodí slnko, tam chodí lekár* (solárium). – *Kde sa dobre varí, tam sa dobre darí* (Recepty pre vás). – *Dobrych ľudí sa všade veľa zmestí* (zábavný mládežnícky klub). – *Istota je istota* (Istota – poisťovňa). – *Čert nikdy nespí* (Hasičská poisťovňa). – *Remeslo má zlaté dno* (Zlatokov). – *Pravda víťazí* (denník Pravda). Príklady na doslovne prevzatú frazému v komplementárnom slogane (k obrazu s ďalším textom): *Láska na prvý pohľad* (pivo, auto). – *Splní vám, čo vám na očiach vidí* (tlačiareň). – *Nikto nie je svätý* (Smädný mních, pivo; paralela: *Svätí boli, vínko pili*). – *Zoznámte sa prosím* (Citroen).

Ďalší spôsob prevzatia doslovného znenia frazémy predstavuje prípad, keď sa frazéma alebo jej časť uvedie v reklamnom slogane ako prvá veta. Tu máme do činenia s dvoma variantmi podľa toho, či frazeologickú jednotku tvorí jednoduchá veta alebo súvetie.

Jednovetná frazéma sa v slogane doplní reklamnou vetou: *Peniaze alebo život. Aj jedno, aj druhé* (poisťovňa). – *Dobrá rada nad zlato. Naše rady sú vyšperkované diamantmi* (skúšobňa drahých kovov, šperkov a drahokamov). – *Žijete z ruky do úst? Kúpte si náš príbor* (Nerez). – *Ticho lieči, ale s nami je to veselšie* (Rádio Žilina). Súvetná frazéma sa zapája do sloganu tak, že vo väčšine prípadov sa nahrádza druhá veta v súvetí: *Nekrič hop, pokiaľ nemáš obuv značky Adidas*. – *Komu sa neľení, brigáduje s Isecom* (študentské pracovné pobyty v zahraničí). – *Všade dobre, v Slovenskej poisťovni ako doma*. – *Kto sa smeje naposledy, ten číta Kocúrko* (humoristický časopis).

Iné varianty tohto typu nie sú natoľko frekventované, ale svedčia o zaujímavých možnostiach, ktoré poskytuje použitie frazémy v reklamnom slogane. Sú to predovšetkým nasledujúce modifikácie v týchto konštrukčných postupoch: 1. Druhá veta zo súvetnej frazémy sa uvedie na začiatku sloganu a doplní sa vetou s reklamným obsahom: *Tomu sa zelení, kto využíva služby VÚB*. 2. Jednovetná frazéma ako reklamné jadro súvetného sloganu zaujme miesto druhej vety, zatiaľ čo doplnenou, východiskovou vetou je veta prvá: *Všetky cesty predsa nevedú do práce – všetky cesty vedú do Ríma* (cirkevná cestovná kancelária). 3. Frazéma, napríklad *byť v niečom namočený*, sa umiestni do stredu sloganu, ktorý takto nadobúda podobu zloženého súvetia s tromi vetami: *Keď chcete o niekom niečo vedieť, čítajte denník Trhák. > Keď chcete vedieť, kto je v čom namočený, čítajte denník Trhák! (< byť v niečom namočený < namočiť niekoho do niečoho = dostať ho do nepríjemnej situácie)*. Použitie frazémy ako expresívneho vyjadrenia evidentne oživuje v týchto bulvárnych novinách text sloganu. 4. Využije sa modifikovaný frazeologický variant s eufemizmom, lebo iba ten umožňuje reklamné doplnenie textu sloganu v podobe ďalšej vety: *Ryba smrdí od hlavy. > Rybu cítiť od hlavy. > Rybu cítiť od hlavy, z vašej hlavy cítiť L'Oreal* (vlasová kozmetika). Zjavnou nevýhodou tejto reklamnej modifikácie je synonymia slov *smrdieť – cítiť* vo frazéme, ktorá sa potom vníma aj v slogane.

Pôvodná frazéma sa v slogane reklamne aktualizuje aj substitúciou slov a slovných spojení. Tento modifikačný postup je medzi autormi sloganov obľúbený pre svoju jednoduchosť. Text frazémy ostáva aj po vykonanej substitúcii lexém zreteľný, lebo je i gramaticky takmer nezmenená (len výnimočne sa odchyľuje v rode a čísle), takže dobre podporuje adresátovo vnímanie celého reklamného sloganu. Jednoduchosť substitučného postupu poskytuje väčší priestor na výber vhodných slov a slovných spojení, a preto je tento typ sloganov pomerne produktívny. Príklady na substitúciu jedného slova alebo slovného spojenia: *Čo môžeš urobiť dnes, nene-*

chávej na zajtra. > *Čo môžeš zjesť dnes, nenechávaj na zajtra* (Vitana). – *Vtáka poznáš po perí a človeka po reči.* > *Vtáka poznáš po perí a človeka po SLOVE* (týždenník). – *Vodu káže, víno pije.* > *Vodu káže, Šariš pije* (pivo). – *Jedným uchom dnu, druhým von.* > *Jedným uchom dnu, druhým tiež* (rozhlas). – *Všade dobre, doma najlepšie.* > *Všade dobre, v Combi najlepšie* (auto). – *Na srdci med, na jazyku jed.* > *Na srdci med, na jazyku tiež* (obchod s včelárskymi potrebami a produktmi). – *Za málo peňazí, málo muziky.* > *Za málo peňazí, veľa muziky* (singel). – *Múdrejší ustúpi.* > *Múdrejší nastúpi* (k obr. auta). – *Lepšie je byť zdravý ako chorý.* > *Lepšie je byť opálený ako chorý* (krém). – *Pastva pre oči.* > *Pastva pre uši* (Rádio Koliba). Nahrádza sa aj jedno slovo dvoma slovami alebo dvojslovnými spojeniami: *Hlavou proti míru.* > *Vrtačkou Bosch proti míru.* – *V núdzi poznáš priateľa.* > *V núdzi poznáš Zlaté stránky* (telefónny zoznam). – *Dobrych ľudí sa všade veľa zmesť.* > *Pekných topánok sa všade veľa zmesť* (k obr.; SCHOLL).

Reklamná aktualizácia frazémy sa realizuje v slogane aj dvojitou substitúciou: *Dvakrát meraj, raz rež (strihaj).* > *Dvakrát skús a raz kúp* (ponuka skúšobných jazd, Toyota). – *Hovoriť striebro, mlčať zlato.* > *Sporiť striebro, tipovať zlato* (TIPOS). – *Vodu káže, víno pije.* > *Rizling káže, Rizling pije* (vinársky podnik). – *Bez práce nie sú koláče.* > *Bez PRÁCE nie sú informácie* (denník). Niekedy sa substituujú tri slová, napríklad: *Osud človeka je v božích rukách.* > *Váš TREND je vo vašich rukách* (časopis). – *Božie mlyny melú pomaly, ale isto.* > *Naše mlyny melú rýchlo a isto* (Mlyny a pekáre, spol. s r.o.).

Okrem doplnenia frazémy ďalšou vetou sa v slogane dopĺňa text aj jednotlivými slovami: *S grošom líhať a s dvoma vstávať.* > *Chcete s grošom líhať a s dvoma vstávať?* (Slov. sporiteľňa – úroky) – *Papier znesie všetko.* > *Papier, ktorý znesie všetko* (toaletný papier). – *Lámač srdce* (hovor. úspešný milovník). > *Lámač srdce Heartbreaker* (k obr., Volkswagen).

Doplnenie frazémy či okrídleného výrazu v reklamnom slogane sa uskutočňuje aj zložitejšími postupmi; môže sa napríklad spájať slovné a vetné doplnenie: *Byť, či nebyť? To je otázka* (Hamlet). > *Byť, či nebyť? To je eko otázka. Byť. To je eko odpoveď* (environmentálne označovanie produktov).

V reklamnom slogane sa pri aktualizácii frazémy využívajú aj *expresívne syntaktické konštrukcie*, hlavne *apozio péza*, *proziopéza* a *prerývaná výpoveď* ako formálne štylistické prostriedky ozvláštnenia textu. Vo všetkých prípadoch sa tu uplatňujú postupy reklamnej aktualizácie, t. j. doslovné znenie frazémy alebo jej časti s označením reklamného subjektu a ďalšie postupy, o ktorých už bola reč (substitúcia, doplnenie a ich kombinácie).

Nedopovedanie, useknutie frazémy, *apozio péza*, umožňuje tvorbu nových významovo totožných frazeologických jednotiek, napríklad: *Kto šetrí, má za tri...* (groše) > *Kto šetrí, má za troch...* – *Kto šetrí, má za tri, štyri...* Sú to vlastne frazeologické varian-

ty, ktoré ako reklamné slogany poslúžili bankovým subjektom. Častejšie sa však apoziopéza využíva v slogane tak, že prvá veta frazémy signalizuje základný, vlastný význam celej súvetnej frazeologickej jednotky, ale neuvedenie druhej vety súvisí s aktuálnym kontextom a podmieňuje nový, reklamný význam. Na novú významovú platnosť nedokončenej frazémy ako sloganu úplne postačuje uvedenie reklamného subjektu a vlastne iba v tom spočíva jej reklamná aktualizácia, napríklad: *Kolko rečí vieš...* (jazyková škola) – *Ako si ustelieš...* (obchod s posteľnou bielizňou) – *Babka k babce...* (Slov. sporiteľňa) – *Boh do domu...* (TATRA – horský hotel). Sem patria aj iné typy sloganových výpovedí, napríklad výzva *I vy ostatní neváhajte – kto šetri...* (Sporenie mladých), alebo jednovetné parafrázy ustálených spojení: *Jednou ranou štyri muchy...* (Tecton – granulované krmivo) < *jedným úderom zabiť dve muchy – A ste za vodou...* (záložňa) < *byť za vodou* (na druhej strane, v bezpečí; ste zachránený) – *S nami máte zelenú...* (máte voľnú, otvorenú cestu; máte možnosť spolu s nami niečo urobiť) a pod.

Frazéma alebo iné všeobecne známe ustálené spojenia sa zapájajú do sloganu v podobe *proziopézy* hlavne vtedy, keď sa nimi poukazuje na širší i nejazykový kontext; táto okolnosť sa zdôrazňuje sprievodnou spojkou *a*, napríklad: ... *a máte, čo chcete* (k textu a obr. auta; lízing) < *Máš, čo si chceš!* (pôvodne v negatívnom zmysle: *Tak ti treba!*); – ... *a svet sa točí okolo nej* (k obr.; Eurocard) < *Myslí si, že sa svet točí (iba) okolo neho* (pôvodne hodnotenie egoizmu nejakej osoby); – ... *a svet patrí vám* (Istrobanka). < *Myslí si, že mu (jej) patrí (celý) svet* (pôvodne ironická kritika prehnaného sebavedomia). Ako vidieť z príkladov, *proziopézou* sa mení negatívny význam frazémy na pozitívnu reklamnú výpoveď.

V slogane, ktorý je vybudovaný na pôvodnej frazéme, *prerývaná výpoveď* signalizuje hranicu medzi frazémou alebo jej časťou a doplňujúcou reklamnou výpoveďou, ktorá sa takto, prerušením textu, zdôrazňuje: *Zapíšte si za uši... frekvenciu Rock FM* (rádio). – *Kto hľadá, nájde...* v *Spravodaji* (čas.). – *Myslím... poistím sa* (poisťovňa Ergo). < *Myslím, teda poistím sa* < *Myslím, teda som* (Descartes).

Na záver konštatujeme, že frazémy v slogane sa účelovo konkretizujú, ale ich obraznosť sa zachováva, resp. presúva sa do inej významovej roviny. Ide o tzv. reklamnú aktualizáciu s osobitými gramatickými a lexikálnymi postupmi, ktoré boli predmetom našej analýzy. Využívanie frazém v reklamných sloganoch podporuje nielen lepšiu zapamätateľnosť textu, ale i jeho pôsobivosť, a tak aj zvýšený účinok na adresáta. Cieľom každej reklamy je totiž upútať pozornosť potencionálneho zákazníka (klienta) a ovplyvniť jeho konanie v zmysle reklamného zámeru.

LITERATÚRA

- MLACEK, Jozef: Slovenská frazeológia. Bratislava: SPN 1977. 120 s.
 MLACEK, Jozef: Tvary a tváre frazém v slovenčine. Bratislava: Stimul 2001, 170 s.
 TVRDON, Emil: Text a štýl reklamy v periodickej tlači. Bratislava: Epos 1999, 271 s.

Konstantin Lifanov

K 110. VÝROČIU VYJEDENIA II. ZVÄZKU PREDNÁŠOK ZO SLOVANSKEJ JAZYKOVEDY T. D. FLORINSKÉHO

LIFANOV, K.: Toward the 110th Anniversary of T.D. Florinskij's 2d Volume of the Lectures on Slavonic Linguistics Publication. *Slovenská reč*, 72, 2007, No. 5, pp. 276 – 282. (Bratislava)

Professor of Saint Vladimir University of Kiev T.D. Florinskij was outstanding Russian Slavist greatly contributed to the Slovak Studies. He came out in the end of 19th century with theory that Slovak has been original Slavonic language stood out immediately from Common Slavonic. Although the majority of Slavonic scientists of that time did not support his ideas, the history of Slavonic Studies confirmed rightness of Florinskij's theory.

V Dejinách slovenského jazyka vyzdvihuje J. Stanislav miesto, ktoré v štúdiu slovenčiny zaujíma ruský slavista T. D. Florinskij. J. Stanislav hovorí, že „T. D. Florinskij neuznával teóriu, podľa ktorej slovenčina je nárečím češtiny. Píše [...], že porovnávacie štúdium všetkých slovanských jazykov ho priviedlo k inému záveru: že slovenský jazyk je nesporne bližší k českému ako k hociktorému inému, no netvorí s ním jediný celok, ale zaujíma svoje osobitné, samostatné miesto v rodine jazykov popri českom, poľskom, srbochorvátskom, ruskom a iných jazykoch. [...] Táto otázka sa po rozličných diskusiách a sporoch riešila v duchu učenia T. D. Florinského [...]“ (Stanislav 1967, s. 20).

Florinského meno nájdeme aj v skorších publikáciách, napríklad v diele V. Vážneho, ale s celkom iným hodnotením. V. Vážny v duchu koncepcie čechoslovakizmu tvrdí, že čeština a slovenčina nesporne tvoria jeden československý jazyk a iba pre osobitosti politického a kultúrneho vývinu dvoch častí jediného národa sa vytvorili dva spisovné jazyky – český a slovenský. Tento názor majú viacerí slavisti, čo podľa neho presvedčivo vedecky odôvodnili. „Přece se však pokusili někteří badatelé určití slovenštině samostatné místo v čeledi jazyků slovanských proti češtině. Tak po prve zvláště ruský jazykospytec T. Florinskij v díle Lekci po slavjanskomu jazykoznaniju vykládal, že jazyk slovenský je sice bližší češtině, než kterémukoliv jinému jazyku slovanskému, ale netvoří s ním zvláštního celku jazykového, nýbrž že má v rodině slovanských jazyků samostatné zvláštní místo jako čeština, polština anebo jakýkoliv jiný jazyk slovanský. Učení Florinského našlo však brzy pokračovatele na Slovensku na počátku našeho století v S. Czamblovi“ (Vážný 1934, s. 220).

Obidvaja citovaní autori však rozsiahlejšie informácie o T. D. Florinskom a o jeho argumentácii (nehľadiac na to, či ju považujú za správnu alebo chybnú), že

slovenčina je samostatý slovanský jazyk, neuvádzajú. Pokúsime sa to urobiť v tomto príspevku.

T. D. Florinskij (1854 – 1919) absolvoval Historicko-filologickú fakultu Petrohradskej univerzity. V rokoch 1880 – 1882 učil vo vysokých ženských kurzoch a r. 1881 obhájil magisterskú dizertáciu Južní Slovania a Byzancia v druhej štvrtine 14. storočia. R. 1882 bol vymenovaný do funkcie docenta na Univerzite Sv. Vladimíra v Kijeve. R. 1888 obhájil doktorskú dizertáciu Pamiatky Dušanovej zákonodarnej činnosti a krátko po tom bol vymenovaný za profesora a dekana Historicko-filologickej fakulty tej istej univerzity. Často publikoval. Pretože na Univerzite Sv. Vladimíra bol jediný slavista, začal učiť slovanské jazyky a literatúru. Z tohto hľadiska študoval všetku najnovšiu literatúru z oblasti slavistiky a pravidelne informoval o nových publikáciách v rôznych periodikách. Súhrnom jeho bádateľskej práce v tomto smere sa stali *Prednášky zo slovanskej jazykovedy*, ktorých prvý zväzok vyšiel r. 1895 v Kijeve a druhý zväzok r. 1897 súčasne v Kijeve a v Sankt-Peterburgu.

Špecifickou vlastnosťou Florinského diel a predovšetkým *Prednášok zo slovanskej jazykovedy* bol ich kritickoanalytický charakter. Autor, ktorý veľmi dobre poznal všetky vtedajšie slavistické práce, nielen vykladal jednotlivé jazykové javy, o ktorých sa dozvedel z iných štúdií, ale usiloval sa ich analyzovať a robiť všeobecné závery. Dostal sa, samozrejme, aj k slovaktike, pre ktorej vývin malo veľký význam vydanie najmä druhého zväzku, kde venoval slovenčine osobitnú kapitolu v rozsahu 124 strán.

Ako vyplýva z uvedeného, T. D. Florinskij slovenský materiál samostatne nezberal, len dôkladne preštudoval diela spracované inými autormi (Základové česko-slovenské dialektologie A. Šemberu, Slovanský národopis P. J. Šafárika, Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského M. Hattalu, Materiály pre slovanskú dialektológiu M. P. Petrovského a iné). Je pozoruhodné, že tento materiál mu stačil na to, aby si utvoril názor na slovenčinu, ktorý sa od názorov viacerých vtedajších slavistov podstatne líšil, a mal vedeckú odvahu rozhodne sa zaň postaviť. Významná časť vtedajšej slavistickej verejnosti ho však nepochopila, pretože predbehol vývin slovaktiky najmenej o pol storočia. Viaceré jeho závery nestratili na aktualite ani dnes.

V úvodnej časti svojej štúdie opisuje T. D. Florinskij zložitú spoločensko-politické podmienky života Slovákov v Uhorsku, čoho dôsledkom je okrom iného aj to, že slovenčina je nedostatočne preskúmaná a údajov o slovenčine je menej ako údajov o iných slovanských jazykoch – dokonca menších národov, ako napríklad o slovinčine alebo lužickej srbčine. Podľa autora prvé teoretické údaje o slovenčine obsahuje česká gramatika J. Blahoslava z r. 1571 (vydaná vo Viedni r. 1857), no sú veľmi stručné. Pre T. D. Florinského je však dôležité, že už J. Blahoslav nezaraďuje slovenčinu medzi česko-moravské nárečia, ktoré opisuje pomerne podrobne, ale považuje ju za osobitný jazyk s vlastnými vzťahmi k ostatným slovanským jazykom.

Je priam prekvapujúce, že na konci 19. storočia, keď v lingvistike neobmedzene vládli mladogramatici, ktorí fakticky nerozlišovali pojmy *jazyk* a *spisovný jazyk*, T. D. Florinskij prenikol do samotnej podstaty problému. Podčiarkuje, že názor o jednote češtiny a slovenčiny sa neopiera o ich hlboké porovnávacie štúdium, ale o historickú tradíciu, starobylé kultúrne vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi a o dlhodobé používanie češtiny na Slovensku. „Pre veľké rozšírenie češtiny medzi Slovákov vznikla v českých hlavách fikcia o takom blízkom príbuzenstve oboch jazykov, ktoré ich umožňuje hodnotiť ako jednu nárečovú skupinu – česko-slovenskú. V skutočnosti však sám osebe zaujímavý fakt značného rozšírenia češtiny medzi Slovákov v 15. – 18. storočí ešte nemôže byť dôkazom toho, že čeština a slovenčina prináležia k tej istej lingvistickej jednotke“ (s. 235). Zdôrazňuje, že v husitskom období sa šíriala čeština aj v poľskom Sliezsku a medzi Lužických Srbov, ale z toho nemôžeme vyvodiť záver o jednote češtiny s poľštinou a lužickou srbčinou.

T. D. Florinskij podčiarkuje, že napriek tomu, že slovenčina je slabo preskúmaná, existuje dostačujúce množstvo údajov, ktoré svedčia o svojráznosti a samostatnosti tohto jazyka, pričom uvádza 15 fonetických a niekoľko morfológických rozdielov medzi slovenčinou a češtinou (absencia prehlások $a > e$ a $u > i$; zmena $e > ia$, $ä$, a ; absencia jotácie samohlásky e po permiciach; zvláštnosti vo vokalizácii praslovanských jerov; absencia zúženia dvojhlásky ie ; výskyt osobitnej samohlásky $ä$; osobitosti mäkkého spoluhlásky; absencia spoluhlásky $ř$; výskyt dlhých slabičných $ř$ a $ĺ$; zvláštnosti vo vývine praslovanského $ě$ ($jať$); výskyt spoluhlásky $dz < dj$; zriedkavejší výskyt stiahnutia samohlások; rozdiely v kvantite; absencia striedaní zado-podnebných spoluhlásky v niektorých gramatických tvaroch; originálne tvary nom. pl. *oračja*, 1. osoby prítomného času *nesiem*, *pečiem* atď.). Okrem toho poukazuje aj na rozdiely v slovnej zásobe medzi oboma jazykmi.

Konfrontačná analýza češtiny a slovenčiny privádza T. D. Florinského k dôležitému teoretickému záveru aktuálnemu nielen pre slovakistiku. Zdôrazňuje, že „[...] niektoré z pomenovaných hláskových osobitostí sa sporadicky vyskytujú aj v moravských nárečiach a čiastočne boli vlastné starej češtine. Na určenie stupňa svojráznosti jazyka však nie sú až také dôležité javy, ktoré môžu svedčiť o príbuznosti tohto jazyka s nejakým iným jazykom alebo s nejakými inými jazykmi, ako *celý súhrn charakteristických znakov reprezentujúcich tento jazyk*“ (s. 237). Navyše sa domnieva, že výskyt niektorých slovenských javov v moravských nárečiach sa dá vysvetliť tým, že moravské nárečia tvoria prechodné pásmo medzi češtinou a slovenčinou.

Podľa T. D. Florinského o samostatnosti slovenčiny svedčí aj jej zvláštna zemepisná poloha v slovanskom svete. K slovenčine sa primkyna nielen „česko-moravčina“, ale aj iné jazyky: poľština, ruština (jej maloruské nárečie¹), srbčina. Kedysi (9. storočie) sa stretávala aj so slovinčinou. Slovenčina totiž zaujíma medzi slovanský-

¹ T. D. Florinskij považoval ukrajinčinu za nárečie ruštiny.

mi jazykmi stredové postavenie a „[...] v jej okrajových nárečiach badať prvky češtiny, poľštiny, ruštiny, srbčiny; vo všetkých častiach slovenskej krajiny možno nájsť slová a tvary iných slovanských jazykov“ (s. 327). Z tejto zásady vychádzal T. D. Florinskij pri opise fonetického a morfológického systému slovenčiny a porovnával slovenské javy s príslušnými javmi v iných slovanských jazykoch. Nepopieral sice blízkosť slovenčiny a češtiny, ale vždy zdôrazňoval rozdiely medzi nimi a hľadal paralely slovenských javov v iných jazykoch. Píše, že napríklad výsledky vokalizácie jerov v slovenčine ($b > e$, $v > o$) sú najbližšie výsledkom v ruštine; jedinečné prípady ich zmeny na *a* (*dážď*, *mach*, *raž*, *ľan*) korešpondujú s rovnakým reflexom v srbčine. Iný jav zblížujúci slovenčinu s ruštinou je reflex *e*, zatiaľ čo so srbčinou ju zblížuje výskyt slabičných *r* a *l* a absencia „mäkčiaceho sa“ *r*. Spoločným znakom s poľštinou a zároveň protikladom k češtine je napríklad zmena *dj > dz*.

Osobitnú pozornosť venuje T. D. Florinskij rozloženiu dlhých a krátkych vokálov v češtine a v slovenčine a ostro polemizuje s F. Pastrkom a J. Gebauerom, ktorí kategoricky vyhlásili, že „v nárečích slovenských kvantita celkom se shoduje s českou“ (s. 263). Navyše F. Pastrnek v štúdiu *Beiträge zur Lautlehre der Slavischen Sprachen* spochybnil skutočnú existenciu rytmického krátenia v slovenčine tvrdením, že ho vraj vymysleli L. Štúr, M. M. Hodža a M. Hattala. F. Pastrnek vychádzal z toho, že publikované vzory ľudovej reči aj diela niektorých slovenských spisovateľov (Hodža, Pauliny-Tóth) obsahovali tvary s dvoma dlhými samohláskami za sebou (*chválím*, *zabráňi*). T. D. Florinskij tieto javy vysvetľuje tak, že prípady porušenia rytmického krátenia sa vyskytujú len vo vzoroch západoslovenskej reči, ktorá je najbližšia češtine, kým v prejavoch Stredoslovákov chýbajú, a že v spisovnom jazyku sa takéto prípady objavujú pod vplyvom češtiny. Celkovo je podľa T. D. Florinského rozdielov medzi češtinou a slovenčinou v rozložení dlhých a krátkych vokálov dosť, môžeme ich nájsť rovnako v koreňoch slov, ako aj v afixoch, pričom v slovenčine sa často nachádza krátka samohláska tam, kde je v češtine dlhá, a naopak. Ďalej vyčleňuje sedem najvýznamnejších javov, ktoré z kvantitatívneho hľadiska slovenčinu od češtiny odlišujú: 1) v češtine viaceré jednoslabičné slová majú dlhé samohlásky, kým v slovenčine to tak nie je vždy (čes. *bůh*, *dvůr*, *vůz*, *sůl*, *hmŕ*, *hrách*, *prách*, *mák*, *sněh* – slov. *boh*, *dvor*, *voz*, *soľ*, *hnoj*, *hrach*, *prach*, *mak*, *sneh*); 2) v dvojslabičných slovách, najmä ženského rodu, býva v češtine zvyčajne dlhá samohláska, kým v slovenčine je častejšie krátka (čes. *kámen*, *kráva*, *lípa*, *síla*, *sláma*, *žila*, *rána*, *skála*, *kůže*, *břímě*, *símě* – slov. *kamen*², *krava*, *lipa*, *sila*, *slama*, *koža*, *žila*, *rana*, *skala*, *bremä*, *semä*); 3) dvojslabičné slová ženského rodu v slovenčine v nepriamych pádoch zachovávajú koreňovú dĺžku, kým v češtine ju môžu strácať (čes. *brána*, *branou*, *bran*, *branám*, *branami*, *branách*³ – slov. *brána*, *bránou*, *brán*, *bránam*, *bránami*, *brá-*

² V súčasnej spisovnej slovenčine má toto slovo podobu *kameň*.

³ V uvedených príkladoch má čeština dvojtvary so zachovaním koreňovej dĺžky aj s jej skránením (Leška 1976, s. 776).

nach); 4) jednoslabičné tvary G. pl. sú v slovenčine vždy dlhé, kým v češtine sa skracujú dokonca aj tie, ktoré sú dlhé v N. sg. (čes. *brad, ryb, děl, mas* – slov. *brád, rýb, diel, mias*); 5) prípony G. a D. pl. v češtine sú dlhé, kým v slovenčine sú krátke (čes. *chlapův, chlapům* – slov. *chlapov, chlapom*) a naopak koncovky N., A. a V.⁴ podstatných mien stredného rodu sú v češtine krátke, kým v slovenčine dlhé (čes. *děla* – slov. *delá*); 6) v češtine sa vo všetkých dvojslabičných neurčitkoch koreňová samohláska predlžuje (okrem slovies *moci, jeti, pěti, spěti*), kým v slovenčine dlhé samohlásky sú len v slovesách so spoluhláskou na konci koreňa (*niest', viezt'*). (Porov. čes. *bráti, krýti, bíti, tříti* – slov. *brať, kryť, biť, tret'*⁵); pri tvorení l-ového prídavia sa však v slovenčine dlhá samohláska zachováva, kým v češtine sa skrakuje (čes. *nesl, vezl, kladl* – slov. *niesol, viezol, kládol*); 7) samohláska *e*, ktorá sa využíva na tvorenie tvarov prítomného času, sa v slovenčine predlžuje na *ie*, kým v češtine ostáva krátka (čes. *vedu, vedeš, nesu, neseš* – slov. *vediem, vedieš, nesiem, nesieš*) (s. 264 – 265).

T. D. Florinskij sa snaží odpovedať na otázku, kedy vznikli jazykové zvláštnosti slovenčiny, a vyslovuje pre slovistikú vtedy priam revolučný predpoklad, že siahajú až k praslovanskému obdobiu a že sa slovenčina vyčlenila bezprostredne z praslovančiny bez akýchkoľvek medzistupňov. Píše, že „[...] karpatsko-dunajskí Slovania, čiže Slováci, od najstarších čias na úsvite historického života Slovanov hovorili vlastným osobitným jazykom, ktorý sa líšil od jazyka okolitých slovanských národov – Čechomoravanov, Poliakov, Slovanorúsov“ (s. 232). Jeho jadro tvoria stredoslovenské nárečia, lebo diferenčné znaky slovenčiny sa koncentrujú práve v nich, hoci sa vyskytujú aj v nárečiach rozšírených mimo stredoslovenského územia. T. D. Florinskij sa tak približuje k chápaniu slovenčiny ako jazyka heterogénneho, ktorý vznikol integráciou geneticky odlišných praslovanských nárečí. Jeho koncepcia obsahuje prvky, ktoré môžeme nájsť v neskorších teóriách o genéze slovenčiny, napríklad o tzv. juhoslavizmoch J. Stanislava, Ľ. Nováka a E. Paulinyho, o vzniku slovenčiny zmiešaním západoslovanských a južnoslovanských nárečí I. Kniezsu, o slovensko-slovinských izoglosách S. B. Bernštejna či v migračno-integračnej teórii R. Krajčoviča.

Zaujímavá je aj Florinského interpretácia vzniku a vývinu spisovnej slovenčiny. Zdôrazňuje, že „[...] v priebehu viacerých storočí v slovenskej krajine vládla výlučne latinčina a rozšírením husitstva a neskôr aj luteránstva sa začala často využívať spisovná čeština, ktorá si zachovávala význam v náboženskom, intelektuálnom a spoločenskom živote až do začiatku 19. storočia“ (s. 239). V českých textoch sa však najmä od 16. a 17. storočia objavujú aj slovenské tvary a slová. T. D. Florinskij dôrazne hovorí o potrebe výskumu týchto textov, pretože by mohol „[...] určiť stupeň vplyvu slovenčiny na spisovnú češtinu, ktorá fungovala v slovenskej krajine,

⁴ V slovenských gramatikách na konci 19. storočia sa v paradigmách uvádzali vokatívne tvary.

⁵ Neskoršie však v spisovnej slovenčine infinitívy slovies vzoru *tret'* s krátkou samohláskou boli nahradené infinitívami s dlhou samohláskou *triet'*.

a zároveň by poskytol údaje o stave slovenčiny v 16. – 17. storočí“ (s. 240), pričom s poľutovaním konštatuje, že doteraz žiadna takáto práca neexistuje a česko-slovenské texty nielenže nie sú vydané, ale nie sú ani preskúmané.

Podľa T. D. Florinského mal pre vznik spisovnej slovenčiny veľký význam koniec 17. storočia. Práve vtedy vyšla kniha D. Sinapia Horčičku Neoforum Latino-Slovenicum (Nový trh Latino-Slovenský 1678) obsahujúca bohatú zbierku ľudovej slovenčiny. Takisto na konci 17. storočia začali venovať zvláštnu pozornosť ľudovej reči slovenskí katolíci, najmä jezuiti. Pretože považovali češtinu, ktorú používali evanjelici a bratrci, za kacírsky jazyk a navyše chceli sprístupniť svoje náboženské knihy ľudu, začali do češtiny včleňovať slovenské prstonárodné tvary. Do tohto obdobia kladie T. D. Florinskij vznik spisovnej slovenčiny a vyzdvihuje v tomto procese význam Trnavy – centra jezuitsko-katolíckej literatúry, kde sa vydávali knihy v zmiešanom česko-slovenskom jazyku pre ľud. Trnavské nárečie postupne nadobúdalo nad českými tvarmi prevahu.⁶ Podčiarkuje však, že nový spisovný jazyk ešte dlhší čas ostával neusporiadaný a až A. Bernolák a J. Hollý uskutočnili naozajstný „literárny prevrat“ (s. 241).

Od konca 30. a v 40. rokoch 19. storočia sa na čelo národného hnutia postavili vlastenci z evanjelického tábora: predovšetkým L. Štúr, J. Hurban a M. Hodža. „Podstata nového literárneho prevratu spočívala v odmietnutí tak spisovnej češtiny, ako aj bernoláckiny založenej na okrajovom nitriansko-trnavskom nárečí veľmi blízkom moravským nárečiam a zavedení do literatúry najčistejšieho, najcharakteristickejšieho a zároveň najrozšírenejšieho nárečia“ (s. 243). T. D. Florinskij však zdôrazňuje, že L. Štúr zaviedol do literatúry strednú slovenčinu v úplnom rozsahu a pri voľbe tvarov zo všetkých stredoslovenských nárečí dával prednosť liptovskému⁷. V takejto podobe spisovný jazyk nadobúdala do istej miery lokálny, „provinčný“ charakter a neplnil v plnom rozsahu úlohy nového spisovného jazyka. Túto situáciu napravili podľa Florinského hlbokomyseľný a mimoriadne nadaný M. M. Hodža a kvalifikovaný filológ M. Hattala, ktorých činnosť hodnotí autor veľmi vysoko. Správnosť v ich postupe vidí v tom, že po niekoľkých desaťročiach sa spisovná slovenčina nielen upevnila a naďalej rozvíjala, ale v krásnych dielach ju využila celá plejáda talentovaných spisovateľov, z ktorých okrem L. Štúra, M. Hurbana a M. M. Hodžu vynikajú básnici K. Kuzmány, A. Sládkovič, S. Chalupka, J. Kráľ a iní. T. D. Florinskij podčiarkuje, že napriek tragickej politickej situácii na Sloven-

⁶ Porovnaj oveľa neskoršie a v podstate rovnaké tvrdenie E. Paulinyho: „Slovakizačný proces šiel ďalej natoľko, že koncom prvej polovice 18. storočia máme u slovenských katolíkov už dosť pevne normalizovaný národný spisovný jazyk, ktorý pre podstatné odchýlky od češtiny už nemožno nazvať iba slovakizovanou češtinou. Ale češtinou ho nemožno nazvať nielen pre jazykovú stránku. Dôležité bolo, že ho ani sami pisatelia a používatelia za češtinu nepokladali“ (Pauliny 1971, s. 78).

⁷ Niektorí súčasní bádatelia, napríklad L. Ďurovič, takisto poukazujú na význam Liptova pre Štúrovi kodifikáciu spisovnej slovenčiny (Ďurovič 2000). Autor tohto príspevku ju považuje za idióm liptovského typu (Lifanov 1995).

sku, napriek systematickému vytlačaniu slovenčiny zo škôl a cirkvi sa stále objavujú nové diela slovenských spisovateľov, vynikajúce z hľadiska jazyka a obsahu, a ako príklad uvádza najnovšie romány S. Hurbana Vajanského *Na rozhraní*, *Koreň* a *vyhonky* a lyricko-epické diela P. Országha-Hviezdoslava *Hájnikova žena*, *Bútora* a *Čútora* a iné. Preto, vyvodzuje záver T. D. Florinskij, si slovenčina „[...] zaslúži dvojnásobnú pozornosť a dvojnásobné štúdium: aj pre svoje filologické osobitosti, aj ako orgán jednej z najvýznamnejších slovanských literatúr“ (s. 246).

Štúdia T. D. Florinského predstavuje nesporne dôležitý medzník vo vývine slovakistiky, hoci svojho času nebola náležite ocenená a v súčasnosti je takmer zabudnutá. No na konci 19. storočia sa jej publikácia stala udalosťou, ktorá rozvírila hladinu slavistiky a vyvolala búрку vášní. Jej následkom bola séria ostrých negatívnych recenzií (Polívka 1898, Pastrnek 1898, Vondrák – Jagić 1898, Brandt 1900), ktorých autori sa snažili Florinského názory na slovenčinu vyvrátiť. V podstate však v nich nad presvedčivou argumentáciou prevažovala zvýšená emocionálnosť. Na druhej strane Florinského štúdia podnietila S. Czambla napísať knihu *Slováci a ich reč*, v ktorej sa snažil dokázať južnoslovanský pôvod strednej slovenčiny. Podotknime, že zo súčasného hľadiska Czamblova teória síce nie je vo všetkom prijateľná, ale na začiatku 20. storočia bola výrazným krokom dopredu, lebo spochybnila existujúce názory na pôvod slovenčiny, čím nastolila otázku genézy slovenčiny ako zložitého vedeckého problému.

LITERATÚRA

- BRANDT, R. F.: *Otzyv o II časti truda ord. prof. T. D. Florinskago „Lekcii po slavianskomu jazykoznaniju“* (Spb. – Kijev 1897). Sankt-Peterburg 1900.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: *Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov*. In: *Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca* 5. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000, s. 111 – 117.
- FLORINSKIJ, Timofej D.: *Slovackij jazyk*. In: *Lekcii po slavianskomu jazykoznaniju*. Časť II. Kijev – Sankt-Peterburg, 1897, s. 220 – 344.
- LEŠKA, Oldřich: *Grammaticeskij očerk češskogo jazyka*. In: *Češko-ruskij slovar'*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství – Moskva: Izdatel'stvo „Russkij jazyk“ 1976, s. 729 – 861.
- LIFANOV, Konstantin: *Stredoslovenské básnické koiné pred E. Štúrom*. In: *Slovenská reč*, 1995, roč. 60, č. 5 – 6, s. 264 – 281.
- PASTRNEK, František: *Jazyk československý*. In: *Listy filologické*, XXV, sešit III, s. 215 – 238.
- PAULINY, Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. I. *Od začiatkov až po Ludovíta Štúra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 136 s.
- POLÍVKA, Jiří: *T. Florinskij: Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju*. Časť vtoraja. S-Peterburg – Kijev, 1897. In: *Listy filologické*, XXV, 1898, s. 208 – 215, 215 – 238.
- STANISLAV, Ján: *Dejiny slovenského jazyka*. I. *Úvod a hláskoslovie*. Tretie, doplnené vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967. 712 s.
- VÁŽNÝ, Václav: *Nářečí slovenská*. In: *Československá vlastivěda*. III. *Jazyk*. Praha: Sfinx 1934, s. 219 – 311.
- VONDRÁK, Václav – JAGIĆ, Vatroslav: *Florinskij, Timofej. Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju* (Vorlesungen über die slavische Sprachwissenschaft). Časť vtoraja. Severozapadnyje slavjanskije jazyky (češskij, slovackij, poľskij, kašubskij, serbolužickij i polabskij (vymeršij)). S. Peterburg, 1897. In: *Archiv für slavische Philologie*, Band XX, 1898, s. 343 – 367.

Miloslava Sokolová

K ROZŠÍRENÍU MOŽNOSTÍ ÚPRAVY ŽENSKÝCH PRIEZVÍSK V SLOVENČINE

SOKOLOVÁ, M.: On the Possible Modifications of Female Surnames Forms in Slovak Language. Slovenská reč, 72, 2007, No. 5, pp. 283 – 287. (Bratislava)

Female surnames in Slovak are formed from masculine surnames with suffixes *-ová/-ská/-cká*. This praxis that is defined as an orthographic principle is followed also in case of foreign female surnames in Slovak linguistic communication, to enable their declination. The author reviews this orthographic principle from some new points of view, for example from the aspect of feministic linguistics or taking into account some formal problems that can arise from different forms of surnames used abroad.

K nasledujúcim úvahám nás podnietil článok *Kaliňák chce dať ženám na výber* (Pravda 28. 07. 2007, s. 1,3 – Schiererová Diana), ktorý sa zaoberal otázkou tvorenia ženských priezvisk v slovenčine prechýľovaním. V spomínanom článku sa pri argumentácii, prečo musia mať všetky priezviská v slovenčine koncovku *-ová/-ská/-cká*, používajú takého argumenty: 1. Z vety *Graf porazila Navrátil*, nie je jasné, ktorá tenistka zápas vyhrala. 2. Slovenčina je „závislá od ohýbania“ a ženské priezviská bez koncovky sa dajú akceptovať len v nominatíve. 3. Prípadná zmena v prechýľovaní ženských priezvisk „neprispeje k upevňovaniu normy spisovnej slovenčiny“, prechýľovanie nariaďujú Pravidlá slovenského pravopisu (PSP), ktoré treba podľa zákona o štátnom jazyku dodržiavať. Protiargumentom proti forme s *-ová* v spomínanom článku je, že ženám, ktoré sa vydali za cudzincov alebo odchádzajú do zahraničia, prináša fakt, že ich priezvisko má inú formu než priezvisko manžela či synov, problémy. Slovenky preto menia po vydaji radšej národnosť, aby si ušetrili písanie žiadostí a poplatky za zmenu formy priezviska. Pripomeňme aj, že v doterajších úpravách sa pripúšťa ženské priezvisko bez koncovky u žien s inou národnosťou (*Klára Sárközy*), resp. u umelkyň (*Margita Figuli, Jana Kirschner, Dara Rolins*).

V reakcii na uvedené argumenty začneme tým, že veta *Graf porazila Navrátil* sa veru autorom ťažko hľadala, pretože mená typu *Martina Navrátilová, Martina Moravcová* sú značkou, ktorá sa zvyčajne rešpektuje aj v jazykoch bez prechýľovania. Treba si uvedomiť, že proprium má iný status než apelatívum. Prioritnou funkciou proprií je identifikačná funkcia, preto sa slovanské prechýlené priezviská v jazykoch bez prechýľovania rešpektujú a zásahy typu *Nováková* → *Novák* sa pokladajú za nepripustné (počas päťročného pôsobenia v zahraničí sa autorka príspevku ani raz nestretla s takýmto zásahom do svojho priezviska). Z toho istého dôvodu by sa za nepripustné mali pokladať aj opačné zásahy v slovenčine typu *Steffi Grafová, herečka Hawnová* (nehovoriac o nežiaducej negatívnej konotácii v prechýlenej forme). Napríklad zahraničná lingvistka *Ingeborg Ohnheiser* by musela komplikova-

ne a zbytočne dokazovať autorstvo v bibliografickom údaji *Ingeborg Ohnheiserová* (meno značka), resp. *Gabi Vesely*, ktorá študovala na UK Bratislava, mala problémy s nostrifikáciou diplomu, pretože jej priezvisko poslovenčili na *Veselá*.

Aj keby sme pripustili reálnosť vety *Graf porazila Navrátil*, slovenčina disponuje jazykovými prostriedkami na odstránenie nejednoznačnosti vyjadrenia (*Navrátil bola porazená Graf*). Takáto nejednoznačnosť nie je nakoniec vylúčená ani v apelatívnej lexike (porov. *magnetofón nahradil gramofón*, *gramofón nahradil magnetofón*, ale *gramofón bol nahradený magnetofónom*), ba nie sú vylúčené ani v domácej lexike pri pomenovaní osôb (*neter okríkla mater*; *mať okríkla neter*), ale vzhľadom na kategóriu kongruencie a spomínané pasívum je nedorozumenie takmer vylúčené (*neter okríkla svoju mater*).

S druhým argumentom, že slovenčina je flektívnym jazykom, preto nepripúšťa neprechýlené podoby ženských priezvisk, možno tiež polemizovať. Existujú slovan-ské jazyky s ešte výraznejším (dominantnejším) flektívnym typom (poľština), ktoré pripúšťaajú prechýlené aj neprechýlené podoby priezvisk (porov. *Krystyna Kleszczowa*, ale *Alicja Nagórko*). Okrem toho aj v slovenčine roky funguje meno *Margita Figuli*, ktoré možno používať bez narušenia komunikácie. Nesklonné sú aj krstné mená (napr. *Rút, Ráchel, Miriam, Felicitas, Žanet*), dokonca aj mužské priezviská, napr. v databáze P. Ďurča (1998) sú nesklonné mužské priezviská *Števove, Miškove, Mišovie, Paľove, Ďurove, Jakubove, Jakubovje, Mikulášových, Starých, Malých, Jankove, Janovie, Martinů, Janků, Hajdů, Pavlů, Petrů, Venců; Martinů, Janů, Pavlů, Petrů, Venců*. Tvorenie ženských priezvisk od daných antroponým, napr. *Michal Mikulášových* → *Zuzana Mikulášovýchová* je takým istým zásahom do nesklonného propria ako v prípade *Steffi Grafová*. Je nepochopiteľné, prečo mužské priezviská typu *Starých, Malých, Miškove, Ďurove, Kubove, Janků, Hajdů* znesú v komunikácii nesklonnosť, kým ženské priezviská potrebujú jazykový zásah na jej odstránenie → *Starýchová, Malýchová, Miškoveová, Ďuroveová, Kuboveová, Jankůová, Hajdůová*. Pravdepodobne ide pri ženských priezviskách viac o zdôraznenie faktu, že ide o ženu, než že ich nesklonnosť spôsobuje šum v komunikácii.

V slovakistike sú dve akoby protichodné tendencie, ktoré sú paradoxne právne upravované ináč než v zahraničí. Pri apelatívach sa používa často mužská forma, hoci vo svete je výrazná tendencia diferencovať maskulína a feminína, kým pri propriách, pri ktorých sa v rodinách používa rovnaká podoba, sa preferuje odlišovanie maskulín a feminín.

Mužský rod je aj referenčným (zastupujúcim, nadradeným) rodom (*obyvatelia Slovenska, člen SAV*)¹. V gramatike sa preto mužský rod používa aj ako nadradený

¹ V zákone o matrikách, o priezvisku paragraf 7 nájdeme takúto formuláciu: *Manžel, ktorý prijal priezvisko druhého manžela pri uzavretí manželstva...* Vzhľadom na heterosexuálnu formu manželstva v SR je komunikantom jasné, že jeden *manžel* je žena, jeden muž, keďže najčastejšie prijíma priezvisko

všeobecný rod na súhrnné pomenovanie v pluráli (*študenti fakulty*). Zástupná funkcia mužského rodu sa často využíva v osloveniach. Feministická lingvistika upozornila na príznakovosť oslovení typu *vážený čitateľ, milí poslucháči, vážení priatelia, vážení prítomní*, najmä pri prevahe žien medzi adresátmi. To, že spoločnosť 99 študentiek sa prítomnosťou jedného študenta musí jazykovo vyjadriť ako spoločnosť 100 študentov, je iste zaujímavé, ale lingvisticky vysvetliteľné a na pozadí jazykovej ekonómie aj pochopiteľné. Výskumy feministickej lingvistiky opierajúce sa viac o sociologické a psychologické aspekty však naznačujú, že ľudia sú pri percepcii objektívnej reality ovplyvnení jazykovými štruktúrami a prostredníctvom uprednostňovania maskulín sa v jazyku posilňujú aj tendencie uprednostňovať zastúpenie žien mužmi v spoločnosti. Za rovnako prirodzenú sa pokladá existencia kolektívov zložených z 90 % žien a 10 % mužov, v ktorých sú vo vedúcich funkciách len muži, resp. prevažne muži, čo však už v poriadku nie je. V písaných textoch sa preto navrhuje viac využívať formu splittingu, najmä pri formulároch, kde to nenaruša plynulosť textu (*žiadateľ/ka, čitateľ/ka, klient/ka, pacient/ka, učiteľ/ka, účastník/níčka*).² Gender studies, ktoré sú zastúpené predovšetkým v americkej, anglickej a nemeckej lingvistike, poukázali na to, ako jazyk odráža sociálnu skutočnosť a je prostriedkom aj na konštituovanie mocenských pomerov v spoločnosti (Sokolová, 1998).³ Aj na základe upozornení feministickej lingvistiky zareagovali vo viacerých vyspelých krajinách na túto skutočnosť oficiálne na najvyšších miestach. Napríklad v r. 1979 nariadilo nemecké spolkové ministerstvo pre vzdelanie a vedu používanie ženských foriem popri mužských formách na pomenovanie povolání a funkcií, v r. 1987 vydalo podobný príkaz rakúske ministerstvo práce a sociálnych vecí.

Slovenčina patrí k jazykom s výrazným odlišovaním foriem podľa prirodzeného rodu. Na pomenovanie osôb opačného pohlavia sa využíva derivačná kategória prechýľovania, ktorá v súlade so sociálnym statusom mužov a žien⁴ znamená predovšetkým tvorenie feminatív. Systém slovenčiny poskytuje možnosť prechýľovať

žena, môžeme pokladať *manžela 1* za ženu a *manžela 2* za muža. Ide o právnický text, preto je to mimoriadne nepresná formulácia, teda aj uvedený text možno spresniť: *Manželka, ktorá prijala priezvisko manžela, a manžel, ktorý prijal priezvisko manželky*.

² Rodovo zamerané výskumy (gender studies), ktoré sa na západných univerzitách študujú ako samostatný odbor, zisťujú, že sexizmus sa prejavuje viac v používaní jazyka (parole) než v jeho systéme (langue).

³ Opisuje sa niekoľko spôsobov sexistického používania jazyka: spôsob, ktorý ženy ignoruje (v právnických textoch, vo formulároch, v tlači, napr. pri inzercii voľných miest sa používajú len mužské podoby pomenovania); spôsob predstavujúci ich závislosť vo vzťahu k mužom (*Ján Novák s manželkou, rodina Jána Nováka*, ale aj prechýlené priezviská typu *Anna Nováková* pomocou sufixu *-ová* ako pôvodne posesívneho adjektíva) a spôsob, ktorý ženy degraduje (*slabé pohlavie, dievča pre všetko*).

⁴ Fakt, že bežne sa feminatíva ako ženské pomenovania odvodzujú od mužských pomenovaní, nie opačne, vypovedá aj o sociálnom statuse žien. Navyše feminatívum od priezvisk (*Nováková*) malo pôvodne formu posesívneho adjektíva.

ženské názvy pomocou viacerých sufixov: najfrekvencovanejší sufix *-ka* (*absolventka, cyklistka*); sufix *-ička* (*chirurgička, filologička*); sufix *-yňa* (*otrokyňa, svedkyňa*); sufix *-ica* (*čertica, snúbenica*); málo produktívne sufixy (*švagriná, gazdiná, kráľovná, princezná, šľachtičná, sudcová*); zriedkavé sufixy *-aňa, -era, -anda* (*chudera, fešanda*); transflexné prechýľovanie *-a/-á* (*kmotra, suseda*). Opačný smer derivácie je zriedkavý, na označenie prechýlených maskulín používame termín maskulinatíva, porov. *strigôň, vdovec, srnec, bosorák, ježibábel, opičiak, žabiak, moriak*, prípadne hovorové slovo *baleťák*.

V slovenčine sa pri apelatívach používa ešte stále často mužská forma, hoci vo svete je výrazná tendencia – zakotvená v zákonoch – diferencovať maskulína a feminína (... *hľadá sa kuchár/kuchárka*...). Po príchode medzinárodných firiem vidieť badateľné posilnenie *splittingu* aj v inzerátoch písaných po slovensky. Uvádžanie obidvoch foriem mužskej a ženskej podobe možno vzhľadom na možné psychologické bariéry u záujemkyň o dané povolanie, ak sa uvádzajú len v mužskej podobe (... *hľadá sa kuchár*...), pokladať za funkčné. Tam, kde *splitting* nenaruša celistvosť textu, by sa mal explicitne kodifikovať aj v spisovnej slovenčine.

Mužské priezviská majú najčastejšie formu substantív ako pomenovaní samostatne existujúcich substancií, len zriedka sú adjektíváliá (s formou adjektív ako statických príznačkov substancií), kým ženské priezviská majú predovšetkým túto formu pôvodného privlastňovacieho adjektíva na *-ova* → *-ová*, čo je tiež jazykovým odrazom sociálneho postavenia žien. 9% mužských priezvisk z daného súboru P. Ďurča má adjektívnu formu (*-ský*), od ktorej sa feminatívum netvorí pomocou *-ová*, ale pomocou *-á* (*Hrabovský – Hrabovská*). Tak ako problém *splittingu* aj problém tvorenia ženských priezvisk má dve stránky – právnu úpravu a jazykovú prax. V právnej úprave pokladáme za správne rozšíriť možnosti vybrať si prechýlenú alebo neprechýlenú podobu priezviska s taxatívnym uvedením podmienok. V jazykovej praxi je rozhodujúce odlišovať typ jazykovej komunikácie – v oficiálnej komunikácii by sa malo priezvisko zhodovať s úradnou formou (*Klára Sárkőzy*), avšak v neoficiálnej komunikácii by sa malo pripúšťať prechýľovanie aj pri neprechýlených priezviskách (*Klára Sárkőzyová*). Treba to, prirodzene, robiť citlivo. V danej problematike nezaškodí trochu empatie z obidvoch strán. Ničím sa nenaruší komunikácia, keď sa pri oslovení budú používať neprechýlené priezviská, napr. *Vážená pani Sárkőzy!*, na druhej strane by ani *pani Sárkőzy* nemusela namietat', keby sa jej priezvisko v texte použilo v prechýlenej podobe (napr. *odvolávam sa na slová poslankyne Sárkőzyovej*).

Treba si však uvedomiť, že kríženie rodových významov pri prenášaní názvov z jedného rodu na iný pôsobí stylisticky príznačovo (napr. signalizuje umelecké meno), preto by sa o téme malo diskutovať. Napríklad aj prekladatelia by sa mali vyjadriť, kedy v prekladoch z jazykov bez prechýľovania priezviská prechýľovať

a kedy nie. O používaní prechýlených alebo neprechýlených foriem by mala rozhodovať funkčnosť, napr. uvádzanie prechýlených priezvisk herečiek v programoch s iniciálkami krstných mien je funkčné, pretože nezainteresovaný čitateľ nemá šancu priradiť mená protagonistov a túto službu redakcie akiste uvíta. Tam, kde je to redundantné (*Edith Piaf*) či proti zámeru zvoleného propria (*George Sand*), by sme mali mať možnosť uprednostniť formu neprechýlenú. Nazdávame sa, že právne uzakonené rozšírenie možností zvoliť si neprechýlenú formu priezviska, resp. stanovenie podmienok v PSP, za ktorých možno používať neprechýlenú formu priezviska (vydaj za cudzinca, umelecké meno *Dara Rolins*, meno – značka u umelkýň a športovkýň *Jana Kirschner*, *Gina Lollobrigida*, prezývka *Edith Piaf*, zámerne použitá neženská forma mena *Georg Sand*), nenaruší normu súčasnej spisovnej slovenčiny. Práve preto, že priezvisko plní identifikačnú funkciu, pri ktorej zohráva úlohu aj tradícia v rodine, je zbytočné predpokladať, že po zmenách v kodifikačných príručkách a legislatíve budú Slovenky túto možnosť hromadne a bezdôvodne využívať.

Kým pri propriách sa v slovenčine preferuje odlišovanie maskulín a feminín, vo svete je tendencia zjednocovať príslušníkov jednej rodiny jednou formou priezviska. V rámci zjednotenej Európy možno predpokladať častejšie manželstvá s občanmi iných štátov, preto úvahy Ministerstva vnútra SR o možnosti dať ženám na výber a rozšíriť podmienky, za ktorých si aj žena slovenskej národnosti môže zvoliť neprechýlenú formu priezviska, by sme mali uvítať ako službu občanom. Vydaj za cudzinca takouto splnenou podmienkou rozhodne je. Zákon už pripúšťa ženské priezvisko bez koncovky u žien s inou národnosťou, preto je diskutabilné, ak nútime Slovenky, ktoré nie sú umelkyne, vzdávať sa slovenskej národnosti len preto, že za neprechýlenú formu by museli platiť poplatky, resp. by museli vypisovať ďalšie žiadosti a ďalšie formuláre.

LITERATÚRA

- ĐURČO, Peter et al.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu: Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA–COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris: ELRA – 1998.
- Onomastica-Copernicus Database. Multi Language Pronunciation Dictionary of Proper Names and Place Names. CD ROM. Paris: ELRA – 1998. (Viacjazyčný výslovnostný slovník vlastných a miestnych mien: 7 jazykov, slovenskú časť spracoval P. Đurčo – cca 240 000 hesiel.)
- SCHIEREROVÁ, Diana: Kaliňák chce dať ženám na výber. *Pravda*, 28. 07. 2007, s. 1,3.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfológická stránka vlastného mena. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Red. M. Majtán, F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1996, s. 22 – 33.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia muža a ženy (na príklade slovenčiny). In: Sociálna práca – ľudské práva – vzdelanie dospelých. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov. 24. – 25. 11. 1998. Zborník referátov. Zost. A. Tokárová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998, s. 436 – 447.

Milada Timková – Carlos Alonso Hidalgo Alfageme

SYNTETICKÁ ALTERNATÍVA TRADIČNÉMU PRIESTOROVÉMU VYSVETLENIU POUŽÍVANIA PREDLOŽIEK NA A V S LOKÁLOM NA VYJADRENIE UMIESTNENIA V PRIESTORE

TIMKOVÁ, M. – ALFAGEME, C. A. H.: Synthetic Alternative to the Traditional Explanation for the Use of the Slovak Prepositions *na* and *v* with Ablative for Expressing Spatial Location. Slovenská reč, 72, 2007, No. 5, pp. 288 – 298. (Bratislava)

The traditional explanation for the use of the Slovak prepositions *na* and *v* with ablative for expressing spatial location is a solution for only this particular question. We propose an alternative that explains synthetically this one and other alternations: *count / mass nouns, perfective / imperfective verbs*. Their nexus rests on the lexical-semantic aspect, a set of contrasted theories saying that if on one hand have been applied to many chapters of the grammar, on the other hand have not been applied to the study of the use of the prepositions yet. To do so it is necessary to abandon the idea of explaining the use of the prepositions by means of characteristics in order to do it by means of relations.

Zvykli sme si na priestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore do takej miery, že sa nazdávame, že iné vysvetlenie ani nie je možné. A keby aj bolo možné, tak by asi nebolo potrebné, lebo vysvetlenie, ktoré máme, už bolo dostatočne overené.

Alternatíva, ktorú navrhuje táto práca, sa zhoduje v mnohých ohľadoch s tradičným vysvetlením. Má však oproti nemu jednu výhodu: transkategorálnu súvislosť. Na základe predloženej alternatívy možno vysvetliť rozdiely medzi *počítateľným podstatným menom* a *nepočítateľným podstatným menom*, *slovesom v dokonavom vide* a *slovesom v nedokonavom vide* aj *predložkou v* a *predložkou na* koherentným spôsobom. Existujú rovnaké teoretické princípy, ktoré vysvetľujú tieto inak rozdielne opozície. V porovnaní s predloženým návrhom sa tradičné priestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* javí ako vysvetlenie izolované. Plní svoju funkciu, bezpochyby vysvetľuje používanie *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore, ale neslúži na nič viac. Možno ho aplikovať iba na určitú „zásuvku gramatickej skrine“.

Prvá kapitola tejto práce sa v krátkosti zaoberá otázkou tradičného a všeobecne akceptovaného priestorového vysvetlenia používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vysvetlenie umiestnenia v priestore. Je to intuitívne a jednoduché vysvetlenie, čo je jednou z jeho silných stránok. V jeho prospech hovorí aj celá lingvistická tradícia, ktorá je zárukou jeho oprávnenosti. Autori, ktorí sa tomuto vysvetleniu venovali, upozorňujú však aj na jeho nedostatky, ktoré zriedka dosahujú status výnimiek.

Druhá kapitola sa zaoberá teoretickými základmi následného alternatívneho vysvetlenia. Jeden základ tvoria lexikálny vid a sémantická kvantifikácia. Samy ose-

be však tieto teórie nie sú schopné odlíšiť používanie *na* a *v*. Ich hlavným nedostatkom je, že pripisujú predmetom štúdia charakteristiky: taká slovesná forma *je* dokonavá, také podstatné meno *je* počítateľné, alebo taká predložka *má* taký význam. Namiesto charakteristík, alternatíva opisuje vzťahy, čo je práve to, čo vyjadrujú predložky. Takto jej druhý základ spočíva v dvoch teóriách týkajúcich sa vzťahov: prvá teória je matematickej povahy a študuje vzťahy medzi množinami s konečným a nekonečným počtom prvkov, teda vzťahy nazývané *funkciami*. Druhá teória je perceptuálnej povahy a študuje vzťahy medzi pozadím a tvarom.

Tretia kapitola predstavuje alternatívne vysvetlenie, ktoré sa odvodzuje od predložených teórií. Vysvetlenie sa postupne rozvíja skúmaním konkrétnych opozícií používania predložiek *na* a *v*.

1. Priestorové vysvetlenie

Krátky slovník Slovenského jazyka (Kačala – Pisárčiková, 1989) definuje význam predložiek *na* a *v* s lokálom vyjadrujúcim umiestnenie v priestore takto:

na: „Miesto na povrchu al. prostredie“

v, *vo*: „Miesto, vnútri ktorého sa niečo deje, prostredie al. všeob. priestorový význ.“

Definícia v slovníku sa vzťahuje na väčšinu použití predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore, ale nie na všetky. Napríklad, pri dvojici *na fakulte/v budove* je zrejmé, že ten, kto pracuje v budove, vykonáva svoju činnosť vnútri. Avšak ten, kto pracuje na fakulte, ju nevykonáva na jej povrchu.

Ján Horecký (1998) v článku, v ktorom sa širšie venoval tejto problematike, dospel k spresňujúcemu záveru: predložkami *na* a *v* „sa vyjadruje predovšetkým priestorová situácia vnútri – na povrchu, ale aj v centre – na periférii“. Analógiami *vnútro – centrum* a *povrch – periféria* vysvetľuje väčšinu prípadov používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore. Pre ostatné prípady, ktorých počet je obmedzený, zavádza diferenciáciu *otvorený priestor/uzavretý priestor* a pojem *inštitúcia*, ale vždy vo všeobecnom rámci opozície prvých dvoch základných analógií. A to je aktuálny stav riešenia danej otázky.

Na nasledujúcich stránkach sa budeme vychádzať z práce J. Horeckého. Vychádzajúc z jeho vysvetlenia sme vytypovali prípady, v ktorých priestorové vysvetlenie používania predložiek buď nie je intuitívne, alebo nezodpovedá priamo základným parametrom *vnútri*, *von*, *centrum*, *periféria*:

1. Súvislosť s inštitúciou: *pracovať na katedre*, *na ministerstve*, kde možno na prvý pohľad vylúčiť umiestnenie na povrchu aj na periférii.

2. Účasť na akcii: *účasť na koncerte*, *na pretekoch*, kde možno na prvý pohľad vylúčiť činnosť na povrchu alebo na periférii.

3. Podstatné mená, pri ktorých sa pripúšťa používanie *na*, ako aj *v*: *na dvore/vo dvore*, *na dedine/v dedine*, *na Vrútkach/vo Vrútkach*, *na Liptove/v Liptove*.

4. Dvojice *v internáte/na internáte*, *v predajni/na predajni*, kde Horecký odporúča variant s predložkou *v*.

Ako sme uviedli, Horecký zachytáva a vysvetľuje tieto štyri prípady, no čo sa týka posledného bodu, jazyková prax je odlišná. Ak sa v rečových prejavoch používateľov slovenčiny stretávame väčšinou s spoužívaním odporúčaného spojenia *v predajni*, situácia s používaním spojenia *v internáte* verzus *na internáte* je odlišná. Stačí sa pozrieť napríklad na výsledky vyhľadávača Google (2007): v slovenských dokumentoch na internete sa spojenie *na internáte* našlo 25 400-krát, pričom odporúčané spojenie *v internáte* sa našlo iba 9 310 rás.

Priestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* s lokálom sa teda ukazuje ako ideálne riešenie. Je jednoduché, intuitívne, tradičné a overené a možno ho aplikovať na 99% prípadov. Pokiaľ ide o používanie predložky *na* so slovom *internát*, príčiny tohto atypického javu zatiaľ zostávajú neobjasnené. No nebol by to prvý prípad, keď štúdium zdanlivo nepodstatnej výnimky malo za následok hlbšie implikácie.

2. Teoretické základy alternatívneho vysvetlenia

V tejto kapitole zoznámime čitateľa s teóriami, ktoré použijeme v návrhu alternatívny priestorovému vysvetleniu používania predložiek *na* a *v* s lokálom. Ich inventár je nasledujúci: (1) teória, ktorá dáva do súvisu vid s inými gramatickými kategóriami, (2) teória množín, zvlášť teória nekonečných množín, (3) kognitívna diferenciácia medzi charakteristikou a vzťahom a (4) perceptuálna diferenciácia medzi pozadím a tvarom.

Začneme teóriou, ktorá dáva do súvisu vid s inými gramatickými kategóriami. Vid nie je kategória výlučne slovesná. Tak ako funguje pri slovesách, funguje aj pri podstatných menách. Preto sa opozícia *dokonavý/nedokonavý* pri slovesách vysvetľuje úplne rovnakým spôsobom ako opozícia *počítateľné/nepočítateľné* pri podstatných menách (Langacker, 1987, s. 80).

Násobenie a delenie homogénnych a heterogénnych substancií ukazuje presnú paralelu s násobením a delením dokonavých a nedokonavých dejov. Tieto matematické operácie sú dôležité, lebo od nich sa odvodzujú vlastnosti homogenita, expanzibilita, delimitabilita a replikabilita (Langacker, op. cit., s. 81).

Takto, keď ide o denotát podstatných mien, substancie ako *bicykel*, *stôl* alebo *list* sú počítateľné. Násobenie týchto substancií implikuje replikáciu exemplárov (replikabilita) a vytvorenie hraníc medzi nimi (delimitabilita): *tri bicykle*, *štyri stoly*, *päť listov*. Pri všetkých týchto exemplároch sa vie, kde sa začínajú a kde sa končia. Ich delenie implikuje deštrukciu exemplárov (Jackendoff, 1991, s. 16): pol bicykla nie je bicykel, noha stola nie je stôl, list rozdelený na kúsky odumrie. Na druhej strane, substancie ako *voda*, *ryža* alebo *trávnik* sú nepočítateľné. Násobenie týchto substancií neimplikuje násobenie ich počtu, ale ich množstva, to znamená, substan-

cia sa zväčší (expanzibilita). Výsledkom nie sú tri vody, ale trojnásobné množstvo vody; nie štyri ryže, ale štvornásobné množstvo ryže; nie päť trávnikov, ale päťnásobné množstvo trávniku. Po násobení nie je možné nájsť vnútorné hranice vo výslednej substancii (homogenita).

Pokiaľ ide o denotát sloviess, deje ako *dojesť*, *uhasiť* alebo *dôjsť* sú dokonavé. Násobenie týchto dejov implikuje replikáciu jednotlivých dejov (replikabilita) a vytvorenie hraníc medzi nimi (delimitabilita): *trikrát dojesť*, *uhasiť štyri ohne*, *dôjsť päťkrát na vrchol*. Pri všetkých týchto dejoch sa vie, kde sa opakovania začínajú a kde končia. Ich delenie implikuje deštrukciu dejov: *jesť napoly*, nie je *dojesť*; *oheň uhasený napoly*, nie je *uhasený oheň*, a ak zastaneš na pol ceste, *nedôjdeš*. Na druhej strane, deje ako *chodiť*, *žiť* alebo *čakať* sú nedokonavé. Násobenie týchto dejov neimplikuje násobenie ich počtu, ale ich trvania, ktoré sa zväčší (expanzibilita). *Chodiť* môžeme tri, štyri kilometre, *život* môže trvať dvadsať alebo šesťdesiat rokov, *čakať* na niekoho možno dve minúty, ale aj hodiny. Po násobení nie je možné nájsť vnútorné hranice vo výsledných dejoch (homogenita).

Syntéza, ktorá zahrňuje slovesné a menné kategórie, sa tu nekončí. Brinton (1995, s. 27) tvrdí, že vlastnosti, na ktoré sme poukázali, sú všeobecné vlastnosti menných prísudkov. De Miguel (1999, s. 2977 – 3060) na nich poukazuje v prídavných menách, príslovkách, časticiach zámenného pôvodu a syntaktických konštrukciách. Už nehovorí o slovesnom vide, ale o vide lexikálno-syntaktickom.

Ani jeden zo spomínaných autorov však nespája vid s predložkami. A je to preto, lebo kategória vidu sa zakladá na priradovaní sémantických vlastností: vlastnosťou takého slovesa je, že označuje opakovanie deja, alebo vlastnosťou takého podstatného mena je, že označuje počítateľnosť látky. A v tom spočíva problém: predložky neprípúšťajú takéto priradovanie vlastností.

Predložky sú prvky, ktoré vytvárajú vzťahy. A práve v tejto schopnosti sa ešte nehládala vidovosť; pretože vzťah sa nedefinuje na základe vlastností. Jedna a tá istá realita sa dá opísať buď prostredníctvom vlastností, alebo prostredníctvom vzťahov. Vlastnosti zodpovedajú menej rozvinutému spôsobu vysvetlenia reality. Inhelder a Piaget (1999) na to poukázali nasledujúcim experimentom:

Naliali do piatich pohárov päť bezfarebných tekutín. Určitá kombinácia dvoch nefarebných tekutín spôsobila chemickú reakciu, ktorej výsledkom bola žltá tekutina. Úlohou skúmaného subjektu bolo kombinovať tekutiny, až kým subjekt nedosiahne, aby určitá kombinácia tekutín mala žltú farbu, a odpovedať na otázku, prečo sa zrazu objavila žltá farba. Deti od dvoch do siedmich rokov kombinovali tekutiny náhodne, a keď boli unavené, prestali kombinovať. Ak náhodou trafili správnu kombináciu a dostali žltú farbu, na otázku „Prečo?“ odpovedali: „Žltá farba prišla z oblakov“ alebo „To urobilo slnko“. Deti od siedmich do jedenástich rokov kombinovali tekutiny taisto podľa náhody, kým nenatrafili na správnu kombináciu. Na otázku „Prečo?“ odpoveda-

li, že žltá farba bola *vlastnosťou* tekutín, ktoré kombinovali, pretože tieto tekutiny majú v sebe schopnosť stať sa žltými. Deti staršie ako jedenásť rokov vypracovali plán a podľa neho vyskúšali všetky možné kombinácie. Na otázku odpovedali, že žltá farba je výsledkom vyplývajúcim zo *vzťahu* medzi dvoma určitými tekutinami.

Tento experiment naznačuje, že cesta k alternatívnemu vysvetleniu používania *na* a *v* vedie cez štúdium vzťahov a nie cez štúdium vlastností. Štyri uvedené vlastnosti, homogenita, expanzibilita, delimitabilita a replikabilita, sa odvídzajú od vzťahov medzi množinami, ktoré nazývame aj *funkciami*.

Teória množín je jedným zo základov všeobecnej teórie kvantifikácie (Verkuyl, 1993, s. 83) a zároveň jedným zo základov modernej koncepcie vidu. V sedemdesiatych rokoch na základe analýz podobných tej, ktorú sme uviedli vyššie (*dojesť, uhasiť, dôjsť* oproti *chodiť, žiť, čakať*) získavala na vážnosti myšlienka *homogenity* (Verkuyl, op. cit., s. 198). Interval je považovaný za homogénny, ak je jeho štruktúra rovnaká ako štruktúra ktoréhokoľvek jeho subintervalu. Definícia homogenity siaha v západnej kultúre ku gréckym filozofom, ale v 18. storočí ju matematicky sformuloval Georg Cantor, otec teórie nekonečných množín (Dauben, 1990). Cantor tiež dokázal, že funkcia medzi nekonečnými množinami nazývaná *delenie* vytvára podmnožiny rovnakej veľkosti ako deleneč. Paralela medzi nekonečnými podmnožinami rovnakými ako množina, od ktorej pochádzajú, a homogénnymi subintervalmi rovnakými ako interval, od ktorého pochádzajú, sa ukáže rozhodujúcou pri výbere predložky *na*.

Predložky *na* a *v* definujú funkciu medzi množinou a podmnožinami; nazvime ich pozadie a tvary, obsahujúce a jeho obsahy. Ak sa pomer medzi oboma dá vyjadriť prirodzenými číslami (1 : 1, 1 : 3 000, 1 : 50), potom sa používa predložka *v*. Ak sa pomer medzi oboma nedá vyjadriť prirodzenými číslami, pretože obsah smeruje k nekonečnu ($\infty : 1$), používa sa predložka *na*. Vo výraze ako *palacinka* (obsah) *je na tanieri* (obsahujúce), možno nebude zrejmé na prvý pohľad, aký je pomer, ktorý ich spája, alebo aspoň nebude na prvý pohľad také zrejmé, ako pochopiť ich priestorový vzťah. Operáciami násobenia a delenia obsahujúceho a obsahov sa pokúsime objasniť matematický pomer. Všetky tieto myšlienky sa detailne rozoberajú v nasledujúcej kapitole.

Na základe uvedených teórií sa už začína črtat' alternatíva priestorovému vysvetleniu používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore, ktorá neberie do úvahy vlastnosti týchto predložiek, ale pomer medzi množinami, ktoré práve predložky *na* a *v* dávajú do súvisu.

3. Nepriestorové vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore

Sedem nasledujúcich odsekov komentuje týchto sedem opozícií: *na tanieri/vo fľaši*; *na internáte/v hoteli*; *na sídlisku/v meste*; *na štadióne/v kine*; *na fakulte/v budove*; *na úrade práce/v kancelárii ministra*; *na dvore/vo dvore*.

3.1. Na tanieri, vo fľaši

Tak slovník, ako aj Horecký vysvetľujú túto opozíciu priestorovým spôsobom: Niet pochyb, že to, čo dáme na tanier, bude na jeho povrchu a to, čo dáme do fľaše, bude v jej vnútri. Avšak je možné vysvetliť túto opozíciu iným spôsobom: To, čo je na tanieri, bude na tanieri, aj ak to znásobíme. Na palacinku, ktorá je na tanieri, môžeme položiť ďalšiu a ďalšiu a ešte ďalšiu. Na tanier sa vojde naozaj veľa palacinek, a ak ich navrstvíme, môžeme začať vytvárať palacinkovú vežu, ktorej vrchol bude siahať do nekonečna. Aj tak budú všetky palacinky na tanieri.

Naopak, to, čo je vo fľaši, prestane byť vo fľaši, ak to znásobíme. Ak prilejeme víno k vínu vo fľaši, ktorá je plná, vyleje sa. Vieme presne, aké množstvo vína sa vojde do fľaše: liter. Je to napísané na nálepke. To je konečné množstvo.

Nie je ťažké overiť si, že do každej fľaše sa vojde pevne stanovené množstvo tekutiny, ktoré sa vyjadruje prirodzenými číslami. Takýto pomer medzi obsahujúcim a obsahom vyjadruje slovenský jazyk predložkou *v*. Na druhej strane vzťah medzi objemom taniera a jeho možným obsahom je úplne odlišný. Ide o pomer, kde miera možného obsahu má vo vzťahu k obsahujúcemu tendenciu k nekonečnosti. Takýto pomer vyjadruje slovenský jazyk pomocou predložky *na*.

To, čo sme práve urobili, bolo, že sme znásobili obsah. Protiklad *na/v* sa prejaví, aj ak rozdelíme obsahujúce:

Ak tanier nevydrží váhu palacinkovej veže siahajúcej k nekonečnu a rozbije sa na štyri časti, na každej jednej z častí budú palacinky. Všetky palacinky zostanú *na* (častiach taniera). S fľašou vína je to inak. Ak ju rozdelíme na časti, nie je možné do každej z nich nalíať víno. A ak aj na črepiny nalejeme víno, víno už nebude *v* (častiach fľaše).

Navrhované vysvetlenie opisuje používanie predložiek *na* a *v* prostredníctvom vzťahu medzi obsahujúcim a obsahom. Povaha ich pomeru je viditeľná na základe vykonania jednoduchých matematických operácií násobenia a delenia; nie je to vysvetlenie priestorové. Alternatívne vysvetlenie možno aplikovať aj na iné prípady používania predložiek *na* a *v* s lokálom na vyjadrenie umiestnenia v priestore:

3.2. Na internáte, v hoteli

Internát a hotel sú dve veľmi podobné budovy. Prečo sa teda v prvom prípade uprednostňuje predložka *na* a v druhom, predložka *v*? Pokúsime sa to vysvetliť prostredníctvom násobenia ubytovaných v jednej a v druhej budove. Teoreticky je hranicou tohto fiktívneho násobenia nekonečno.

Ktorá množina je väčšia, množina postelí v hoteli s nekonečným počtom postelí alebo množina ľudí, ktorí sa v ňom môžu ubytovať? Čitateľ, ktorému je známa teória množín, už pozná riešenie: obidve množiny sú rovnako veľké. Týmto problémom sa zaoberal matematik Georg Cantor. Chcel zistiť, ktorá z dvoch daných množín bola väčšia, a tak spájal prvky jednej množiny s prvkami druhej. Množina, v kto-

rej by zostali prvky bez páru, by bola väčšia. Ak by sa však našiel pár pre každý prvok, znamenalo by to, že obe množiny sú rovnako veľké, čo je aj náš prípad hotela s nekonečným počtom postelí. V našom hoteli bude vždy možné nájsť posteľ pre každého hosťa a každému ubytovanému bude prislúchať len jedna posteľ. Vzťah medzi nekonečným počtom postelí a nekonečným počtom hostí v našom hoteli je pevný pomer vyjadriteľný prirodzenými číslami 1 : 1. Tento pomer medzi obsahujúcim a obsahom vyjadruje slovenský jazyk pomocou predložky *v*.

Pokúsme sa teraz vyriešiť nový problém. Ktorá množina je väčšia: množina postelí na internáte s nekonečným počtom postelí alebo množina študentov, ktorí sa na ňom môžu ubytovať? Čitateľ, ktorému je známa slovenská realita, už pozná odpoveď: na slovenskom internáte je vždy viac študentov ako postelí. Ale odpoveď nemôže byť intuitívna. Vráťme sa ku Cantorovej teórii. Ak rozdelíme nekonečný počet postelí na našom internáte študentom, ktorí sú v ňom ubytovaní, zistíme, že, ak priradíme každému študentovi jednu posteľ, nájdú sa študenti, ktorí sú na internáte ubytovaní, ale neprislúcha im žiadna z internátnych postelí. Sú to študenti, ktorí spia na prístelkách, tí, ktorí na internáte bývajú načierno, tí, ktorí prídu na návštevu a zostanú prespať... To znamená, že počet študentov na internáte je väčší ako počet jeho nekonečných postelí. Nech sa to zdá akokoľvek neuveriteľné, internát s nekonečným množstvom postelí nemá dostatok postelí, ktoré by prislúchali študentom, ktorí v ňom žijú. Medzi nekonečným počtom postelí na internáte a počtom jeho ubytovaných nie je konštantný vzťah, ktorý by sa dal vyjadriť prirodzenými číslami. Aký je to teda vzťah? Na našom hypotetickom internáte, ktorý sme navrhli, je počet študentov nekonečne vyšší ako počet jeho nekonečných postelí.

Tento pomer, kde veľkosť možného obsahu smeruje k nekonečnu vo vzťahu k veľkosti obsahujúceho, vyjadruje slovenský jazyk predložkou *na*.

3.3. Na sídlisku, v meste

Prečo sa s podstatným menom *sídlisko* používa v lokáli predložka *na* a so substantívom *mesto* predložka *v*? Keď hovoríme o obývanej ploche, ktorá nás obklopuje, sídlisko a mesto nie sú napokon až také rozdielne. Násobenie a delenie týchto dvoch obývaných plôch a ich obyvateľov nám poskytne rovnako správny kľúč ako Horeckého opozícia *centrum/periféria*.

Všímame si, ako sa zvyšuje počet obyvateľov sídlisk a miest, tých obyvateľov, ktorí sú „*v*“ alebo sú „*na*“. Z intuitívneho hľadiska môžeme vynásobiť veľkosť sídliska alebo mesta, aby sa do nich vošli pribúdajúci obyvatelia. Avšak na to, aby táto hypotéza mala vedeckú hodnotu, musíme získať dôkaz, že je to skutočne tak. A tu sa začínajú problémy, lebo matematické dôkazy nepotvrdzujú na 100% našu hypotézu:

Ak vynásobíme mesto číslom štyri a položíme štyri takto získané mestá jedno vedľa druhého, budeme mať štyri rôzne mestá, každé jedno vlastným mestským

úradom, hlavným námestím, futbalovým štadiónom a pamätníkom Ľudovíta Štúra. Na základe týchto bodov bude možné vyznačiť hranice medzi štyrmi mestami.

Avšak ak vynásobíme číslom štyri sídlisko a postavíme takto získané sídliská jedno vedľa druhého, nebude možné určiť, či sme dostali štyri rôzne sídliská alebo jedno sídlisko štyrikrát väčšie ako to pôvodné. Mohli by sme pokračovať v násobení tohto veľkého sídliska donekonečna a mohlo by na ňom žiť viac a viac ľudí. Tento pomer nekonečna k jednému medzi obyvateľmi – obsahom a sídliskom – obsahujúcim sa vyjadruje predložkou *na*. Je pozoruhodné, že mestá získané násobením majú všetky veľkosť pôvodného mesta. Do žiadneho z týchto miest by sa nevošiel nekonečný počet obyvateľov. Podiel obyvateľov vydelený počtom miest sa rovná konštantnému pomeru vyjadriteľnému prirodzenými číslami. V slovenčine sa vyjadruje predložkou *v*.

Prezentované pomery sa prejavujú aj v operácii delenia obsahujúceho. Ak rozdelíme obyčajnú množinu, teda množinu, ktorá má konečný počet prvkov, stratí táto množina svoje vlastnosti a navyše jej prvky jej už nebudú patriť. Naopak, ak rozdelíme množinu nekonečných prvkov, množina nestratí svoje vlastnosti, a teda jej naďalej bude patriť rovnaký počet prvkov. Paralelne ani pri delení homogénnej substancie sa nestrácajú vlastnosti. Tieto myšlienky možno podporiť nasledujúcimi príkladmi:

Predpokladajme, že rozdelíme mesto na štyri rovnaké časti. Ktorej z týchto častí bude patriť mestský úrad, hlavné námestie, mestský futbalový štadión alebo jediný pamätník Ľudovíta Štúra? Časti, ktoré by delením vznikli, by boli rozdielne, ba čo viac, tieto časti by neboli mestami. Alebo by sa mohla nejaká časť považovať za mesto, hoci by nemala mestský úrad alebo futbalové mužstvo? Množina *mesto* stráca svoje vlastnosti, keď ju rozdelíme.

Sídlisko je naopak čosi monotónne, na sídlisku je veľa rovnakých budov. Ak rozdelíme sídlisko na štyri rovnaké časti, dostaneme štyri rovnaké sídliská, alebo prinajmenšom ekvivalentné z formálneho hľadiska, každé jedno so svojim obchodným domom a svojou školou na určitý počet panelákov. Každá z častí by mala od chvíle rozdelenia vlastnosti potrebné na to, aby sa stala samostatným sídliskom. Množina *sídlisko* nestráca svoje vlastnosti, keď ju rozdelíme.

Mesto by sme nemohli rozdeliť na štyri časti bez toho, aby jeho obyvatelia neprestali byť obyvateľmi mesta, tak ako by sme nemohli rozdeliť fľašu na časti, bez toho, aby víno neprestalo byť obsahom fľaše. Naopak sídlisko by sme mohli rozdeliť na časti bez toho, aby jeho obyvatelia prestali byť obyvateľmi sídliska. Rovnako, môžeme rozdeliť tanier na štyri časti bez toho, aby palacinky prestali byť na tanieri.

3.4. Na štadióne, v kine

Rozdiel medzi štadiónom a kinom, ktorý chceme zdôrazniť, je, že v kine všetci diváci sedia na svojom mieste, kým na futbalovom štadióne sú aj diváci, ktorí stoja.

Tento rozdiel sa zdá byť banálny, ale je isté, že za ním nájdeme matematické pojmy spoločné opozíciám, ktorým sme sa venovali v predchádzajúcich odsekoch. Je ľahké presvedčiť sa, že v kine je jedno sedadlo pre každého diváka. Maximálny počet divákov sa rovná maximálnemu počtu kresiel, teda sa medzi nimi utvára vzťah $1 : 1$. Naopak, na štadióne sú aj diváci, ktorí stoja. Vždy sa môžu trocha potlačiť, aby sa k nim vošiel ďalší divák. Koľko divákov sa tam ešte môže vojsť? Na rockovom koncerte môže byť toto číslo naozaj vysoké, a keďže za normálnych okolností organizátori podujatia majú tendenciu maximalizovať zisk, bolo by možné uvažovať, že počet vstupeniek, ktorý by sa predal, by smeroval k nekonečnu. V spojení s maratónom sa používa predložka *na* nie preto, že nejaký bežec by sa mohol ocitnúť na kraji davu, ani preto, že ide o akciu pod holým nebom, ale preto, že možný počet účastníkov smeruje k nekonečnu. Ináč je to v prípade predajne, kde maximálny počet zákazníkov zodpovedá počtu košíkov.

Teda predložka *v* označuje konštantný pomer medzi obsahujúcim a obsahom. Predložka *na* zase poukazuje na pomer, kde veľkosť možného obsahu má vo vzťahu k obsahujúcemu tendenciu k nekonečnu.

3.5. Na fakulte, v budove

Aký je rozdiel medzi fakultou, ktorá sa nachádza v budove, a jej budovou? Zjavne sa tento rozdiel nedá vysvetliť z priestorového hľadiska, ale dá sa to, ak budeme operovať s pojmom nekonečno.

Čím viac študentov má fakulta, tým je väčšia. Budova však ostane rovnako veľká bez ohľadu na počet študentov. Mohli by sme sa zaoberať aj detailmi. Je síce pravda, že budova, do ktorej sa nevojde viac ľudí, sa dá prístavbami rozšíriť, alebo že fakulta a jej vyučujúci majú daný maximálny počet študentov, pre ktorých môžu zabezpečiť vyučovanie. No sila argumentu nespočíva v týchto detailoch. Tieto od-tienky strácajú akýkoľvek význam, ak zvažíme, že navrhované vysvetlenie je súčasťou spoločnej línie, ktorá spája v prvom rade spojenia *na fakulte/v budove* s inými prejavmi opozície *na* a *v*, a v širšom kontexte dáva do súvisu opozíciu týchto spojení s inými opozíciami zaradenými do veľmi odlišných gramatických kategórií.

Schopnosť fakulty prijímať veľký počet študentov smerujúci k nekonečnu sa vyjadruje predložkou *na*. Neschopnosť budovy pojať toľkých študentov je vyjadrená predložkou *v*.

3.6. Na úrade práce, v kancelárii riaditeľa

Koľko ľudí sa vojde na úrad práce? Aj keby sa všetci dnu nevošli a rad by siahal až na ulicu, ba hoci až za roh, nič by sa nezmenilo. Aj tak by boli všetci na úrade práce. Je ľahké zhrnúť, že počet ľudí, ktorí môžu prísť na úrad práce, smeruje k nekonečnu.

Na druhej strane, do kancelárie riaditeľa nemôže vojsť naraz viac ľudí. Pred jeho pracovným stolom stoja dve prázdne stoličky, čo je maximálny počet návštev, čo naraz prijíma.

Tak ako v predchádzajúcich opozíciách predložka *v* označuje pomer vyjadriteľný prirodzenými číslami. Ak môže byť obsah nekonečný, používa sa predložka *na*.

3.7. *Na dvore/vo dvore*

V niekoľkých spojeniach sa používa predložka *na* i *v*: *na dvore/vo dvore*, *na dedine/v dedine*, *na Vrútkach/vo Vrútkach*. Na vysvetlenie zaviedol okrem opozícií *vnútri/na povrchu*, *centrum/periféria*, Ján Horecký (op. cit.) dva nové parametre: *otvorený priestor* a *uzavretý priestor*. Konkrétne, v prípade opozície *na dvore/vo dvore* predložka *na* označuje otvorený priestor, kým predložka *v* označuje uzavretý priestor.

Toto nové pravidlo vysvetľuje používanie spojení *na dvore/vo dvore*, ale nekorešponduje s inými používaniami predložiek *na* a *v*. Podľa uvedeného by sa s otvoreným priestorom, ako je vesmír alebo Alpy, mala používať predložka *na*. A s uzavretým priestorom, ako je plaváreň alebo zimný štadión, by sa mala používať predložka *v*.

Z nášho hľadiska voľba predložky *na* alebo *v* v podobných prípadoch nezávisí od nových parametrov, na ktoré poukazuje Horecký, ale od pomeru medzi možným obsahom a obsahujúcim. Ako sme uviedli, ak je na prvom mieste v pomere nekonečno, používa sa predložka *na*. Ak nastane v pomere zmena, použije sa *v*. Faktory spôsobujúce rozhodujúcu zmenu môžu byť napríklad takéto: (1) objaví sa pokrývka, (2) vytvorí sa hranica, (3) uskutoční sa pohyb z periférie do centra alebo (4) z povrchu do vnútra, (5) inštitúcia sa zmení na súkromnú spoločnosť, (6) cestujúci objaví vedľa stanice dedinu s rovnakým menom, (7) tí, čo stoja, si sadnú. Takýchto faktorov je veľa, nie je však potrebné vytvárať nové pravidlo pre každý z nich.

Záver

Dúfame, že vysvetlenie používania predložiek *na* a *v* je dostatočne zrozumiteľné aj pre čitateľa, ktorému nie je známa teória množín. V mnohých ohľadoch sa približuje tradičnému priestorovému vysvetleniu, avšak v iných sa s ním rozchádza. Podľa nášho názoru má alternatívne vysvetlenie tri výhody:

(1) Zakladá sa na jedinom kritériu (pomer), kým tradičné vysvetlenie sa zakladá na viacerých.

(2) Jeden zo základov návrhu je matematickej povahy, a preto sa redukuje jeho závislosť na subjektívnych dojmach.

(3) Je koherentné s vysvetlením iných alternancií, ktoré sa objavujú v rámci rôznych gramatických kategórií.

Najdôležitejšou výhodou je nepochybne táto posledná. Vid už od sedemdesiatych rokov spája do rámca jediného vysvetlenia veľmi rozdielne lingvistické fenomény. Aplikácia vidu na predložky sa preto dala očakávať. Autori citovaní v tejto práci sa radia k prúdu, ktorý smeruje k syntetickej gramatike, ktorá v súlade s kognitívnou lingvistikou ruší hranice medzi kategóriami vytvorenými analytickými gramatikami (Hilferty – Cuenca, 1999, s. 19.). Avšak treba uviesť, že jednotiacia teória slovesno-lexikálno-sémanticko-quantifikačného vidu, hoci je základom navrhovanej alternatívy, má jeden nedostatok: uprednostňuje priradovanie vlastností pred opisom vzťahov. Toto je jedným z dôvodov, prečo nebola vidová teória doteraz aplikovaná na štúdium systému predložiek slovenčiny. Aj napriek zjavným paralelám sa stále bránime označovať rozdiel medzi *na* a *v*, ktorým sme sa zaoberali, ako vidový. Skôr by sme povedali, že rozdiel spočíva v spôsoboch vzťahu medzi obsahujúcim a obsahom, pozadím a tvarom.

LITERATÚRA

- BRINTON, L. J.: The Aktionsart of Deverbal Nouns in English. In: Temporal Reference, Aspect and Actionality, vol. 1. Ed. P. M. Bertinetto et al. Turin: Rosenberg & Sellier 1995. 27 s.
- DAUBEN, J.: Georg Cantor, His Mathematics and Philosophy of the infinite. Princeton: Princeton University Press 1990.
- DE MIGUEL, E.: El aspecto léxico. In: Gramática descriptiva de la lengua española. Ed. I. Bosque a V. Demonte. Madrid: Espasa Calpe 1999, s. 2 977 – 3 060.
- HILFERTY, J. – CUENCA, M. J.: Introducción a la lingüística cognitiva. Barcelona: Ariel 1999. 19 s.
- HORECKÝ, J.: Konkurencia predložiek *na* a *v*. Kultúra slova, 1998, roč. 32, s. 193 – 197.
- GOOGLE: www.google.sk, 2007.
- INHELDER, B. – PIAGET, J.: The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence. London: Routledge 1999, s. 107 – 122.
- JACKENDOFF, R. S.: Parts and Boundaries. In: Lexical & Conceptual Semantics. Ed. B. Levin a S. Pinker. Amsterdam: Blackwell 1991. 16 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. M. Pisárčiková – J. Kačala. 3. vyd. Bratislava: SAV 1989.
- LANGACKER, R. W.: Nouns and Verbs. In: Language 63, 1987, s. 53 – 94.
- VERKUYL, H. J.: A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure. Cambridge: Cambridge University Press 1993.

Desaťročnica prešovského vydavateľstva Náuka

Vydávanie odbornej literatúry v súčasných ekonomických podmienkach na Slovensku určite nie je lákavou podnikateľskou činnosťou. Práve naopak, menšinové žánre určené pre viac-menej obmedzený okruh čitateľov samy seba užívajú len veľmi ťažko; ich publikovanie stojí mnoho (neraz až sizyfovského) úsilia. O to viac si zainteresovaní autori a čitatelia vážia zapálených vydavateľov, ktorí sú ochotní ísť do zrejmého rizika pri práci na takýchto knižných tituloch.

Posledné takmer desaťročie svojho života sa vydavateľským aktivitám naplno venoval aj vysokoškolský pedagóg, slovakista a didaktik doc. PhDr. Gustáv Moško, CSc., (1936 – 2005), ktorý založil a viedol vydavateľstvo Náuka. O aktivitách tohto vydavateľstva na stránkach Slovenskej reči už stručne informoval S. Ondrejovič (Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 1, s. 62). Keďže aktivity Náuky sú ukončené, cieľom nášho článku je bilančne zhodnotiť činnosť tohto vydavateľstva a ponúknuť podrobnejší prehľad vydaných titulov (zoznam slovakisticky zaujímavých diel sa nachádza v prílohe na konci článku).

Náuka bola po celý čas osemročnej existencie vydavateľstvom jedného muža. G. Moško sám pripravoval rukopisy do tlače a po vyjdení diela sa hrebendovským spôsobom staral o distribúciu. Spolupracoval totiž s obmedzeným množstvom kníhkupectiev a knihy väčšinou predával osobne kolegom, študentom, jednoducho všetkým záujemcom.

Zoznam náukových titulov sa tematicky spája najmä so slovakistickou jazykovedou, literárnou vedou a didaktikou. Nájdu sa však aj slavistické tituly, ako aj nelingvistické publikácie z oblasti matematiky, raritne medicíny, psychológie, manažmentu či politológie: napr. *Stručný vývoj matematiky* (Strečko, 1999), *Výber z didaktiky matematiky* (Strečko, 2004), *Metodika vyučovania matematiky* (Borošová, 2001), *Drogová problematika učňovskej mládeže* (Končeková, 2001, 2004), *Na ceste k politike štandardu* (Gbúrová, 2000).

Pokiaľ ide o literárnu vedu, v náukovskom zozname nájdeme najviac kníh venovaných problematike literatúry pre deti a mládež: porov. napr. sériu šiestich zborníkov z literárnovedných konferencií (1999 – 2003), ako aj tri monografické práce: *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945 – 2002* (Sliacky – Stanislavová, 1998, 2003); *Kontexty modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež* (Stanislavová, 1998); *Autorská rozprávka v deväťdesiatych rokoch* (Žemberová, 2000). Spomedzi ďalších titulov možno spomenúť aspoň konferenčné zborníky ve-

nované slovenskej literatúre po r. 1989: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989* (2004) a *Kontexty tvorby Václava Pankovčina* (2001) a monografie *Hviezdoslav a česká poézia* (Gbúr, 1998), *Pavol Országh dramatik* (Gbúr – Himič, 2002), *Poetika prozaického textu* (Rakús, 2. vyd., 2003).

Pri podrobnejšom pohľade na to, čo nás zaujíma najviac, teda na lingvistickú slovakistiku, možno konštatovať, že v Náuке vyšlo viacero zaujímavých titulov. Na prvom mieste hodno spomenúť *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999). Je to prvý morfematický slovník v slovenskej jazykovede; zaplňuje sa tak citeľná medzera v slovenskej lexikografii a vytvára sa priestor na ďalší výskum v tejto oblasti. Vynikajúca a v slovakistike priekopníčka je monografia L. Liptákovej *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (2000), v ktorej sa na vysokej odbornej úrovni komplexne analyzuje dynamická zložka slovenskej lexiky – okazionalne a príležitostne utvorené lexémy. Prvá svojho druhu na Slovensku je aj publikácia K. Sekventa *Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine* (2002). Pod hlavičkou Náuky vyšla aj mimoriadne hodnotná vysokoškolská učebnica D. Slančovej *Základy praktickej rétoriky* (2001). Jednou z prvých svojho druhu je aj monografia J. Kesselovej *Lingvistické štúdie o komunikácii detí* (2001), prinášajúca nové poznatky o detskej reči. V roku 2004 vyšla dlhoočakávaná učebnica *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*; žiaľ, jej vydania sa autor J. Furdík nedožil.

Pri príležitosti okrúhleho životného jubilea sa G. Moško podujal vydať súbor štúdií J. Horeckého pod názvom *O jazyku a štýle kriticky aj prakticky* (2000). V roku 2002 si čitatelia mohli obohatiť svoje knižnice prácami F. Ruščáka (*Štylistika epistolárnych textov*), L. Sičákovej (*Fonetika a fonológia pre elementaristov*), J. Zimmermannu (*Spektrografická a škálografická analýza akustického rečového signálu*); vyšiel aj zborník *Fónické javy v slovanských jazykoch* (súbor štúdií z XII. zasadnutia Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri MKS).

Dôkazom žánrovej a tematickej pestrosti vo vydavateľských plánoch Náuky je dvojdielna cvičebnica zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník základnej školy *Rozviazané jazýčky* (Kesselová, 1999, 2000) spolu s metodickým sprievodcom pre učiteľov (2002). Ide o jednu z prvých lastovičiek komunikačného vyučovania slovenčiny.

Autorsky je v Náuке najviac zastúpený F. Buffa, s menom ktorého sa spája päť titulov: tri konfrontačné poľsko-slovenské práce (*Pol'sko-slovenský frazeologický slovník*, 1998; *Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov*, 1998; *Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov*, 2001), jeden spomienkovo-bibliografický zošit (*Biografický profil. Bibliografický výber*, 2000), ale najmä *Slovník šarišských nářečí* (2004), ktorým do istej miery završuje svoje úctyhodné polstoročné aktivity v oblasti výskumu šarišských nářečí a nářečovej lexiky vôbec. V slovníku nájdeme vyše 16 000 hesiel reprezentujúcich šarišskú slovnú zásobu.

V Náuke vyšli aj dve rusistické práce – *Etnokultúrnyj bazis russko-slovackich perevodov* (Sipko, 1999) a *Ideografičeskoje opisanie russkogo jazyka* (Volkov – Mikluš, 2000).

V septembri 2005 smelé edičné plány Gustáva Moška neočakávane ukončuje zákerná choroba. Žiaľ, po smrti vydavateľa Náuka zanikla a v súčasnosti sa pociťuje oprávnené vákuum v tejto oblasti. Podarilo sa však zachovať aspoň možnosť predaja knižných titulov, ktoré zostali v pozostalosti (porov. prílohu).

Počas osemročnej existencie vyšlo v Náuke celkovo viac ako päťdesiat titulov, a to nielen prešovským či východoslovenským autorom. Náuku preto nemožno hodnotiť ako obmedzené regionálne vydavateľstvo. Vďaka G. Moškovi uzreli svetlo sveta mnohé cenné publikácie. Jeho vydavateľskú aktivitu oceňujú a v budúcnosti ocenia najmä študenti a všetci tí, ktorí vedia, aká je v súčasnosti na knižnom trhu situácia s úzko odbornými publikáciami. Tieto aktivity znamenali jednoznačné oživenie vo vydávaní slovackistických prác; vydavateľstvo Náuka bolo a nateraz aj zostalo jediným svojho druhu na Slovensku.

Je symbolické, že úplne prvou publikáciou vydanou v Náuke sa stala Moškova *Príručka vetného rozboru* (1997). A naopak, poslednou náukovskou knihou je druhé, prepracované vydanie tejto príručky, ktorej zrodu sa autor-vydavateľ už nedožil. Zásluhou jeho pani manželky a detí však táto praktická publikácia predať len vyšla (v roku 2006) a predstavuje dôstojné, hoci nečakané završenie aktivít docenta Moška.

Príloha. Zoznam lingvistických, literárnovedných, didaktických a translatologických diel vydaných v Náuke (tituly s hviezdikou sú stále k dispozícii)

autor, titul	rok vydania
jazykoveda, translatológia a didaktika	
*BUFFA, Ferdinand: Poľsko-slovenský frazeologický slovník.	1998
*BUFFA, Ferdinand: Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov. Konfrontačný náčrt.	1998
*BUFFA, Ferdinand: Biografický profil. Bibliografický výber. Zost. Š. Lipták.	2000
*BUFFA, Ferdinand: Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov. Komparatívny náčrt.	2001
BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nárečí.	2004
Fónické javy v slovanských jazykoch. Ed. J. Sabol.	2002
FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia).	2004
HLEBOVÁ, Bibiana: Predmetové komisie slovenského jazyka a literatúry.	2004
HORECKÝ, Ján: O jazyku a štýle kriticky aj prakticky.	2000
*KESSELOVÁ, Jana: Rozviazané jazýčky. Cvičenia pre 3. a 4. ročník ZŠ. (1. časť)	1999
*KESSELOVÁ, Jana: Rozviazané jazýčky. Vvičenia pre 3. a 4. ročník ZŠ. (2. časť)	2000
*KESSELOVÁ, Jana: Lingvistické štúdie o komunikácii detí.	2001
*KESSELOVÁ, Jana: Rozviazané jazýčky. Cvičenia pre 3. a 4. ročník ZŠ. Metodický sprievodca.	2002

Komunikácia a text. Zborník materiálov z konferencie konanej pri príležitosti živ. jubilea doc. F. Ruščáka. Ed. Z. Stanislavová.	2003
*LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Okazionalizmy v hovorenej slovenčine.	2000
*MOŠKO: Príručka vetného rozboru. 1. a 2. vyd.	1997, 2006
*RUŠČÁK, František: Štylistika epištolárnych textov.	2002
*SEKVENT, Karel: Ako používať francúzske vlastné mená v slovenčine.	2002
SICÁKOVÁ, Ľuba: Fonetika a fonológia pre elementaristov.	2002
*SIPKO, Jozef: Etnokultúrny bazis rusko-slovenských prevodov.	1999
SLANČOVÁ, Daniela: Základy praktickej rétoriky.	2001
Slovo o slove, roč. 7. Nekonenčný zborník.	2001
Slovo o slove, roč. 8. Nekonenčný zborník.	2002
*SOKOLOVÁ, Miloslava et al.: Morfematický slovník slovenčiny.	1999
ŠIMON, Ladislav: Úvod do teórie a praxe prekladu.	2005
Testy zo slovenského jazyka a literatúry.	2001
*VOLKOV, Valerij – MIKLUŠ, Michal: Ideografické opísanie ruského jazyka	2000
*ZIMMERMANN, Július: Spektrografická a škálografická analýza akustického rečového signálu.	2002
literárna veda	
*Druhový a žánrový kontext v epike pre deti a mládež. Konferenčný zborník. Ed. Z. Stanislavová – V. Žemberová.	1999
*GBŮR, Ján: Hviezdoslav a česká poézia.	1998
*GBŮR, Ján – HIMIČ, Peter: Pavol Országh dramatik.	2002
GUZYOVÁ, Oľga: Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945.	2002
K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989. Ed. M. Součková.	2004
Kontexty tvorby Václava Pankovčína. Konferenčný zborník. Ed. M. Součková.	2001
Médiá v umení a literatúre pre deti a mládež. Zborník z konferencie venovanej životnému jubileu prof. P. Petrusa. Ed. Z. Stanislavová – V. Žemberová.	2003
O zážitkovosti a funkčnosti v literatúre pre deti a mládež. Konferenčný zborník. Ed. Z. Stanislavová – V. Žemberová.	2002
RAKÚS, Stanislav: Poetika prozaického textu. Látka, téma, problém, tvar. 2. vyd.	2003
SOUČKOVÁ, Marta: Personálna téma v prozaickom texte.	2001
*SLIACKY, Ondrej – STANISLAVOVÁ, Zuzana: Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945 – 2002. 1. a 2. vyd.	1998, 2003
STANISLAVOVÁ, Zuzana: Kontexty modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež.	1998
Vnútrotextové priestory textu v literatúre pre mládež. Konferenčný zborník. Ed. Z. Stanislavová – V. Žemberová.	2001
*Vývinové a druhové zákonitosti literatúry v literatúre. Konferenčný zborník. Ed. Z. Stanislavová – V. Žemberová.	2000
*Žánrové kontexty v literatúre pre mládež. Konferenčný zborník. Ed. Z. Stanislavová – V. Žemberová.	2001
ŽEMBEROVÁ, Viera: Autorská rozprávka v deväťdesiatych rokoch. Miniatúry a reflexie.	2000
ŽEMBEROVÁ, Viera: Kontinuita a kontext textu.	2004

Martin Ološtiak

BLANÁR, Vincent: Jazyky v kontaktoch. Ed.
M. Jozefovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV
– Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2007. 162 s.¹

Publikácia *Jazyky v kontaktoch* prináša 16 štúdií prof. Vincenta B l a n á r a vybraných na základe príslušného tematického kritéria. Takýto edičný zámer možno len uvítať: recenzovaný výber obsahuje štúdie, ktoré boli pôvodne uverejnené v nie vždy najľahšie prístupných odborných časopisoch a zborníkoch (v tejto súvislosti sa žiada pripomenúť, že 9 štúdií vyšlo mimo Slovenska – porov. bibliografické údaje na s. 161); zmienený (mono)tematický charakter publikácie zároveň poskytuje čitateľovi možnosť lepšie sa oboznámiť s autorovými bádateľskými postupmi a adekvátnejšie oceniť jeho prínos v príslušnej sfére lingvistického výskumu.

Prvých 10 štúdií spája spoločné obsahové východisko, ktoré by sme – plne si uvedomujúc zjednodušujúci charakter takéhoto vymedzenia – označili azda ako jazyky menšín a ich fungovanie (slovenčina v Maďarsku a Bulharsku, čeština, ukrajnčina i turečtina v Bulharsku, jazyky používané v Banáte, bulharčina na Slovensku). Zvlášť treba vyzdvihnúť fakt, že autor sa opiera o materiál získaný počas vlastných terénnych výskumov v Maďarsku a Bulharsku: ako správne upozorňuje editor výberu, publikované ukážky nárečových textov z Bulharska majú významnú historickú hodnotu, keďže onedlho po ich zaznamenaní (v lete r. 1949) sa uskutočnila repatriácia väčšiny príslušníkov tamojšej slovenskej a českej menšiny do Československa (porov. s. 9). Toto konštatovanie sa, prirodzene, vzťahuje aj na materiál získaný v prostredí severomaďarských Slovákov v r. 1946. Skúmajúc takýto materiál *sub specie* jazykových kontaktov, V. Blanár sa neobmedzuje len na ich užšie lingvistické aspekty (kontakt odlišných jazykových systémov), ale citlivo zohľadňuje aj rôzne sociolingvistické a komunikačné faktory ovplyvňujúce fungovanie jazykov v menšinovom postavení. Dodajme, že v tomto bloku štúdií rezonuje aj ďalšia z autorových celoživotných výskumných tém – onomastika, zastúpená v štúdiách *Vlastné mená ako materiál pre spoločenské vedy* (s. 13 – 22) a *K pomenívaniu tureckých osôb v bulharskom prostredí* (s. 87 – 89).

Nasledujúce tri štúdie sú zamerané na problematiku vzťahov češtiny a slovenčiny. – V prvých dvoch sa V. Blanár venuje prejavom jazykovej interferencie nielen v najstaršej (českej) korešpondencii L. Štúra, ktorú z jazykového hľadiska výstižne charakterizuje ako „od slovenčiny k češtine“ (s. 110), ale aj v slovenských textoch českých pisateľov, publikovaných v periodickej tlači z 20. rokov minulého storočia a obsahujúcich rôzne bohemizmy: takto sa podľa autora prehlbovala dobová rozko-

¹ Recenzia vznikla v rámci realizácie vedeckého projektu *Etymologický výskum slovenskej lexiky – 1. etapa* (grant VEGA č. 2/5040/27).

lisanosť spisovného úzu, pričom príslušné jazykové prvky českej proveniencie mohli nájsť odraz i v Pravidlách slovenského pravopisu (1931) od V. Vážneho. – Tretia štúdia je venovaná slovenským výrazom prenikajúcim do češtiny v období národného obrodzenia; V. Blanár formuluje 6 kritérií, ktoré treba zohľadňovať pri posudzovaní, či v češtine ide o lexikálny prvok slovenského pôvodu (s. 124).

Relatívne autonómne postavenie zaujíma vzhľadom na svoju tematiku štúdia *Slovesá liat' a sypat' v slovanských jazykoch* (s. 127 – 133), analyzujúca príslušný jazykový materiál zo širokého typologického a areálového hľadiska. Na základe takejto komplexnej analýzy autor dospieva k záveru, že formálne rozlišovanie príslušných semém v západo- a východoslovanských jazykoch je zo širšieho komparatívneho hľadiska relatívne zriedkavé; u južných Slovanov došlo k vývinu príslušného mikrosystému (vznik novšieho významu „liat“ u kontinuantov **sypati*) pod vplyvom balkánskych jazykov. – Z metodologického aspektu zostávajú stále podnetné aj záverečné dve štúdie recenzovaného výberu: *Comparison of Vocabularies of Related and Unrelated Languages* (s. 135 – 138), vychádzajúca z materiálu slovanských a balkánskych jazykov, a *Die Einbürgerung entlehnter Wörter in graphischer Darstellung* (s. 139 – 160), venovaná výrazom cudzieho pôvodu v slovenčine.

Štúdie V. Blanára, ktoré nachádzame v recenzovanej publikácii, vznikali v časovom období šiestich desaťročí, napriek tomu sú – ako sme sa pokúsili naznačiť aj v tejto stručnej informácii – aktuálne i dnes. Bolo by azda žiaduce, keby v takejto forme mohli byť prezentované aj iné tematické sféry autorovho stále inšpiratívneho vedeckého diela.

Lubor Králik

Staronový zborník vojvodinských Slovákov

Vysokoškolskí učitelia Oddelenia slovakistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade koncom minulého roka prekvapili a potešili vedeckých pracovníkov špecializujúcich sa na problematiku menšín a odborníkov z oblasti jazyka, literatúry, školstva, národopisu, umenia a kultúrnej histórie oživením vydávania vedeckého zborníka vojvodinských Slovákov. Hlavným a zodpovedným redaktorom časopisu je prof. Michal Týr, na vydaní sa podieľali členovia redakcie: prof. Samuel Čelovský, prof. Miroslav Dudok a prof. Michal Harpáň. V úvode zborníka redaktori podávajú krátky historický prehľad o predchodcovi časopisu i činnosti organizácie vojvodinských slovakistov, predstavujú čitateľom ciele a koncepciu publikácie.

Spolok vojvodinských slovakistov (SVS) začal vydávať v roku 1979 *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Pravidelne vychádzal po zväzok 11 – 12, potom nastali finančné a organizačné ťažkosti a trojčíslo 16 – 18 (1994 – 1996) zborník prestal vychádzať v roku 2000. Kvôli tým istým problémom zanikol aj spolok, ktorý poprední slovakistickí pracovníci obnovili, resp. znovuzaložili a dali zaregistrovať 17. 11. 2005 v Belehrade.

Novozaložená Slovakistická vojvodinská spoločnosť ako pokračovateľka niekdajšieho Spolku vojvodinských slovakistov sa rozhodla okrem iného obnoviť vydávanie časopisu s periodicitou jeden zväzok ročne a pomenovať ho *Slovakistický zborník*. V súlade s koncepciou danou v 1. čísle zborníka SVS aj *Slovakistický zborník* má mať vedecké zameranie a budú sa v ňom uverejňovať predovšetkým štúdiá o Slovákoch v Srbsku. Miesto si v časopise nájde aj kontaktologická a komparatívna tematika. Redaktori by chceli, aby bol časopis medzinárodný, a preto okrem prác autorov z radov vojvodinských Slovákov privítajú príspevky vedeckých pracovníkov zo Slovenska aj srbských odborníkov, ak sa budú venovať slovenskej minorite v Srbsku, ako aj štúdiá o dolnozemskej Slovákov z Maďarska, Rumunska a Chorvátska.

Už na základe prvého čísla môžeme konštatovať, že *Slovakistický zborník* určite osloví medzinárodnú vedeckú obec a tých, ktorí sa zaujímajú o Slovákov v zahraničí. Obsahuje 14 zaujímavých štúdií prevažne o jazyku a literatúre Slovákov žijúcich v Srbsku. Sedem príspevkov má lingvistickú tematiku, šesť sa zaoberá literatúrou a jedna školskou otázkou. Štúdiá napísalo 13 autorov, z nich 11 sú vysokoškolskí učitelia Oddelenia slovakistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade a dve autorky reprezentujú Univerzitu Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Zborník sa začína jazykovednými prácami, prvá z nich je štúdiá Miroslava Dudka o *Jazykovej identite enklávnej a diasporálnej slovenčiny a preventívnej lingvistiky*. Autor analyzuje vývin a diverzifikáciu slovenčiny so zameraním na enklávnú a diasporálnu slovenčinu, podáva stručnú charakteristiku slovenčiny v tridsiatich krajinách sveta a zaoberá sa otázkou potreby konštituovania preventívnej lingvistiky na zachovanie slovenčiny ako jazyka diaspóry: „... keď ide o vývin diasporálnej slovenčiny, treba hľadať nové nástroje, nové cesty zachovania a revitalizácie jazyka v novom diskurze, v priestore preventívnej jazykovedy... Proces revitalizácie jazyka komplikuje viacúrovňovosť a multidisciplinárnosť otázky: vyžaduje si nielen zmenu jazykovej paradigmy, ale aj zmenu postojovej paradigmy a prestavbu kultúrnych, spoločenských, psychologických, ekonomických a iných vektorov... Už aj samotný záujem o diasporálnu slovenčinu často spúšťa revitalizačné procesy aktívnejšieho jazykového používania. Pritom odborné skúsenosti preventívnej lingvistiky neobohatia len slovakistický priestor, ale aj všeobecnelingvistický,“ konštatuje súhrnne autor.

Anna Marićová vo svojom príspevku *Reflexívne slovesá v slovenčine a srbčine z formálneho a sémantického hľadiska* konfrontačne skúma zvrtné slovesá v slovenčine a srbčine, analyzuje ich zo synchronného hľadiska, pričom dôraz kladie na morfológickú rovinu. Upozorňuje na rozdiel vo forme, rozdelení a využití zvrtných sloves a na funkcie morfémy *sa/si, se*. Zisťuje ekvivalentnosti zvrtných sloves v porovnávaných jazykoch, hovorí o mieste zvrtnej morfémy vo vete a o typických chybách používateľov obidvoch jazykov. Príspevok je aj osožným metodickým spisom, bude dobre slúžiť nielen študentom srbčiny, ale každému, kto sa učí slovenčinu ako cudzí jazyk.

V ďalšom príspevku sa Anna Marićová zaoberá dvoma pomerne frekventovanými predponami *do-* a *od-* v slovenčine a v srbčine, skúma ich z komparatívneho a komparačného hľadiska. Najprv uvádza ich formálnu charakteristiku, potom charakterizuje významy predponových sloves na základe spôsobu a priebehu slovesného deja v troch základných sémach, ako sú: lokalizovanosť, temporálnosť a modalita. Na konci štúdie sa uvádzajú ekvivalentné a rozdielne významy homonymných predponových sloves. Komparatívne výskumy autorky majú za cieľ uľahčiť vyučovanie a učenie sa dvoch geneticky príbuzných a typologicky blízkych jazykov slovenčiny a srbčiny.

Nový, veľmi rozšírený spôsob komunikácie skúma vo svojej práci pod názvom *Ako sa mení slovenčina vo Vojvodine* Zuzana Týrová. Jazyk esemesiek vojvodinských Slovákov, tzv. srbslovenčinu, pokladá za nový hybridný jazyk. Autorka konštatuje, že sa v krátkych písaných správach posielaných prostredníctvom mobilného telefónu vo veľkej miere používajú výrazy zo srbčiny, niekedy aj celé frázy, ba dokonca aj celé vety. Charakteristickou črtou týchto správ sú aj anglicizmy. Pre jazyk esemesiek vojvodinských Slovákov platia pravidlá, ktoré sú platné pre správy SMS písané v ktoromkoľvek jazyku. Výpovede sú často veľmi koncízne, šetrí sa priestor, používajú sa rôzne skratky, nedajú sa používať diakritické znamienka a na vyjadrenie emócií sa používajú tzv. emotikony či smajlíky.

Michal Týr si vo svojej štúdií všima ortoepickú problematiku vo svetle pravidiel slovenskej výslovnosti. Autor sa zmieňuje o tom, nakoľko sa táto norma dodržiava v ústnych a písomných prejavoch vo Vojvodine. Poukazuje aj na narúšanie normy pri kvantite samohlások, pri výslovnosti *t'* a *d'* a pri zjednodušovaní spoluhláskových skupín. Opisuje hláskoslovné zmeny na hraniciach morfémy, z prozodických vlastností rozoberá hlavný a vedľajší prízvuk. Po analýze spisovnej výslovnosti vojvodinských Slovákov M. Týr konštatuje, že v bežnej komunikácii sa nachádzajú srbizmy, v nárečiach je zastúpená výslovnosť zo stredoslovenských nárečí, ale tu žijúci Slováci vo svojich ústnych prejavoch väčšinou dodržiavajú normu. Napriek tomu autor upozorňuje na to, že aj v tejto oblasti treba vynakladať úsilie, aby boli prejavy ešte kultivovanejšie.

Anna Makišová formuluje základné rozdiely medzi prefixom, prefixoidom a redukovanou koreňovou morféomou. Základný rozdiel medzi prefixom a prefixoidom spočíva v tom, že prefixy sú obyčajne jednoslabičné a prefixoidy dvojslabičné. Ak lexéma obsahuje prefix, ide o odvodené slovo, ak prefixoid, o zložené slovo. Kompozitá s redukovanou prvou zložkou zachovávajú svoj pôvodný význam. Prefixy a prefixoidy zovšeobecňujú daný termín, nie sú viazané vecne, preberajú sa ako terminologizované univerzálne komponenty a majú za úlohu modifikovať terminologický význam koreňa, konštatuje autorka.

Eva Čulenová vo svojej štúdií vysvetľuje základné konštrukcie viet a ich štylizáciu v zbierke slovenských zákonov, poukazuje na osobitné konštrukcie a proces formovania legislatívnych viet, na možnosti ich chápania a interpretovania. Okrem lingvistickej analýzy príspevok obsahuje jednoduchú analýzu založenú na predikácii prvého stupňa a pravdivostnej hodnote výrokov. Podľa záverečných zistení autorky vety v slovenských zákonoch nie sú konštruované podľa pravidiel slovenskej štylistiky a syntaxe a nemali by byť posudzované na základe všeobecne prijatých pravidiel lingvistickej presnosti. Najdôležitejším faktorom pri formovaní legislatívnych viet je pravidlo logiky.

Práca Michala Harpáňa *Slovenská dolnozemska literárna mozaika* je zároveň úvodnou štúdiou odborných literárnovedných článkov. Autor konštatuje, že v poslednom desaťročí došlo k badateľným typologickým transformáciám v slovenskej dolnozemskej literatúre tak vo Vojvodine, ako aj v Maďarsku a v Rumunsku. Vývinovo-typologickú transformáciu tejto literatúry ukazuje v tvorbe Viery Benkovej, Vít'azoslava Hronca a Ivana Miroslava Ambruša a u ďalších starších a mladších spisovateľov. Pri analýze stavu dolnozemskej literatúry Michal Harpáň vychádza zo svojho príspevku z roku 1994 *Singulár a plurál slovenskej literatúry na Dolnej zemi*, v ktorej teoreticky vymedzil model slovenskej dolnozemskej literatúry.

Jarmila Hodoličová vo svojom príspevku analyzuje prozaickú tvorbu najproduktívnejšieho slovenského vojvodinského spisovateľa pre deti Juraja Tušiaka (1935 – 1986).

Marína Šimáková vo svojej štúdií interpretuje román Jána Labátha *Dialky* pri príležitosti jeho druhého vydania. Román patrí medzi najlepšie prozaické útvary vojvodinskej literatúry. Autorka berie do úvahy aj diachronické dimenzie žánru. Hľadá predovšetkým odpoveď na otázku, ako uvedený román funguje v súčasnom literárnom kontexte. Na záver vyslovuje nádej, že znovuvydanie *Dial'ok* nebude iba opätovným potvrdením silného potenciálu slovenskej vojvodinskej literatúry v minulosti.

Adam Svetlík predstavuje a hodnotí poéziu Michala Ďugu (1951). V prvej fáze básnickej tvorby sa Ďuga snažil vystihnúť podstatu a zmysel existencie lyrického hrdinu. Neskôr sa jeho výraz čoraz viac konkretizoval a depoetizoval, pričom prijal určité znaky postmodernej literatúry, ako deziluzionizmus a trpkosť. V najnovšom tvorivom období však básnik podáva pozitívnu víziu človeka a jeho životného osudu.

Jozef Valihora predstavuje čitateľom významného vojvodinského prekladateľa, kultúrneho činiteľa a kysáčskeho učiteľa Vladimíra Mičátka (1871 – 1922). Hodnotí jeho vzdelávaciu, kultúrnu a prekladateľskú činnosť. Vladimír Mičátka patril medzi najvýznamnejších slovenských prekladateľov srbskej a chorvátskej literatúry pred prvou svetovou vojnou a medzi najplodnejších prispievateľov vtedajších slovenských novín. Je reprezentatívnym predstaviteľom rodiny Mičátkovcov, ktorej patrí významné miesto v dejinách a kultúre vojvodinských Slovákov.

Martina Kubealaková rozoberá vo svojom príspevku staršiu slovenskú umeleckú prózu zo zvláštnym zreteľom na cestopisnú a memoárovú literatúru, na diela, v ktorých umeleckosť má prevahu nad faktografickosťou. Autorka konštatuje, že v tvorbe sa prejavuje spoločenské ovzdušie, celková situácia na Slovensku a náboženská tematika.

Odborný článok Zoroslava Speváka s názvom *Materské školy vo Vojvodine s vyučovacou rečou slovenskou na konci roka 2006* podáva základné údaje o školách v skúmanom období, ako sú: počet predškolských ustanovizní, počet detí, učiteľiek, vychovávateľiek a ďalších zamestnancov, kontakty. Pri opise stavu slovenskej výchovy kladie dôraz na národnosť a vzdelanosť pedagógov a iných pracovníkov, ktoré sú dôležitým ukazovateľom používania slovenského jazyka a kvalitnej výchovno-vzdelávacej činnosti. Z rozboru Zoroslava Speváka vyplýva záver, že za posledných 15 rokov slovenská predškolská výchova (aj srbská) zaznamala v legislatívnom a praktickom zmysle úpadok.

Redaktori zborníka zaradili do časopisu aj rubriku *Recenzie*, v ktorej predstavujú a hodnotia najnovšie publikácie. V tomto čísle priblížili: zborník z konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku* (Miroslav Dudok), knihu Anny Maričovej *Slovenské nárečie starej Pazovy* (Michal Týr) a nové dve gramatiky Márie Myjavcovej *Slovenský jazyk a kultúra vyjadrovania pre 1. a 2. ročník gymnázia* (Zuzana Týrová).

Na konci časopisu je uvedený zoznam autorov, v ktorom by som navrhovala v budúcnosti uvádzať aj kontakty, ak s tým autori budú súhlasiť.

Súhrnne môžeme konštatovať, že Slovakistická vojvodinská spoločnosť obohatila obec slovakistov o cennú vedeckú publikáciu, ktorej najväčším prínosom je, že informuje o vedeckovýskumnej činnosti a o aktivitách slovakistov vo Vojvodine, ale poskytuje priestor aj ďalším predstaviteľom vedeckého života zo slovenského zahraničia aj z materskej krajiny, a tým prispieva k prehĺbeniu ich spolupráce. Prvé číslo časopisu *Slovakistický zborník* je príslubom, že bude kvalitným odborným fórom lingvistov, literátov i ďalších predstaviteľov rôznych vedeckých disciplín a zaujímavým čítaním.

Alžbeta Uhrinová

Jubilujúci univerzitný profesor Peter Király

Historická a porovnávacia slavistika a slovakistika na Slovensku, v Maďarsku, ale aj v širšom slovanskom regióne si 22. novembra 2007 spolu s jubilantom pripomenula deväťdesiate narodeniny, ktorých sa v dobrom zdraví dožil významný jazykovedec, slovakista a slavista, univerzitný profesor PhDr. Peter Király, DrSc., ktorý od polovice dvadsiateho storočia až po dnešok vyoral hlbokú brázdú na poli slavistických jazykovedných výskumov. Narodil sa vo východoslovenskej zemplínskej obci Malčice v r. 1917 a v tomto jazykovom prostredí sa začal formovať aj jeho prirodzený vzťah k jazyku, k hľadaniu jeho znakov a hodnôt, jeho diferenciačných a integračných znakov v rozmanitých areáloch a štýlových vrstvách a prebudil sa záujem o postihovanie funkcií spisovných a nespisovných útvarov. Po absolvovaní gymnázia v Košiciach túžba po vysokoškolskom vzdelaní priviedla P. Királya v r. 1937 na štúdium bohemistiky a hungaristiky na Karlovu univerzitu do Prahy, odkiaľ prešiel v nasledujúcom roku na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave a pokračoval v štúdiu slovakistiky a maďarskej filológie. Po jej absolvovaní nastúpil v r. 1941 ako gymnaziálny profesor na svoje prvé pôsobisko v Bratislave a po skončení 2. svetovej vojny ho životné osudy zaviali do Budapešti, kde sa až do týchto dní venuje tvorivej výskumnej práci.

Začiatky pôsobenia P. Királya v budapeštianskom prostredí sú späté so Štátnou Széchényiho knižnicou. V nej sa svojimi bádateľskými a organizátorskými schopnosťami prepracoval z radového pracovníka až na vedúceho knižnice. Hodnota vedeckej práce a publikačných aktivít P. Királya ho nakoniec priviedla na post zástupcu riaditeľa Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied (1959 – 1974). Odtiaľ prešiel na miesto vedúceho Katedry slovanských filológií Univerzity Loránda Eötvösa, kde pôsobil až do odchodu na zaslúžený odpočinok. Druhá polovica dvadsiateho storočia je v každom desaťročí naplnená rozsiahlou bádateľskou, publikačnou, pedagogickou a organizátorskou prácou univerzitného profesora Petra Királya. Na začiatku tejto dlhej reťaze je ohnivko, ktoré P. Királya viaže k rodnému kraju a k formovaniu východoslovenských kultúrnych predpisovných útvarov z polovice 18. storočia. Vo svojej dizertačnej práci, ktorá vyšla v známej knižnej podobe pod názvom *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei* (Východoslovenské nárečové tlačené pamiatky – v slovenskej jazykovednej tradícii známe pod názvom *zemplínske kalvínske tlače*, Budapešť 1953), sa P. Király venoval jazykovej charakteristike piatich kalvínskych bohoslužobných textov, vydaných maďarským pravopisom v Debrecíne v r. 1750 – 1758 v kultúrnej východoslovenčine. Formálna aj štruktúrna ana-

lýza tohto diela je významným prínosom pre dejiny spisovnej slovenčiny v predpisovnom období a napriek mnohým snahám začleniť ju do komplexu dejín nášho jazyka nebola v slovakistickom kultúrnom kontexte prekonaná. Šírku Királyovho slavistického vedeckého záujmu v tomto desaťročí dokumentuje aj vydanie knižných prác – *Stredoveké české listiny* (redakčná spolupráca so Š. Kniezsom, 1952) a *Príspevok k dejinám spisovnej slovenčiny* (1951). Zo šesťdesiatych rokov treba vyzdvihnúť najmä rozsiahle štúdie *Die ungarischen Lehnwörter einer slowakischen Gemeinde* (dosl. Hungarizmy jednej slovenskej lokality, 1964 – 1965), *Formy príviedčania v slovenských nárečiach v Maďarsku* (1964) a *České a maďarské prvky v písomných pamiatkach Slovenského Komlóša* (1965). V týchto prácach sa interpretujú poznatky zo systematického výskumu archívneho aj živého slovenského nárečového materiálu na území Maďarska. Hodnotná a záslužná je najmä tá časť Királyovej bádateľskej aktivity, ktorou zdokumentoval vtedajší stav slovenských nárečí v Maďarsku. Išlo o rozsiahlu dotazníkovú akciu, ktorej výsledky čakali na zverejnenie v nežiľivej dobe relatívne dlhý čas. Časť dotazníkového výskumu je dodnes súčasťou archívneho fondu a spracúva sa v rámci rozsiahleho medzinárodného projektu *Slovanský jazykový atlas*, pre ktorý P. Király vyskúmal po 3454 javov v dvoch slovenských lokalitách (bod č. 155 *Slovanského jazykového atlasu*, obec Galgaguta v Novohradskej župe, bod č. 156, obec Óhuta v Boršodskej župe, chorvátsky bod č. 149 Felsőszölnök). Neoceniteľnú hodnotu z hľadiska spracovania slovenských nárečí na území Maďarska má syntetizujúce monografické dielo *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*. Výskumné terénne práce na tomto monumentálnom diele začal P. Király v r. 1949 s cieľom interpretovať metódou lingvistickej kartografie hláskoslovnú, tvaroslovnú, lexikálnu a slovotvornú rovinu slovenských nárečí v Maďarsku. Po neochote vydať toto dielo u nás i v zahraničí nakoniec jeho autor a vedecký redaktor profesor P. Király symbolicky odovzdal *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*, pozostávajúci z 235 máp a rozsiahleho nárečového materiálu, slovakistickej aj slavistickej vedeckej komunite na 11. medzinárodnom slavistickom zjazde v Bratislave v r. 1993 (atlas vyšiel v Budapešti v slovensko-nemeckej jazykovej mutácii v 1993, pozri recenziu v *Jazykovednom časopise*, 1, 45, 1994, s. 60 – 62). Okrem výskumu, vyhodnocovania a syntetizácie poznatkov o slovenských nárečiach v Maďarsku sa P. Király paralelne venoval aj problematike ostatných slovanských jazykov a jazykových pamiatok. Štúdie slavistického zamerania typu *Az ukrán nyelv eredetének kérdésehez* (dosl. K otázke pôvodu ukrajinčiny, 1953), *Das Budapesterglagolitischer Fragment* (Budapeštiansky hlaholský fragment, 1955), *Cyrilské litery v staromaďarské runové abecedě* (1971), *Slovanský jazykový atlas* (1963) boli popri slovakistických prácach typu *Vznik a charakter nárečia Slovenského Komlóša* (2000) východiskom na syntetizovanie čiastkových poznatkov. Po vydaní desiatok štúdií z oblasti slavistiky a s tematikou slovenskej dialektológie a predpisovnej slo-

venčiny na začiatku tretieho tisícročia vydal P. Király moderne a zo súčasného pohľadu aj v sociolingvistickej retrospektíve poňatú prácu so širším konfrontačným zameraním *A nyelvkeveredés* (dosl. Miešanie jazykov) s podtitulom *A magyarország szláv nyelvjárások tanulságai* (dosl. Poznatky o slovanských nárečiach z územia Maďarska). Autor touto svojou prácou zaplnil mozaiku výskumu slovanských nárečí a kultúrnych útvarov, ktoré sa na maďarskom území v neslovanskom prostredí vyvíjali od 15. – 16. stor. (srbské a chorvátske nárečia), resp. 17. stor. (nárečia slovenského, rusínskeho a poľského pôvodu). V knihe sa autor opiera o archívne dokumenty a výsledky vývinu syntetizuje využitím vlastných terénnych výskumov, ktorými interpretuje súčasný stav v nárečiach na prelome druhého a tretieho tisícročia. Monografia P. Királya *A nyelvkeveredés. A magyarország szláv nyelvjárások tanulságai* je hodnotným metodologickým aj materiálovým prínosom pre slavistiku, slovakistiku, sociolingvistiku a historiografiu. Na tieto poznatky nadväzuje aj Királyova novšia štúdia *K otázke maďarizmov v slovenčine* (2003). Z lingvistického, historického aj kulturologického pohľadu má veľký význam jedna z najnovších Királyových prác, rozsiahla monografia s názvom *Formovanie pravopisu a spisovných jazykov strednej a východnej Európy (A kelet-közép-európai heylesírások és irodalmi nyelvek alakulása*. Nyiregyháza 2003, 668 s.). Táto práca je výsledkom citlivých rozborov formálnej aj jazykovej štruktúry archívnych prameňov z predspisovného obdobia jednotlivých slovanských jazykov. V práci sa zračí autorov zmysel pre detailnú charakteristiku špecifických znakov formujúcich sa predspisovných útvarov, vplyv kultúrneho prostredia a historických okolností na vonkajší aj vnútorný vývin jazykov. P. Király v tejto práci znova dokazuje, že na pozadí sociolingvistických prístupov možno dospieť k presvedčivým výsledkom aj v retrospektíve, t. j. v historickojazykovednom kontexte. Ide o jednu z posledných prác, ktorá vznikla s podporou a занietením významného maďarského slavistu, Királyovho dobrého priateľa Istvána Udvariho, ktorý predčasne v mladom veku opustil rady bádateľov.

V rade najnovších publikovaných prác významné miesto zaujíma Királyova štúdia, ktorou pokračuje autorov nevyčerpatelný tematický kruh či okruh bádateľských záujmov – zemplínske kalvínske tlačé. Syntézu predchádzajúcich poznatkov z tohto kruhu P. Király koncízne sformuloval v štúdiu s názvom *Vznik kalvínskej východoslovenčiny* (2006) a vysokou poznávacou hodnotou sa vyznačuje jeho najnovšia monografia *A honalapítás vitás eseményei* (v doslovnom preklade Pochybné príbehy o príchode do vlasti, 2006), v ktorej autor syntetizuje historické poznatky o nadväznosti byzantských kresťanských tradícií na grécky kultúrny kontext 5. – 9. storočia a interpretuje ich dosah, rozvoj a ohlas vo včasnofeudálnej východnej a strednej Európe.

Niekoľkými myšlienkami o niektorých vybraných tituloch zo života a rozsiahleho vedeckého diela najstaršieho žijúceho slovakistu, univerzitného profesora

PhDr. Petra Király, DrSc., nemožno v celom rozsahu oceniť jubilatov prínos pre slovakistiku a slavistiku. V mene slovenských jazykovedcov, aj vo svojom mene však chceme, vážený pán profesor, pri príležitosti Vášho okrúhleho jubilea vysloviť slová poďakovania a uznania za to, čo ste pre výskum slovakistiky a slavistiky v Maďarsku urobili. S úctou sa nad týmto vedeckým dielom skláňame a do ďalších rokov života želáme dobré zdravie, veľa síl, tvorivého pokoja, radosti a potešenia z toho, že rozširujete obzor poznania mladších jazykovedcov v tých najširších slavistických dimenziách. Ad multos annos!

Pavol Žigo

Životné jubileum PhDr. Rudolfa Kuchara, DrSc.

Tento rok si slovenská jazykovedná obec pripomína životné jubileum PhDr. Rudolfa Kuchara, DrSc., dlhoročného vedeckého pracovníka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Náš pracovitý, vitálny, priateľský a vždy dobre naladený kolega oslávil 9. septembra 2007 sedemdesiatku.

Pripomeňme si v stručnosti základné životopisné dáta: Rudolf Kuchar sa narodil v Šuranoch v rodine železničiara. Po skončení Hospodárskej školy v Bratislave (1957) pokračoval v štúdiu slovenského jazyka a ruského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Po skončení štúdia v roku 1961 sa stal pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorému ostal verný dodnes. Titul PhDr. získal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v roku 1969. Vedecké kolégium jazykovedy Slovenskej akadémie vied ocenilo publikačnú činnosť R. Kuchara v roku 1971 pochvalným uznaním a v roku 1989 dostal ocenenie Zaslúžilý pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. V roku 1995 po obhájení kandidátskej dizertačnej práce z oblasti vývinu slovenskej právnej terminológie získal vedeckú hodnosť CSc. a stal sa samostatným vedeckým pracovníkom. V roku 2005 úspešne obhájil dizertáciu *Slovenčina a právny jazyk 15. – 18. st.* a dosiahol vedeckú hodnosť DrSc.

R. Kuchara všetci poznáme ako odborníka na historickú právnu terminológiu a špecialistu na jazyk Žilinskej knihy, jednej z najstarších zachovaných mestských kníh na Slovensku. Oblasť výskumu dejín slovenského jazyka, jeho slovnej zásoby, obzvlášť právnej terminológie v predpisovnej slovenčine i v slovanských súvislostiach (v slovinskom, poľskom, ukrajinskom a ruskom jazyku) bola stredobodom jeho záujmu už od začiatku vedeckého bádania. Výsledky svojich zistení z tejto ob-

lasti publikoval v početných štúdiách a článkoch. V monografii *Právo a slovenčina v dejinách* (1998) diachrónnym a synchronným prístupom pri hodnotení termínov osvetľuje staršiu slovenskú právnu terminológiu. Rozširuje tým poznatky o jazykových prostriedkoch, ktoré naši predkovia používali na pomenovanie právnych inštitúcií, a o právnom vedomí. Okrem Žilinskej právnej knihy R. Kuchar analyzoval jazyk aj iných historických pamiatok, ako napríklad Knihu výdavkov mestečka Štítinik, Gavlovičovo dielo Valaská škola mravov stodola, či Bernolákov Slovár.

Niekoľko štúdií R. Kuchar venoval frazeológii, skúmal históriu niektorých frazém a načrel aj do slovinskej frazeológie. Zaujala ho aj onomastika, sústredil sa napr. na osobné mená z okolia Žiliny, zo Žilinskej knihy a z Jelšavskej knihy, na adaptáciu nemeckých osobných mien v slovanskom prostredí, ale pozornosť venoval aj starým chotárnym názvom Liptovského Trnovca. Viacero vedeckých štúdií a recenzií publikoval aj v rozličných zborníkoch z domácich i zahraničných konferencií, sympózií a seminárov, na ktorých sa pravidelne zúčastňuje. Významné sú aj jeho popularizačno-vedecké publikácie.

R. Kuchar prepísal a pripravil transliterované vydanie dvoch častí *Žilinskej právnej knihy* – magdeburské právo a zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov (1993, 2001) a pripravuje aj akademické vydanie s digitalizovanou verziou. Sprístupnil tak tieto vzácne texty bez podstatných zásahov odbornej aj širšej verejnosti. V osobitnej kapitole uvádza jazykovú charakteristiku v porovnaní oboch častí.

Bohaté skúsenosti z transliterovania historických písomností R. Kuchar uplatnil aj ako jeden z editorov slovenských jazykových pamiatok z predpisovného obdobia v prvom a druhom zväzku *Prameňov k dejinám slovenčiny* (1992, 2002), ktoré obsahujú výbery rukopisných, doposiaľ nepublikovaných slovenských jazykových pamiatok. V súčasnosti zostavuje a pripravuje na vydanie tretí zväzok tejto edície.

Od začiatku koncipovania Historického slovníka slovenského jazyka sa realizoval ako spoluautor, neskôr aj ako jeden z interných redaktorov. Veľa síl a odhodlania mu želáme aj na dokončenie starostlivo pripravovaného slovníka staršej slovenskej právnej terminológie.

PhDr. Rudolf Kuchar, DrSc., sa vyznačuje nielen pracovitosťou, svedomitosťou a skromnosťou, ale aj priateľským prístupom k mladším kolegom, ochotou vždy pomôcť a poradiť. Napriek vzácnemu životnému jubileu je vždy plný energie. Do ďalších plodných rokov mu želáme veľa zdravia, životného optimizmu a vytrvalosti úspešne dokončiť začaté a začať nové.

Iveta Valentová

Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 2001 – 2006

2001

Žilinská právna kniha (zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov). Žilina: Knižné centrum 2001. 104 s.

Ref.: 1. Hladký, J.: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 250 – 254. – 2. Krasnovská, E.: Slavica Slovaca, 2002, roč. 37, č. 1, s. 73 – 74. – 3. Majtán, M.: O zrovnoprávnení Slovákov. – Slovenské národné noviny, 2002, roč. 13 (17), č. 4, s. 2. – 4. Smatana, M.: Listy filologické, 2002, č. 3 – 4, s. 346 – 349.

Dve poznámky o slovinsko-slovenskej blízkosti. In: Philologica. 53. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovinsko-slovenské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy Bratislava 13. – 14. 4. 2000. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Zost. M. Pančíková. Bratislava: Univerzita Komenského 2001, s. 109 – 113, slovin. res. s. 113.

Frazeologické spojenia typu *ani (za) babku* z historického a slovanského aspektu. In: K aktuálnym otázkam frazeológie. Materiály z konferencie Intersemiotický aspekt frazeológie konanej v Nitre dňa 7. – 8. decembra 1999. Zost. E. Krošláková – Ľ. Kralčák. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2001, s. 135 – 140, angl. res. s. 140.

Historický slovník slovenského jazyka. In: Lexicographica ,99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda 2001, s. 24 – 35 (spoluautori M. Majtán a J. Skladaná).

Slovinský a slovenský historický slovník (niektoré lexikálne paralely a súvislosti). In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 2, s. 158 – 166, angl. abstrakt s. 158.

Relikt starého *stryjъ v slovenčine. In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 1, s. 31 – 34.

Ozdravný a očistný kúpeľ v minulosti. In: Kultúra slova, 2001, roč. 35, č. 5, s. 282 – 284.

2002

Najvýznamnejšia jazyková pamiatka Slovákov. In: Žilina v slovenských dejinách. Zborník z vedeckej konferencie k 620. výročiu udelenia výsad pre žilinských Slovákov. Žilina, 7. mája 2001. Zost. R. Marsina – P. Štanský. Žilina: Knižné centrum 2002, s. 44 – 51.

História slova *predať* v časti slovanských jazykov. In: BraSlav. 1. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave 14. – 15. novembra 2002. Zost. P. Žigo. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2002, s. 116 – 119.

2003

Lexikálno-sémantické paralely v slovenčine a slovinčine (aj na jazykovom materiáli Žilinskej knihy). In: Simpozij Obdobja 20 – Metode in zvrsti. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Ob 450-letnici izida prve slovenske knjige. Zost. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Univerza v Ljubljani 2003, s. 597 – 603.

2004

Zámená *čo* a *ktorý (kto)* vo vedľajšej vete prívlastkovej v Žilinskej knihe. In: BraSlav. 2. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave dňa 13. a 14. novembra 2003. Ed. P. Žigo – Ľ. Matejko. Bratislava: Kartprint 2004, s. 275 – 279.

História slova *predať* v slovanských súvislostiach. In: Slavica Slovaca, 2004, roč. 39, č. 2, s. 132 – 136, angl. abstrakt s. 132, angl. res. s. 136.

2005

Ozdravný a očistný kúpeľ v minulosti. In: Zo studnice rodnej reči. Zost. K. Balleková – M. Smatana. Bratislava: Veda 2005, s. 106 – 107.

Slovo *ne(z)dobizeň* v historickom vývine slovenčiny a v slovanskom kontexte. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 1 – 2, s. 26 – 30.

Význam Palkovičovho slovníka pre dejiny slovenčiny. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 5, s. 276 – 283.

2006

Fonematický princíp v slovenčine predpisovného obdobia, etymologický princíp v Czamblovej Rukováti a návrat k fonematickému princípu. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 6, s. 335 – 361.

Redakčná činnosť

Pramene k dejinám slovenčiny. 2. Zost. T. Laliková – M. Majtán. 1. vyd. Bratislava: Veda 2002. 276 s. (edítor s M. Kováčovou, T. Lalikovou, M. Majtánom, G. Múcskovou, M. Sitárovou, J. Skladanou).

Ref.: Dvonč, L.: Ďalší zväzok Prameňov k dejinám slovenčiny. In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 3, s. 160 – 161.

Historický slovník slovenského jazyka. 6. T – V. Red. M. Majtán. 1. vyd. Bratislava: Veda 2005. 700 s. (člen redakcie s M. Majtánom a J. Skladanou).

Literatúra

Rudolf Kuchar. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava: Veda 2003, s. 220 – 221 (súpis prác R. Kuchara za roky 1996 – 2000).

Pred 100 rokmi sa narodil Ján Garaj

10. septembra 1907 sa v novohradskej obci Cinobaňa narodil Ján Garaj, ktorý pôsobil na viacerých miestach ako gymnaziálny profesor, ale takmer štyri roky bol aj pracovníkom Jazykovedného ústavu L. Štúra (v tom čase Ústavu slovenského jazyka) SAV. Gymnázium absolvoval v Lučenci a po maturite pokračoval v rokoch 1932 – 1936 v štúdiu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a na Filozofickej fakulte Komenského (Slovenskej) univerzity v Bratislave, kde si ako študijné predmety vybral „českoslovenčinu“, históriu a zemepis. V školskom roku 1937/1938 pôsobil na bratislavskom gymnáziu a v rokoch 1939 – 1953 na zvolenskom gymnáziu, kde zastával aj funkciu riaditeľa. Pracovníkom akademického Ústavu slovenského jazyka bol v rokoch 1955 – 1958. Zomrel po dlhšej chorobe 13. októbra 1986 v Bratislave.

J. Garaj pracoval v oblasti dialektológie a najmä výskumu dejín slovenského jazyka. Toto zameranie predurčili už jeho diplomové práce o nárečí Cinobane a o stredovekých dejinách Novohradu. Najvýznamnejšie sú jeho príspevky publikované v ročenke Sborník Matice slovenskej *K chronológii zmien y > e, ý > ei, u > i v hornoipeľskom nárečí a Ešte raz o autochtónnosti niektorých jazykových zjavov hornoipeľských*. Vstúpil nimi do diskusie o interpretácii, vzniku a vývoji uvedených zmien. Proti výkladu o českom (husitskom) pôvode zmien *ej za ý, í za ú, i za u (dobrei, planei, liđei, klíč)* v časti novohradských (ipeľských) nárečí, ktorý zastával napr. E. Jóna, J. Garaj zdôvodňoval ich domáci pôvod. Od výkladu tzv. novohradských bohemizmov po čase odstúpil aj E. Jóna, pričom domáci vývin týchto zmien neskôr presvedčivo vyložili L. Novák a E. Pauliny. J. Garaj ako domácu vykladal aj „ipeľskú“ infinitívnu koncovku *-ti*.

Neskôr J. Garaj pokračoval v štúdiu starých dejín Slovenska aj na širších slavistických základoch, ale táto jeho práca ako celok ostala podľa svedectva E. Jónu v rukopise. Vyšli z nej len zlomky pod názvom *Začiatky slovanského osídlenia nášho územia* a príspevok *K popisu hradských obcí tzv. Bavorského geografa*. Spomeňme aj jeho podrobný článok o vzťahu L. Štúra k bernolákovcom, ktorý sa objavil v roku 1956 v Slovenskej reči, kde takisto preukázal dobrú znalosť v tom čase i najnovšej literatúry k danej téme a cit pre výklad aj komplikovanejších vzťahov vo vonkajších i vnútorných dejinách slovenčiny.

Ján Garaj mal trochu smolu aj v tom, že autor toho istého mena literát Ján Garaj „fušoval“ aj do jazykovedy, a to nie príliš vydarene. Písať o Jánovi Garajovi preto predpokladá aj isté detektívne schopnosti. Ten „druhý“ Ján Garaj napísal napr. Príručný slovník diferenciálny a synonymický, ktorý vzhľadom na to, že nemal nijaké lexikografické skúsenosti, ostal nekompetentným pokusom. Spoločným menovateľom všetkých recenzií, ktoré hodnotili túto prácu (J. Štolc, L. Novák a i.), bola zdr-

vujúca kritika. Neskôr na odlíšenie začal. našťastie „literárny“ Garaj používať podobu mena Ján A. Garaj.

„Náš“ Ján Garaj naproti tomu svojimi prácami presvedčil, že má dobré predpoklady na štúdium slovenských stredovekých dejín a historickej dialektológie. Spomienkovým článkom na gymnaziálne roky v lučenskom gymnáziu zasa ukázal, že má zmysel i pre humor a je schopný aj odstupu od patetického výkladu sveta okolo seba. Zrejme však pedagogická a iná verejná činnosť, či možno i zdravotný stav a azda aj nejaké iné okolnosti, o ktorých nevieme, mu neskôr bránili pokračovať vo vedeckej práci.

Slavomír Ondrejovič

Súpis prác Jána Garaja za roky 1934 – 1970.

1934

Hymna *Hej, Slováci!* – Slovenská reč, 3, 1934/1935, s. 107 – 113.

1936

K slovu *preteky*. – Slovenská reč, 4, 1935/1936, s. 294 – 296.

Slovenská Liga? – Slovenská reč, 4, 1935/1936, s. 297.

1938

K chronológii zmien $y > e$, $ý > ei$, $u > i$ v hornoipeľskom nárečí. In: Sborník Matice slovenskej pre jazykospyt, literárnu históriu, dejepis a národopis. 14. Časť prvá. Jazykoveda. Red. Ľ. Novák. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1938, s. 124 – 130.

1939

Ešte raz o autochtónnosti niektorých jazykových zjavov. In: Sborník Matice slovenskej. 16 – 17. Časť prvá. Jazykoveda. Red. Ľ. Novák. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1939, s. 153 – 160.

1955

Vavrínek Benedikti z Nedožier (K 450. výročiu jeho narodenia a 340. výročia jeho smrti). – Naša veda, 2, 1955, s. 531 – 533.

1956

Vzťah Ľudovíta Štúra k bernolákovcom. – Slovenská reč, 21, 1956, s. 207 – 218.

1959

Začiatky slovanského osídlenia nášho územia. – Naša veda, 6, 1959, s. 159 – 164.

1963

Príspevok k Popisu hradských obcí tzv. Bavorského geografa. – Sborník československé společnosti zeměpisné, 68, 1963, s. 125 – 131.

1970

Z rozpomienok. In: Pamätnica lučenského gymnázia 1870 – 1970. Lučenec. Zost. Š. Rusňák – M. Babjaková. Lučenec, Stredná všeobecnovzdelávacia škola B. S. Timravy 1970, s. 64 – 87.

Literatúra

- Oravcová A.: Autorský register časopisu Slovenská reč 1, 1932/1933 – 50, 1985. Bratislava, Veda 1986 (príloha čas. Slovenská reč, 51, 1986), s. 17.
- Garaj Ján: – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Martin, Matica slovenská 1987, s. 223.
- Garaj Ján: – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Martin, Matica slovenská 1997, s. 156.
- Jóna, E.: Za Jánom Garajom. – Slovenská reč, 52, 1987, s. 119 – 120.
- Oravcová, A. – Ondrejovič, S.: Autorský register časopisu Slovenská reč za roky 1932 – 2002. In: Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2003.

ROZLIČNOSTI

Čo znamená slovo *odparkovať*? – O slov(es)e *odparkovať* písala v minulom čísle Kultúry slova (2007, roč. 72, č. 4, s. 250) Katarína Kálmánová. V uvedenom príspevku konštatuje, že tento výraz zatiaľ nezachytáva ani jedno naše lexikografické dielo a rovnako ho neregistrujú ani terminologické príručky. Dobré sa tu ukazuje, že toto slovo sa používa vo význame synonymnom s výrazmi *zaparkovať* a *odstaviť*, čo sa ilustruje príkladmi „*odporúčame odparkovať auto v Čunove a ďalej ísť peši*“, „*chceli by sme auto odparkovať niekde mimo centra*“, „*na parkovisku vedľa dolnej stanice môžete odparkovať auto*“. Mohli by sme doplniť tieto príklady o množstvo ďalších, ale na tomto mieste to nie je potrebné. Nemôžeme sa však stotožniť s názorom K. Kálmánovej, ktorá k svojim príkladom prekvapujúco dodáva, že slovo *odparkovať* sa v nich používa nesprávne a odporúča ho v týchto kontextoch nahradiť slovesami *zaparkovať*, *odstaviť*, resp. *nechať*. Podľa jej výkladu správne je používať slovo *odparkovať* len vo význame spojenia odísť z parkoviska (z parkovacieho miesta), opustiť parkovisko, ukončiť parkovanie. Sama však priznáva, že s používaním slovesa *odparkovať* v tomto protikladnom význame sa stretáme zriedkavejšie (dodajme – ak vôbec). Ako doklad na takéto použitie slovesa *odparkovať* uvádza len jeden príklad: „*Vašou úlohou bude zaparkovať autá prichádzajúce k supermarketu, a keď sa zákazník vráti, znovu ich odparkovať*“. Škoda, že autorka neuvádza prameň, odkiaľ príklad cituje, lebo táto veta je zvláštna a „podozrivá“. V skutočnosti je protirečivá aj vzhľadom na to, čo konštatuje i sama autorka, že *odparkovať* sa používa takmer výlučne len vo význame odstaviť auto.

Rozpaky vyvoláva aj formulácia K. Kálmánovej, že sloveso *odparkovať* možno akceptovať ako správne utvorené v systéme (*zaparkovať* – *preparkovať* – *odparkovať*) „vzhľadom na niektoré významy predpony *od-* v slovenčine (vyjadruje vzdialenie sa alebo vzdialenie niečoho z istého miesta, resp. spätné smerovanie k nejakému deju)“. Je však zrejme (vlastne aj z autorkinej formulácie), že predpona *od-* má aj ďalšie významy, okrem iného sa ňou naznačuje aj úplné zavŕšenie deja, čo možno ilustrovať slovesami *odstaviť*, *odložiť*, *odpracovať*, *odvysielat'*, *odtlačiť*, *odmeniť*. Používatelia jazyka si pri uplatňovaní slovesa *odparkovať* vybrali analógiu so slovesom *odstaviť*, *odložiť* a práve zavádzanie „správneho“ významu môže uvádzať používateľov do zmätku.

Je otázka, ako treba chápať autorkinu formuláciu, že vzhľadom na uvedené skutočnosti (na spomínanú systémovosť) možno sloveso *odparkovať* akceptovať vo význame odísť z parkoviska. Ale kto to môže či má akceptovať? Kodifikátori? To však asi nebude dostačujúce. Dôležité je, aby takúto systémovosť akceptovali aj

používateľa. A to je sporné už aj podľa vyjadrení K. Kálmánovej, ktorá nakoniec uvádza, že „zavedenie slova *odparkovať* (odísť z miesta) do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny zatiaľ komplikuje súčasná situácia s nesprávnym (!), ale rozšíreným používaním tohto slovesa v protichodnom význame, ktorá „spôsobuje jeho významovú nejednoznačnosť“. Nedomnievame sa, že vyjadrenie *odparkovať auto na parkovisku* je významovo nejednoznačné, skôr tento význam „rozmazáva“ pokus naordinovať jazyku nový význam, ktorý používatelia nepoužívajú, aj keď by z pohľadu istej logiky mal byť systémový, a teda „správny“. Aj z tohto dôvodu nepovažujeme za správne hodnotiť sloveso *odparkovať* vo význame zaparkovať, odstaviť, „odložiť“ auto za nesprávne. Môžeme (a máme) však uvažovať o jeho stylistickej či funkčnej hodnote, o tom, či je neutrálne, alebo je nejako príznakové, napr. ako hovorové použitie.

Slavomír Ondrejovič